

DIE LEWE EN WERK VAN BETTIE CILLIERS-BARNARD
MET BESONDERE VERWYSING NA HAAR
STEENDRUKKE (LITOGRAFIE)

Deur
Eunice Lenore Basson

Voorgelê ter vervulling van 'n deel van die vereistes vir die graad

Magister Artium

In die Fakulteit Lettere en Wysbegeerte
Universiteit van Pretoria

Julie 1985

Hierdie verhandeling is onderhewig aan regulasie G35 van die Universiteit van Pretoria en dit mag in geen vorm geheel of gedeeltelik gereproduseer word sonder die skriftelike toestemming van die Universiteit nie.

1317097

INHOUDSOPGAWE

HOOFSTUK

VOORWOORD	i
BEDANKINGS	iii
DEEL 1	
1 LEWENSOORSIG VAN BETTIE CILLIERS-BARNARD TOT 1983	-
Inleiding	1
1.1 Jeugjare	1
1.2 Opleiding	2
1.3 Bettie Cilliers-Barnard se eerste uitstalling in Pretoria, Oktober 1946	5
1.4 Studie in die buiteland	7
1.5 Terugkeer na Suid-Afrika in 1949	8
1.6 Reaksie op Bettie Cilliers-Barnard se eerste non- figuratiewe uitstalling in Pretoria, Oktober 1957	10
1.7 Die sestigerjare	13
1.8 Die dekade van sewentig	17
1.9 Bettie Cilliers-Barnard se rol in die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging en haar bydrae tot die bevordering van die beeldende kunste oor die algemeen	21
Voetnotas: Voorwoord en hoofstuk 1	22
2 STYLONTWIKKELING AAN DIE HAND VAN BINNE- EN BUTTELANDSE TYDPERKE TOT ONGEVEER 1980	
2.1 Die dertigerjare in die Suid-Afrikaanse kunsgeskiedenis	33
2.2 Die veertigerjare in die Suid-Afrikaanse kunsgeskiedenis	33
2.3 Vroeë werk tot ongeveer 1956	36
2.3.1 Studie in na-oorlogse Europa	38
2.3.2 Bettie Cilliers-Barnard se werk uit die Lhotetydperk	41
2.3.3 Bettie Cilliers-Barnard se werk in die laat veertiger- en vroeg vyftigerjare en die verskyning van die Afrikamotief	41
2.4 Die tydperk 1956 tot 1966	44
2.5 Die tydperk 1966 tot ongeveer 1972	50
2.6 Die tydperk 1972 tot ongeveer 1980	54
2.7 Gevolgtrekking	56

	Voetnotas: hoofstuk 2	58
3	LITOGRAFIE (STEENDRUK)	
	3.1 Tegniese aspekte	74
	3.2 Kort oorsigtelike geskiedenis	74
	3.2.1 Litografie binne Wes-Europese en Amerikaanse verband	74
	3.2.2 Litografie in Suid-Afrika	80
	3.3 Bettie Cilliers-Barnard en litografie	87
	3.3.1 Inleiding	87
	3.3.2 Bekendstelling aan ets en steendruk, Parys 1956	88
	3.4 Gevolgtrekking	92
	Voetnotas: hoofstuk 3	94
	 DEEL 2	
4	UITSTALLINGS, MUSEUM- EN ANDER VERSAMELINGS WAARIN WERKE VAN BETTIE CILLIERS-BARNARD VERTOON IS EN VERTEENWOORDIG WORD	
	4.1 Uitstallings	98
	4.1.1 Inleiding	98
	4.1.2 Lys van uitstallings waaraan Bettie Cilliers-Barnard deelgeneem het: eenman- en groepuitstallings, plaaslik en in die buiteland	99
	4.2 Kunsmuseums en ander (openbare) versamelings waarin werke van Bettie Cilliers-Barnard verteenwoordig is	120
	4.3 Muurpanele en tapisserieë in openbare geboue	122
	4.4 Bekronings en toekennings	124
	4.5 Komitees en kommissies	125
	4.6 Uitstallings deur die kunstenaars geopen	129
	4.7 Radio en televisie	131
	4.8 Studiereise	132
	4.9 Werk op veilings	133
	 CHRONOLOGIESE GEÏNTEGREERDE BIBLIOGRAFIE VAN BOEKE, VERHANDELINGS, KOERANT- EN TYDSKRIFARTIKELS OOR BETTIE CILLIERS-BARNARD	135
	 LITERATUURLYS	173
	 BYLAE	
	1. Knipsels met onvolledige bibliografiese data	193
	2. Kunssentrum vir Pretoria	196

3. <u>Die Vrou-tapisserie vir die TPA-gebou, Pretoria</u>	198
OPSOMMING	200
SUMMARY	202

'n Chronologies beredeneerde katalogus met foto's (1938 - 1981) van grafiese werk deur Bettie Cilliers-Barnard is by die Kunsargief van die Departement Kunstgeskiedenis van die Universiteit van Pretoria ingehandig en kan daar geraadpleeg word.

VOORWOORD

In die ondersoek na die lewe en werk van Bettie Cilliers-Barnard was die skrywer se aandag gevestig op 'n klein maar belangrike faset van die kunstenaars se oeuvre naamlik haar steendrukke wat 39 in totaal behels.

Die rede vir hierdie belangstelling is dat Bettie Cilliers-Barnard se steendrukke telkens die medium was waarin haar stylveranderings eerste neerslag gevind het. Die ontplooiing van spesifieke tydperke in haar oeuvre word dus direk aan die steendrukke gekoppel omdat dit juis hierdie medium is wat aan die kunstenaars die vryheid bied om telkens vernuwing in haar skeppingswerk in te voer sonder dat sy dit bewustelik so beplan.

Hierdie stylveranderings staan ook in noue verband met die vitaliteit van die stad Parys waar Bettie Cilliers-Barnard by vier geleenthede, naamlik in 1956, 1964, 1971 en 1981, reekse steendrukke geskep het. Die lewenskragtige atmosfeer van Parys het sedert haar studentejare in 1948 'n sterk bekoring en aantrekkingskrag vir die kunstenaars ingehou en dit is na Parys waarheen sy telkens terugkeer om in die atmosfeer vry en spontaan aan haar steendrukke te werk.

Uiteraard moes 'n studie van hierdie omvang beperk word tot 'n breedvoerige verslag van die kunstenaars se lewe waaruit enkele aspekte uitgelig is. Die volgende punte word deur middel van die verhandeling bekendgestel: 'n lewensoorisig tot 1983; die kunstenaars se stylontwikkeling aan die hand van sekere invloede en fases waardeur haar skeppende werk ontwikkel het; haar bydrae tot en bevordering van die kunslewe in Suid-Afrika. Dit dien ook om die een enkele aspek van haar oeuvre, naamlik steendruk of litografie, van naderby te bekyk juis omdat dit 'n belangrike rol gespeel het in die totale opbrengs van haar skeppende werk.

Benewens die groot aantal artikels wat deur die jare oor die werk van Bettie Cilliers-Barnard verskyn het, is daar tot op hede nog geen breedvoerige studie oor die kunstenaars se lewe, werk en bydrae tot die Suid-Afrikaanse kunsgemeenskap gedoen nie. Dit is derhalwe paslik om so 'n studie te onderneem as daar onder meer in aanmerking geneem word dat die kunstenaars vir by-

kans veertig jaar reeds as skeppende kunstenaar werk en terselfdertyd ook met soveel toewyding die beeldende kunste bevorder.

Uit dié oogpunt gesien, sluit hierdie verhandeling aan by navorsing wat oor die afgelope paar jaar in die Departement Kunstgeskiedenis van die Universiteit van Pretoria onderneem is om die lewe en werke van Suid-Afrikaanse kunstenaars oor wie daar tans nog veel leemtes bestaan, wyer bekend te stel.

Naas die 673 bibliografiese inskrywings oor die kunstenaars is daar nog sowat 43 knipsels waarvan die korrekte bibliografiese data onbekend is. Hierdie knipsels word nogtans volledigheidshalwe as bylae 1 na die chronologiese geïntegreerde bibliografie bygevoeg en sal mettertyd nagevors en bekendgestel word.

Die onvolledige data is daaraan te wyte dat die skrywer aansienlike probleme ondervind het met die opsporing van gegevens.

Wat die katalogus van tekeninge, sketse en gedrukte genommerde grafiese werke betref, wil die skrywer meld dat al die werke wat in die katalogus opgeneem is, in besit is van die kunstenaars en in haar ateljee gehuisves word. Van die steendrukke het die kunstenaars in alle gevalle twee drukke uit elke reeks vir haar twee kinders teruggehou en kon die skrywer die ongeraamde werke in die ateljee fotografeer.

Hoewel die onderwerp van hierdie verhandeling aansienlik ingeperk is en die skrywer uiteindelik net op die gedrukte grafiese werke en die steendruk in die besonder gekonsentreer het, is 'n bykans volledige katalogus van skilderye ook in besit van die skrywer en sal dit in die kunsargief by die Universiteit opgeneem word.

Dit sou hier van pas wees om melding daarvan te maak dat Bettie Cilliers-Barnard die eerste beeldende kunstenaar in Suid-Afrika is wat die Dekorasie vir Voortreflike Diens ontvang het. Hierdie hoogste burgerlike toekenning is op 24 Maart 1983 tydens 'n plegtigheid in Kaapstad deur die Staatspresident aan haar oorhandig.¹⁾

BEDANKINGS

Bettie Cilliers-Barnard is bekend vir haar nougesette optekening en dokumentasie van gegewens oor uitstallings waaraan sy deelgeneem het en aan wie sy haar werke deur die jare verkoop het. Dit was derhalwe vir die navorser van onskatbare waarde om soveel goedge-dokumenteerde stof tot haar beskikking te kon hê.

Sonder die vriendelike hulp en ondersteuning van Bettie Cilliers-Barnard, haar eggenoot, mnr. C. H. Cilliers, en hul gesin, sou my taak aansienlik moeiliker gewees het.

Ek wil ook graag die volgende persone en instansies bedank:

1. Alle eienaars oor die hele Suid-Afrika wat werke van Bettie Cilliers-Barnard besit en toestemming verleen het vir die dokumentasie van die werke.
2. Die stads-klerke van die volgende dorpe en stede vir inligting wat hulle aan my beskikbaar gestel het:
Alberton, Bedfordview, Belfast, Benoni, Bethal, Boksburg, Brakpan, Brits, Carletonville, Carolina, Christiana, Devon, Duiwelskloof, Edenvale, Ermelo, Evander, Fochville, Germiston, Graskop, Greylingstad, Heidelberg, Johannesburg, Kemptonpark, Kimberley, Klerksdorp, Krugersdorp, Leandra, Louis Trichardt, Lydenburg, Meyerton, Middelburg, Midrand, Modderfontein, Naboomspruit, Nelspruit, Nigel, Nylstroom, Orkney, Phalaborwa, Piet Retief, Pietersburg, Potchefstroom, Potgietersrus, Pretoria, Randburg, Randfontein, Roodepoort, Rustenburg, Sabie, Sandton, Schweizer-Reneke, Secunda, Standerton, Stilfontein, Thabazimbi, Trichardt, Tzaneen, Vanderbijlpark, Vereeniging, Verwoerdburg, Warmbad, Weston-aria, Wolmaransstad.
3. Die sekretarisse van die volgende afdelingsrade: Bo-Karoo, Caledon, Dias, Griekwastad, Grootrivier, Humansdorp, Kaffraria, Kenhardt, Klein Karoo-Langkloof, Kuruman, Matroosberg, Namakwaland, Outeniqua, Prieska, Stellaland, Stellenbosch, Stormberg, Swartland, Uitenhage, Vaalharts, Vaalrivier, Wynland.
4. Die provinsiale sekretarisse van die vier provinsies asook die Sekretaris vir Suidwes-Afrika, Afdeling Kultuurbevoordering.

5. Die Kantoor van die Eerste Minister.
6. Die Kantoor van die Hoof van die Suid-Afrikaanse Vloot.
7. Die direkteure/kuratore en professionele beamptes van die volgende museums:
  - Mej. J Addleson, kuratrise , Durbanse Kunsmuseum.
  - Mej. L Alexander, professionele beampte, Suid-Afrikaanse Nasionale Kunsgalery, Kaapsted.
  - Mej. L. J. de Wet, voormalige kuratrise, Africanamuseum, Johannesburg.
  - Mej. A. F. Dodd, kuratrise, Ann Bryantkunsmuseum, Oos-Londen.
  - Mej. G. Engelbrecht, professionele beampte, Pretoriase Kunsmuseum.
  - Mej. L. Ferguson, kuratrise, Tathamkunsmuseum, Pietermaritzburg.
  - Mev. M. Greyling, professionele beampte, Johannesburgse Kunsmuseum.
  - Mnr. C. S. Holliday, direkteur, Koning George VI-kunsmuseum, Port Elizabeth.
  - Mev. R. J. Holloway, direktrise, William Humphreyskunsmuseum, Kimberley.
8. Die personeel van die volgende instansies vir hulp en inligting wat aan my verskaf is:
  - (i) Die Direkteur, Biblioteek- en Museumdienste, Natalse Provinsiale Administrasie.
  - (ii) Die personeel, naslaanafdeling van die Staatsbiblioteek, Pretoria.
  - (iii) Die personeel, Johannesburgse Openbare Biblioteek.
  - (iv) Die personeel, Transvaalse Argiefbewaarplek.
  - (v) Die skakelafdeling, Departement van Gesondheid.
  - (vi) Die Kultuurseksie en fototeek van die Departement van Buitelandse Sake.
  - (vii) Die Sekretaresse, Kunsvereniging, SWA-Namibia.
  - (viii) Die Direkteur en personeel, S.A. Kunsvereniging, Noord-Transvaaltak.
  - (ix) Die Voorsitter, S.A. Kunsvereniging, Wes-Kaaptak.
  - (x) Die Direkteur en personeel, Goodmangalery, Johannesburg.
9. Die volgende dagblaaie, plaaslike koerante en tydskrifte wat

my versoek vir inligting oor die werk van Bettie Cilliers-Barnard geplaas het:

Beeld, Suidwester, Die Transvaler, Die Vaderland, Die Volksblad, Hoofstad, Mafeking Mail and Botswana Guardian, Oggendblad, Pretoria News, Rand Daily Mail, The Cape Times, The Citizen, The Natal Witness, The Times of Hermanus, Antiques in South Africa, Darling, Fair Lady, Farmer's Weekly, Landbouweekblad, Rooi Rose, S.A. Kunskalender.

10. Die volgende persone vir hulle vriendelike hulp:

- (i) Wyle mej. R. Aldwinckle, Departement Beeldende Kunste en Kunsgeskiedenis, UNISA, fotograaf.
- (ii) Mej. M. Boshoff, bibliograaf.
- (iii) Mnr. J. Botes, stadsklerk, stadsraad van Pietersburg.
- (iv) Mnr. J. C. Buys, sekretaris, Instituut van Stadsklerke van Suidelike Afrika.
- (v) Mev. B. Cooper, The Cultural Press of South Africa.
- (vi) Mev. H. E. du Toit, kuratrise, Stadsversameling, Stadsraad van Potchefstroom.
- (vii) Mev. J. Gaddin, Executive Services, Johannesburg.
- (viii) Mej. Alice Goldin.
- (ix) Dr. V. Hesse.
- (x) Mej. N. Human, S.A. Ambassade, Washington.
- (xi) Mnr. J. N. Jonker, sekretaris, Verenigde Munisipale Bestuur van Suid-Afrika.
- (xii) Mev. R. Kaplan, Michaelis-kunsbiblioteek, Johannesburg.
- (xiii) Mej. M. Kearns, Media Management (Edms) Bpk., Johannesburg.
- (xiv) Mnr. L. J. Kruger, Kunsstigting Rembrandt van Rijn.
- (xv) Mej. E. D. Lamb.
- (xvi) Prof. M. Nienaber-Luitingh.
- (xvii) Mnr. C. Nöffke, S.A. Ambassade, Washington.
- (xviii) Mej. S. Potgieter, Departement Buitelandse Sake.
- (xix) Mnr. D. Pretorius, fotograaf.
- (xx) Mnr. F. Rautenbach, SAUK.
- (xxi) Prof. M. G. Schoonraad, gewese hoof, Departement Beeldende Kunste en Kunsgeskiedenis, Universiteit van Natal en tans hoof, Departement Kunsgeskiedenis,

Universiteit van Pretoria

- (xxii) Mev. S. Seear, Sotheby Parke Bernet.
- (xxiii) Mnr. C. J. van der Spuy, eresekretaris, Vereniging van Afdelingsrade van die Kaapprovinsie.
11. Die volgende persone vir hulle bydrae tot die tegniese afronding van die verhandeling:
- Mej. M. Boshoff, vir die noukeurige nagaan en proeflees van die bibliografie.
- Mej. E van Wyk vir die taalkundige versorging van die manuskrip.
- Mev. M. Smith vir die tegniese verfyning en tik van die manuskrip.
- Mnr. Alf Yssel wat die werke in die kunstenaars se ateljee en werke in versamelings en op uitstallings gefotografeer het.
12. My ouers, familie en vriende vir hulle volgehoue aanmoediging en belangstelling.
13. My dank aan proff. F. G. E. Nilant en M. G. Schoonraad onder wie se leiding hierdie verhandeling die lig gesien het.

HOOFSTUK 1

LEWENSOORSIG VAN BETTIE CILLIERS-BARNARD TOT 1983

Inleiding

Insig in en begrip vir die werk wat deur 'n kunstenaar voortgebring word, word verstewig wanneer kennis geneem word van die vormende invloede op so 'n kunstenaar se lewe en die uiteindelijke ontplooiing daarvan.

Tydens my navorsing oor die lewe en werk van Bettie Cilliers-Barnard kon ek saam met haar in 'n oorskoulike terugblik vasstel hoe sekere skeppende kwaliteite hulself vir die eerste keer gemanifesteer het.

1.1 Jeugjare

Die kunstenaress se vader, Johannes Christoffel Barnard²⁾ het as opgeleide meubelmaker en spesialis in houtsnijwerk net voor die uitbreek van die Tweede Vryheidsoorlog van Carnarvon na Pretoria verhuis waar hy as vakman by 'n firma in diens geneem is.³⁾ Met die uitbreek van die oorlog het haar vader by die kommando's aangesluit. Hy is later deur die Britse magte gevange geneem en na Bermuda gestuur.

Haar moeder, Johanna Wilhelmina (gebore Conradie)⁴⁾ was 'n onderwyseres en het reeds voor die uitbreek van die oorlog in 1899 'n aantal jare in Pretoria onderwys gegee.⁵⁾ Na die beëindiging van die oorlog in 1902 het sy haar eggenoot in Pretoria ontmoet en op 10 Augustus 1904 is hulle op Rustenburg getroud.⁶⁾

Die egpaar het hulle op mevrou Barnard se erfplaas in die Rustenburgse distrik as sitrusboere gevestig waar Elizabeth Petronella Barnard as die vyfde van sewe kinders - twee seuns en vyf dogters - op 18 November 1914 gebore is.⁷⁾

As kind het sy nie met die beeldende kunste in aanraking gekom nie. In die afgesonderde bestaan op die plaas was dit veral haar moeder wat die kinders aangemoedig het om die goeie letterkundige werke te lees wat in die huis tot hul beskikking

was. Daarbenewens het die kinders klavierlesse geneem en is daar musiek- en sangaande aan huis gereël.⁸⁾

Volgens die kunstenaress was haar eerste estetiese belewing dié van die lowerryke omgewing van die Magaliesberg met sy klowe en watervalle waar sy opgegroeï het. As kind was sy terdeë van die organiese leefwêreld rondom haar bewus en het sy met verbeeldingskrag en vindingrykheid die natuur haar speelmaat, teater en vertroueling gemaak. Hierdie meeleving met die natuur beskou sy as 'n belangrike grondslag vir haar latere skeppende ontplooiing, veral ten opsigte van die verskillende kleure, vorms en wisselende seisoene in die natuur.⁹⁾ Sy was toe al bewus van die ruimtelike heelal met sy sterrenag in die besonder.

1.2 Opleiding

Haar skoolopleiding het sy eers aan 'n plaasskool en later aan die Rustenburgse Hoërskool ontvang waar sy in 1933 gematrikuleer het.¹⁰⁾ Gedurende hierdie jare het sy 'n besondere belangstelling in letterkunde en wiskunde geopenbaar.

In 1934 het sy by die Universiteit van Pretoria vir die graad B.A. Lettere ingeskryf sodat sy haar in die letterkunde kon verdiep. As 'n ekstra vak het sy Afrikaanse Kuns en Kultuurgeskiedenis by prof. M. L. du Toit geneem. Met reg kan gesê word dat hy die deur oopgemaak het vir die jong student se latente gevoel vir die kunste.¹¹⁾

Volgens die kunstenaress het prof. M. L. du Toit, wat 'n groot kunsliefhebber en ondersteuner van die kunste was, sy studente dikwels op uitstappies na die ateljee van Anton Hendriks geneem. Die ateljee was op die suidwestelike hoek van die huidige Vermeulen- en Van der Waltstraat geleë.¹²⁾ Dit was veral die kleurvolle interieur van Hendriks se ateljee met matte oor die tafels gedrapeer, die opgestelde stillewes en onvoltooide portretstudies wat gedurende haar studentejare 'n blywende indruk op haar gemaak het.

As gevolg van hierdie intense nuwe belangstelling, het sy besluit om haar studies te verskuif na die Normaalkollege van Pretoria waar onderrig in teken- en skilderkuns van 'n redelike

peil in die leerplan ingesluit was. Trouens, dit was in 1935 die enigste opvoedkundige inrigting in Pretoria waar sy praktiese kennis in hierdie rigting kon opdoen.¹³⁾

Mej. Grace Anderson¹⁴⁾ was in daardie jare dosente aan die Normaalkollege en aspekte soos kunsgeskiedenis, ontwerp, waterverftegniek en skilderkuns was in die leerplan ingesluit.¹⁵⁾

Gedurende daardie tyd het 'n sekere prof. Farmer, 'n opvoedkundige uit Toronto, Kanada, besoek gebring aan die kollege waar hy lesings oor nuwe metodes in kinderkunsopleiding aangebied het. Na sy terugkeer het hy een van sy kollegas, mej. Norah McCoullough na Suid-Afrika gestuur om op sy lesings voort te bou.

Die uitvloeisel daarvan was dat mej. McCoullough in 1938 die Kinderkunssentrum¹⁶⁾ in die Ou Staatsgimnasium in Pretoria tot stand gebring het. Die sentrum het later na Skinnerstraat verhuis. Vanaf 1940 tot 1943 was Bettie Cilliers-Barnard deelyds met lesings en onderrig by die sentrum behulpsaam.¹⁷⁾

In 1937 het sy die graad B.A. Lettere verwerf en terselfder tyd as onderwyseres gekwalifiseer. In die daaropvolgende jaar is sy in haar eerste onderwyspos aan die Innesdalse Intermediêre Skool aan die buitewyke van Pretoria aangestel. Hier het sy hoofsaaklik kunsonderrig vir alle standerds gegee.

In 1939, met die aftrede van Grace Anderson, is Bettie Cilliers-Barnard deur die Unie-Onderwysdepartement genader om die pos van kunsdosent by die Normaalkollege oor te neem. Sy het hierdie pos vyf jaar lank bekleed.

In die vroeë veertigerjare het die Unie-Onderwysdepartement opdrag gegee dat 'n nuwe kunsleerplan vir skole opgestel word. Bettie Cilliers-Barnard, in samewerking met mnr. F. A. Stofberg, 'n voormalige kunsinspekteur van skole, was met hierdie taak behulpsaam. Hulle het onder meer publikasies oor kunsvlyt vir die nuwe leerplanreeks vir skole opgestel, vir voorlegging aan die leerplankomitee van die Departement.

In daardie vroeë jare was daar in Pretoria weinig geleentheid tot grondige formele kunsonderrig. Sedert 1940 was daar wel geleentheid vir Bettie Cilliers-Barnard om deelyds onder leiding van Phyllis Gardner te studeer.¹⁸⁾ Mev. Gardner het een

keer per week lesse in figuurtekening aan die Pretoriase Tegnieise Kollege gegee.

Die enigste kunstenaars waarvan Bettie Cilliers-Barnard bewus was en wat in daardie stadium in Pretoria werksaam was maar self nie formele kunsonderrig aangebied het nie, was J. H. Pierneef (1866-1957), Anton van Wouw (1862-1945), Anton Hendriks (1899-1975) en Erich Mayer (1876-1960).¹⁹⁾

Vanweë haar geesdrif vir en belangstelling in die beeldende kunste het sy gepoog om alle moontlike kursusse by te woon wat destyds op die vakgebied aangebied is. Sy het onder meer 'n kursus in kunswaardering gevolg wat in die vroeë veertigerjare deur dr. Maria Stein-Lessing by die Pretoriase Tegnieise Kollege gegee is. Gedurende daardie tydperk het 'n ¹⁹⁾oplewing op die gebied van die beeldende kunste in Pretoria plaasgevind.²⁰⁾

'n Uitstalling wat 'n blywende indruk op die leergierige dosent gemaak het, was dié van 'n Vlaamse kunstenaress, Madame M. L. Stradiot-Bougnet wat in die Macfadyensaal van die Universiteit van Pretoria aangebied is.²¹⁾ Mme. Stradiot-Bougnet se man was verbonde aan die Belgiese Ambassade in Pretoria waar hulle vir vier jaar gewoon het.

Bettie Cilliers-Barnard het Mme. Stradiot-Bougnet genader oor die moontlikheid om by haar klas te neem. Alhoewel die kunstenaress nie onderrig gegee het nie, het sy besluit om op grond van die werk wat Bettie Cilliers-Barnard voorgelê het, 'n uitsondering te maak en het sy haar ateljee vir die jong kunststudent oopgestel. Die ruim ateljee was in 'n dubbelverdiepinghuis wat op die hoek van die huidige Devenish- en Parkstraat in Sunnyside geleë.

Mme. Stradiot-Bougnet het haar nie formeel onderrig nie maar die student moes self werk en verder waarneem hoe Mme. Stradiot-Bougnet 'n palet in olie opstel, 'n doek aanpak en 'n skildery skep. Benewens haar respek vir die ouer kunstenaress se werk en die waardevolle kritiek op haar eie werk, het Bettie Cilliers-Barnard 'n sterk geestesverwantskap met Mme. Stradiot-Bougnet gevoel. Alhoewel die ouer kunstenaress se palet beperk was, was dit juis haar kleurgebruik wat in daardie stadium inslag by Bettie Cilliers-Barnard gevind het. Mme. Stradiot-Bougnet het haar aangemoedig om in die buiteland en in die besonder aan die Hoogere Instituut voor Schone Kunsten in

Antwerpen te gaan studeer.²²⁾

Tydens haar opleiding aan die Universiteit van Pretoria het die kunstenaar Carl Hancke Cilliers ontmoet met wie sy op 19 Desember 1942 in Rustenburg getroud is. "Bags" Cilliers, soos hy allerweë bekend is, was sedert 1945 tot met sy aftrede in 1981 die hoof van die Skakelafdeling van die Universiteit van Pretoria.²³⁾ Uit die huwelik is 'n seun, Wimcar (1946) en 'n dogter, Jana (1950) gebore.

1.3 Bettie Cilliers-Barnard se eerste uitstalling in Pretoria, Oktober 1946

Die gebrek aan studiemoontlikhede in die beeldende kunste in die dertiger- en vroeë veertigerjare was nie tot 'n stad soos Pretoria beperk nie. Die land het in daardie tyd swaar onder die depressie en die gevolge daarvan gebuk gegaan. Soortgelyke gebeure in die buiteland en die dreigende oorlogswolke van die Tweede Wêreldoorlog het 'n bepaalde stempel op die Suid-Afrikaanse samelewing van daardie tydperk gelaat.

Oor die periode van 1939 tot 1945 skryf M. Bokhorst soos volg: "Die periode van die Tweede Wêreldoorlog het groot veranderinge op kunsgebied in die Unie te sien gegee om redes wat gedeeltelik wel en gedeeltelik nie aan die oorlog toegeskryf word nie. Die drie groot oorsake van verandering is: die stigting van die Nuwe Groep in Kaapstad in 1938; die aankoms van 'n aantal buitelandse kunstenaars wat al of nie deur die oorlogsdreiging hiernatoe gekom het en van 'n aantal jong Suid-Afrikaanse kunstenaars wat in die buiteland gewerk het en nou teruggekeer het, en ten slotte die feit dat 'n hele paar van ons eie kunstenaars in die oorlog gegaan en in die lande rondom die Middellandse See nuwe indrukke opgedoen en nuwe kunsrigtings beoefen het. Onafhanklik van die oorlog het egter 'n halfdosyn lokale kunstenaars nou ook op die voorpunt gekom, en ten slotte het die vier stromings uit die voorafgaande periode Late Impressionisme; die Monumentaal-Dekoratiewe Kuns; die Ekspressionisme; die Naturalisme ook voortgewerk en - deur die ontbreek van mededinging uit Europa - hul lewensomstandighede verbeter en hulle afsetgebied vergroot."²⁴⁾

Die kontak en aanmoediging van Mme. Stradiot-Bougnet en die aansporing van prof. W. J. du P. Erlank het direk aanleiding gegee tot die kunstenaresses se eerste uitstalling wat deur prof. Erlank geopen is.²⁵⁾

Ondersteuning het ook van prof. M. Bokhorst gekom.²⁶⁾ Hy was hoof van die Departement Afrikaanse en Nederlandse Kultuurgeskiedenis aan die Universiteit van Pretoria. Verder het prof. H. M. van der Westhuysen²⁷⁾ en dr. Maria Stein-Lessing die jong kunstenaresses aangemoedig aangesien altwee hierdie kunshistorici veral in die jonger belowende kunstenaars belangstelling gekoester het.

'n Belangrike faktor was die feit dat sy in daardie stadium reeds 'n eie ateljee gehad het waar sy onafhanklik kon werk.²⁸⁾ Dit het grootliks bygedra tot haar volgehoue ywer vir verdere ontwikkeling.

Deur harde werk en voorbereiding het die kunstenaresses vier jaar na haar huwelik gereed gevoel om 'n uitstalling te hou. Die beplanning van hierdie eerste uitstalling in Oktober 1946 het ook saamgeval met die geboorte van haar eerste kind in Augustus daardie jaar.

Die Macfadyensaal op die buitemuurse kampus van die Universiteit van Pretoria is in die veertiger- en vroeë vyftigerjare as uitstallokaal gebruik. Dit was vir die kunstenaresses 'n vanselfsprekende keuse om haar eerste uitstalling onder die beskerming van die universiteit te laat plaasvind, aangesien sy 'n oudstudent was en haar man verbonde was aan die Skakelafdeling van die Universiteit.²⁹⁾

Drie-en-dertig olieverfskilderye bestaande uit portretstudies en stillewes is uitgestal en feitlik almal is verkoop. Vir haar debuut op kunsgebied het die kunstenaresses buitengewone goeie publisiteit en resensies in die pers ontvang.³⁰⁾

In 1946 het sy mnr. Herman Hahndiek ontmoet wat in Pretoria as professionele fotograaf werksaam was. Mnr. Hahndiek het die kunstenaresses se uitstalling gefotografeer en goed met haar werk vertrou geraak.

Hahndiek se belangstelling in die beeldende kunste en sy voortdurende aanmoediging van die jonger kunstenaars het tot gevolg gehad dat hyself in 1947 'n eie galery, die Christikunslokaal in Pretoria geopen het.³¹⁾

Na afloop van die 1946-uitstalling het Bettie Cilliers-Barnard dadelik begin werk aan 'n tweede uitstalling wat op 1 Februarie 1948 in die Christikunslokaal geopen is.

1.4 Studie in die buiteland

Met twee geslaagde uitstallings agter die rug, toenemende bekendheid en geen verdere studiegeleenthede in die Unie nie, en met die nodige studiefondse tot haar beskikking het sy na die buiteland vertrek om kennis te maak met die stimulerende kulturele klimaat van die Europese vasteland.³²⁾

Verbreding, nuwe uitdagings en ontwikkeling in haar skeppende werk het aanleiding gegee tot die groot stap om haar gesin in Suid-Afrika agter te laat en op 17 Maart 1948 vir tien maande studie na België en Frankryk te vertrek. Daar het sy aan die Hoogere Instituut voor Schone Kunsten in Antwerpen onder leiding van die bekende portretskilder, Isidoor Opsomer en in Parys onder leiding van André Lhote studeer.¹

Die kunstenaress het per boot via Southampton na Amsterdam gereis waar sy deur familie ontmoet is en vir 'n week in Amersfoort gekuier het voordat sy per trein na Antwerpen vertrek het.³³⁾

By die Hoogere Instituut was die klem uitsluitend toegespits op die teken en skilder na die lewe en moes die kunstenaress 'n toelatingseksamen aflê waarvoor sy 'n vollengte staande naakfiguur in olie moes skilder.³⁴⁾

Op aandrang van haar vriende het sy besluit om net ses maande by die Hoogere Instituut aan te bly.³⁵⁾ Daarna het sy en 'n vriendin Inger Sitter na Parys vertrek waar sy onder leiding van André Lhote gaan studeer het.³⁶⁾

In Parys is die kunstenaress oorweldig deur die Franse leefwyse, die aktiewe kunslewe en die oorgawe waarmee die Franse kuns beoefen het. By die Lhote-ateljee is sy aanvaar op grond van 'n portefeulje wat sy aan Lhote voorgelê het. Lhote het een maal per week vir onderrig na sy ateljee gekom en daar het sy vir die eerste keer in aanraking gekom met die non-figuratiewe rigting in die skilderkuns soos deur sommige van die kunstenaars in die klas beoefen is.³⁷⁾

Lhote het sy leerlinge in hul stylkeuse onderrig, telkens aan die hand van literatuur waarmee hy op grond van afbeeldings 'n bepaalde uitgangspunt sou toelig. Die studente het nietemin algehele tematiëse vryheid gehad om te skilder wat vir hulle van belang was.³⁸⁾

By die Hoogere Instituut in Antwerpen was die formele uitgangspunt die klem op figuurtekening en het die studente deurgaans van 'n model gebruik gemaak. In Lhote se ateljee was daar ook deurentyd 'n model beskikbaar maar hier het die klem eerder op tematiëse vryheid geval. In daardie stadium was die kunstenaar wel in figuurskildering geïnteresseerd hoewel sy ook portretstudies en stillewes uitgevoer het.³⁹⁾

Volgens die kunstenaar kon sy haarself ten volle met die Franse en die karakter en atmosfeer van die stad Parys identifiseer. Daarom het sy telkens vir studie en later om te werk na Parys teruggekeer. Dit is vir haar 'n stad met 'n siel waar sy haarself as mens en kunstenaar kan uitleef en vind. Die stimulerende invloed van Parys was een van die groot redes waarom sy haar uitermate beywer het om geldelike steun te verkry vir die aankoop van die woonstelateljee in die Cité Internationale des Arts vir gebruik deur Suid-Afrikaanse kunstenaars.⁴⁰⁾

1.5 Terugkeer na Suid-Afrika in 1949

Dit is opvallend dat daar teen 1949 'n pertinente belangstelling en veel meer aktiwiteit op kunsgebied in Pretoria was as in die tydperk 1935 tot ongeveer 1945.

Teen 1949 was die Noord-Transvaaltak van die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging reeds vir twee jaar gevestig en is Bettie Cilliers-Barnard in 1949 tot bestuurslid van die tak verkies.⁴¹⁾ As lid van die Vereniging het dr. Maria Stein-Lessing eweneens 'n belangrike invloed op die rol en aktiwiteite van die Vereniging gehad. Prof. H. M. van der Westhuysen het as keurder vir die Vereniging opgetree. Naas die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging was daar slegs die Pretoria Music Society wat in noue samewerking met die Kunsvereniging gewerk het.⁴²⁾

Nadat die kunstenaar in 1949 teruggekeer het, het sy nie minder nie as drie eenmanuitstallings⁴³⁾ in dieselfde jaar in

verskillende plekke in die land gehou en terselfdertyd ook aktief aan groepuitstallings begin deelneem.⁴⁴⁾

Volgens haar was een van die belangrikste gebeurtenisse in 1949 haar eerste ontmoeting met die Vlaamse skilder Maurice van Essche en sy werk by 'n uitstalling in die Herbert Evansgalery in Johannesburg. Wat haar geweldig getref het, was die vergelykbare stylaanvoeling sowel as die inhoudgegewe tussen haar en Van Essche se werk.⁴⁵⁾ Van Essche se mening hieroor was dat dit toe te skryf was aan die vermenging van die Vlaamse, Franse en Afrika-milieus waaraan beide kunstenaars blootgestel was.⁴⁶⁾

Omdat sy, soos Van Essche, in België en Frankryk studeer het en hy ook haar voormalige leermeesteres, Mme. Stradiot-Bougnat geken het, het Van Essche 'n besondere belangstelling in haar werk ontwikkel - in so 'n mate dat hy haar vyfde eenmanuitstalling in November 1949 in Kaapstad geopen het.⁴⁷⁾

Na die geboorte van 'n tweede kind in 1950 het sy vir die volgende vyf jaar steeds aktief betrokke by haar werk gebly en het daar in daardie tyd ses eenmanuitstallings asook deelname aan talle groepuitstallings gevolg.⁴⁸⁾

In die vroeë vyftigerjare het Pretoria groot vooruitgang op kunsgebied getoon. Dit sou heelwaarskynlik in 'n veel groter mate die geval gewees het as dit nie was vir die vroeë dood van prof. M. L. du Toit nie.⁴⁹⁾

Die feit dat die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging 'n eie galery bekom het, het tot die groeiende belangstelling in die beeldende kunste bygedra.⁵⁰⁾ Hierdeur is die geleentheid geskep om werke van kunstenaars uit ander provinsies in Pretoria uit te stal. Die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging het dus 'n groot aandeel daarin gehad om die beeldende kunste vir die publiek toeganklik te maak.⁵¹⁾

In 1956 het sy vir vyf maande na Europa teruggekeer. Sy het onder meer in Parys⁵²⁾ by die ateljee (Atelier 17) van William Hayter⁵³⁾ etstegniek bestudeer, en 'n uitstalling van twaalf van haar werke by die Galerie Mourgue in die Avenue de l'Opera gehou.

'n Hoogtepunt van haar Europese verblyf was 'n besoek aan die Venesiese Biennale van 1956 waar twee van haar werke African Group en Komposisie/Composition uitgestal is. Berman verwys na hierdie aangeleentheid soos volg: "By the middle of the decade a

number of younger figures had gained sufficient prominence in local circles to attract the attention of selectors and in 1956 the featured artist at Venice, Alexis Preller, was supported by a list of newer names: painting: Bettie Cilliers-Barnard; Joan Clare; Eleanor Esmonde-White; Erik Laubscher; Douglas Portway and Alexis Preller (starred artist - 12 works); graphic: Albert Newall; sculpture: Lippy Lipshitz; Edoardo Villa."⁵⁴⁾

Hierdie tweede besoek aan die buiteland het in alle opsigte 'n belangrike wending in die siening en kunsbeoefening van Bettie Cilliers-Barnard meegebring vanweë haar kontak met die non-figuratiewe rigting in die beeldende kunste waarmee sy in Europa kennis gemaak het, haar persoonlike ontmoeting met kunstenaars soos Hans Hartung (1904-) en Alfred Mannesier (1911-) asook haar eerste kennismaking met die beoefening van die grafiese media.⁵⁵⁾

1.6 Reaksie op Bettie Cilliers-Barnard se eerste non-figuratiewe uitstalling in Pretoria, Oktober 1957

Die skilderwerk van Bettie Cilliers-Barnard het voor hierdie uitstalling groot aanhang geniet en sy het tot in daardie stadium as kunstenaars aansien geniet.

Die veertiende eenmanuitstalling, die eerste van non-figuratiewe werk, is in die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging se galery, D. S. Vorster in die Polleysdeurloop gehou en is deur regter J. F. Marais geopen. Hy het onder meer die volgende gesê, skynbaar met die doel om die publiek en haar aanhangers op die radikale verandering in haar werk voor te berei: "Vir baie van ons is die abstrakte kunsvorm ontstellend. Ons weet nie of ons moet huil of lag nie. Maar u en ek kan ook ewemin daaraan ont-kom as aan die ander produkte van hierdie eeu - vliegtuie, radio's, menslike gelykheid, kernkrag en natuurlik ook ons vriend Spoetnik. Hy het gesê dat hy vrees dat daar nog baie mense is wat die abstrakte kunsvorm as verbygaande mode sien. Dit is egter geen mode nie en ook nie van verbygaande aard nie. Dit bestryk reeds al die skone kunste."⁵⁶⁾

Hierdie uitstalling is nie deur die publiek gunstig ontvang nie omdat daar voorheen weinig van hierdie soort werk vertoon

is. Hulle wou die 'vernuwing' in haar werk nie aanvaar nie. Tog was sy in noue voeling met die verandering van siening op die gebied van die beeldende kunste.

In daardie stadium was daar reeds 'n aantal kunstenaars in Suid-Afrika wat in 'n soortgelyke fase van verandering in hul werk besig was om van die realistiese tradisie weg te beweeg. Onder hulle was Joan Clare (1925-), Nel Erasmus (1928-), Erik Laubscher (1927-) en Douglas Portway (1922-). Vir hierdie jonger groep kunstenaars was die abstrakte en non-figuratiewe rigtings in die beeldende kunste die natuurlike en aangewese kanale waardeur ekspressie uiting kon vind.⁵⁷⁾

Ten spyte van die negatiewe reaksie op hierdie uitstalling sien die kunstenaars nogtans die vernuwing in haar werk as 'n belangrike bydrae tot die vernuwing van insigte oor die nuwe rigting in die Suid-Afrikaanse kuns, ook vanweë die feit dat sy een van die kunstenaars was wat in die vyftigerjare in 'n non-figuratiewe styl begin werk het en vir agt jaar daarmee volgehou het. Voor haar vertrek na Parys het haar werk reeds sterk neigings tot die non-figuratiewe getoon. Met haar verblyf in Parys het die kunstenaars onbewustelik in 'n non-figuratiewe styl in haar etse begin werk.⁵⁸⁾

Van belang is dat Bettie Cilliers-Barnard met 'n bedrywige huishouding en twee jong kinders vanaf 1956 tot 1959 'n verdere vyf eenmanuitstallings⁵⁹⁾ gehou het asook deelgeneem het aan een van die belangrikste groeputstallings⁶⁰⁾ wat in daardie stadium in Suid-Afrika aangebied is. Hierdie soort skeppings-aktiwiteit spreek van 'n onwrikbare gemotiveerdheid, meelewing en selfvertroue. "Maar ek voel altyd dat 'n vrou indirek dubbel so hard moet werk om iets te bereik", sê sy. "Daar is die huis en die kinders wat aandag verg en dan is daar natuurlik die man se houding... maar ek moet met dankbaarheid sê dat my huisgesin my dit (buitelandse studiereise) nie misgun het nie. Niemand het ooit gesê ek moet nie gaan nie. Mev. Cilliers vind ook dat haar kinders dit as doodnatuurlik aanvaar as sy die hele middag wil skilder en haar huishouding is so ingerig dat alles vlot verloop terwyl sy werk. Dit verg grootskaalse organisasie."⁶¹⁾

Die algehele vernuwing op kunsgebied het 'n positiewe sowel as negatiewe reaksie by die publiek en kritici uitgelok. Daar was diegene wat in die openbaar of deur middel van koerant- en

tydskrifartikels voorspraak gemaak het vir die "nuwe abstrakte rigting" in die beeldende kuns, terwyl ander hulle weer nie met die radikale wegbreek van die algemeen aanvaarbare realistiese en impressionistiese style kon vereenselwig nie.⁶²⁾

Die versigtigheid waarmee die non-figuratiewe kunsrigting benader is, word weerspieël in die aanhaling uit 'n artikel deur prof. H. M. van der Westhuysen: "Laastens noem ons ook die non-figuratiewe rigting wat eers in 1952 alhier sy verskyning gemaak het. Dit kom ons voor asof in terme van veel propagandistiese geskryf dit meer spesifiek die laasgenoemde twee kategorieë is wat volgens hedendaagse opvattinge oor die plastiese kunste mag kwalifiseer as werklik hedendaags, bygesê dat talle kritici daarvoor stry om alleen die non-figuratiewe as die nuwe kunsevangelie erken te kry. Of hierdie strewe genoegsaam rekening kan hou met die feitelike werklikheid soos uitgedruk in die omvangryke produksie van skilderkunstige werk van vandag, is 'n vraag wat gaandeweg onder die soeklig beland en waaroor kundige meningsverskil blykbaar aan toename is. Ook in Suid-Afrika is die saak nog lank nie uitgemaak nie. Genoeg om te weet, dat later met meer objektiewe perspektief op ons eie tydsgewrig, die Tyd self die gesonde beslissing sal vel."⁶³⁾

Die ander sy toon weer 'n byna blindelingse geesdrif en voorspraak vir hierdie "nuwe" non-figuratiewe rigting. Dit word weerspieël in adv. Jack Lewsen se openingsrede tydens Bettie Cilliers-Barnard se sewentiende uitstalling in die Lidchikunslokaal in Johannesburg op 17 Mei 1960: "A few years ago, an exhibition comprising solely abstract art would have made the foundations of Johannesburg rock and roll, but today our artistic foundations have been strengthened and here in Johannesburg the professional derogator from and debunker of abstract painting has had to seek hide-outs in basement galleries and stalls at the Rand Show (Exposition), where they feel securely removed from the expanding horizons of contemporary art. Naturally, these selfappointed arbiters of artistic standards emerge every now and then from their dens and launch their cry of "heresy" or "stunt" in galleries such as this. To them I can only say, abstract art is not representational, if it were it would not be abstract. It has no meaning beyond the aesthetic emotions it expresses and evokes through the harmony and chal-

lenge of pattern design, juxtaposed shapes and textiles and colour lyricism. Commerce and industry, and of course architects, have readily recognised this and today there is scarcely a marketed product or an advertising medium that does not pay reverence to the pioneers of non-objective art."⁶⁴⁾

Daar was weinig kruisbestuiving van kunstenaars se sienings en hul werk gedurende die vyftigerjare. Dikwels is dieselfde tema deur 'n aantal kunstenaars gebruik maar almal het deurentyd onafhanklik en selfstandig gewerk asof elke kunstenaar, ook Bettie Cilliers-Barnard, doelbewus gestreef het om 'n spesifieke eie weergawe van die begrippe abstraksie en non-figuratiewe kuns in hul werk vas te lê. Hier word weer eens verwys na die werk van kunstenaars soos Joan Clare, Nel Erasmus, Erik Laubscher en Douglas Portway.⁶⁵⁾

1.7 Die sestigerjare

Dit is opvallend in die lewensoorlog van Bettie Cilliers-Barnard dat die sestigerjare in talle opsigte van die kunstenaar se mees produktiewe jare in die beoefening sowel as die bevordering van die beeldende kunste was.

In daardie dekade het die kunstenaar van haar eerste belangrike amptelike opdragte ontvang.⁶⁶⁾ (onder meer muurpaneel en tapisserieë) en is sy ook in 1961 verkies in die uitvoerende komitee van die South African Council of Artists, 'n vereniging wat uit die buiteland geïnisieer is en wat 'n geaffilieerde lid van UNESCO was. In 1962 is sy tot volle komiteelid van dié vereniging verkies.

In die tyd dien sy ook in die keurkomitee van die Vyfjaarlikse Uitstalling van Suid-Afrikaanse kuns wat deur die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging georganiseer is. Sy het ook deelgeneem aan verskeie radiopraatjies van die SAUK wat in onderwerp gewissel het van haar eie kuns tot onderhoude met ander kunstenaars en die beeldende kunste oor die algemeen.⁶⁷⁾

Benewens haar medewerking aan en bydrae tot die verdere ontplooiing van die beeldende kunste hier te lande, het sy in die sestigerjare deelgeneem aan van die belangrikste groep-

uitstallings wat tot in daardie stadium in Suid-Afrika aangebied is.⁶⁸⁾ Berman skryf soos volg oor hierdie periode: "This was the decade of the national competition. the annual 'Artists of Fame and promise' - 1959 to 1966; the Gallery 101-VAT Competition - 1962 and 1963; the renaissance of Natal activity in the biennial 'Art-SA-Today', instituted in 1963; the well-endowed and prestigious biennial 'SA. Breweries Prize' - inaugurated in 1966. While such events - together with the Quadrennials - had the effect of exposing more artists to more members of the public and of thrusting talented newcomers to the fore, the selection of prize-winners reflected the conflicts facing South African art. Now no longer beset by the relatively straight-forward conservative-progressive dilemma of former years, juries were as divided as artists themselves by the vexed question of whether to look for validity and commitment to local experience - originality was not yet a conspicuous feature of South African painting - or to reward alertness to the international trends."⁶⁹⁾

Een van die eerste amptelike opdragte wat die kunstenaars in die sestigerjare ontvang het en wat meegebring het dat sy in 'n radikale nuwe medium moes werk, was in die laat vyftigerjare na aanleiding van die besluit van die Transvaalse Provinsiale Administrasie dat die nuwe beplande gebou in Pretoria met kunswerke versier moes wees.

Die destydse voorsitter van die kunskomitee belas met die versiering van die TPA-gebou, dr. W. Nicol, het voorgestel dat die vroue van Transvaal 'n bydrae tot die versiering moes lewer. Bettie Cilliers-Barnard het die opdrag ontvang om 'n tapisserie te ontwerp wat deur mev. Elsabé Sauer, Hester Hoek en Susan Moolman geweef sou word.

Hierdie opdrag, wat 'n algehele nuwe medium in die Suid-Afrikaanse kunstwêreld ingevoer het, het volgens Bettie Cilliers-Barnard via mev. Sauer en die Provinsie gekom na aanleiding van 'n skildery wat mev. Sauer by die kunstenaars gekoop het en waarvan sy (mev. Sauer) 'n tapisserie geweef het.⁷⁰⁾

Aan die einde van 1960 het die kunstenaars op 'n uitgebreide studiereis na Europa vertrek waartydens sy onder meer "die werkwinkels van Jean Lurcat en Picard Le Doux in Parys besoek het en

die kuns van die kartonnis leer bemeester het."⁷¹⁾ Sy het ook die weefskole in Barbizon besoek en 'n studie van Vlaamse tapisserie gemaak.

Aanvanklik het sy "Symbolisme" as onderwerp gekies wat die verlede en toekoms van die Provinsie sou uitbeeld. Dit is egter deur die kunskomitee afgekeur omdat dit te abstrak was.⁷²⁾ Daarna het sy die vrou as onderwerp geneem en kort na haar terugkeer uit Europa is die ontwerptekening vir "Die Vrou" aanvaar.

In daardie tydperk het sy die weefster, Marguerite Weavind leer ken. Laasgenoemde het haar weefwerk in die sestigerjare rondom ontwerpe van onder meer Cecil Skotnes (1926-), Walter Battiss (1906-1982) en Judith Mason (1938-) geskep.

Na voltooiing van die TPA-tapisserie in 1963 het die kunstenaars weer 'n studiebesoek van Augustus tot Desember 1964 na Europa onderneem. Sy het weer eens na Parys teruggekeer om haar te gaan vergewis van die jongste ontwikkelinge op die gebied van die beeldende kunste. Deur middel van die radiopraatjies wat in Parys opgeneem is en van daar af uitgesaai is, het sy die nuwe rigtings in die Franse kuns behandel en onderhoude gevoer met vier Suid-Afrikaanse kunstenaars wat in Parys woonagtig was. Hulle was Maud Sumner, Christo Coetzee, Gerard Sekoto en Breyten Breytenbach.⁷³⁾

Die bekende Afrikaanse skrywer, Chris Barnard het 'n ontmoeting met die kunstenaars in die Franse hoofstad soos volg in 'n koerantartikel beskryf: "Die jongste pelgrim uit Suid-Afrika is die bekende Pretoria kunstenaars, Bettie Cilliers-Barnard, wat sedert die begin van September in die ateljee van 'n vermaarde Franse litografiemeester werk. Vir die duur van die twee maande werk sy ses dae in die week gemiddeld agt uur per dag in die ateljee van een van die bekendste steendruk-meesters waaroor Europa vandag beskik - 'n 43-jarige Parysenaar met die lekker Franse doopnaam, Jean-Paul Pons, 'n kunstenaar wat onder meer bekendes soos Karel Appel, Pignon, Manessier, Poliakoff en Hans Hartung in sy werkkamer besig hou. Geen wonder dus nie dat sy litografiese ateljee vandag dwarsdeur die wêreld bekend is en aandag trek. Ten slotte wou ek toe weet hoe sy Parys na haar lang afwesigheid vind. Het die stad verander? Stem sy saam met die koerantskrywers wat beweer dat die stad die afgelope tyd uit

pas uit begin raak het?

'Nee, ek gee nie om wat die mense van die stad sê nie, maar vir my is dit soos goeie medisyne. Na lande soos Spanje, en Portugal en Oostenryk is dit asof 'n mens hier weer kan asemhaal. Hier kan 'n mens werk. Geen ander land ter wêreld is so prikkelend en so vol verrassende uitdagings nie.'" ⁷⁴⁾ Die kunstenaars het 'n reeks van tien steendrukke in die ateljee van Pons voltooi.

As deel van hierdie Europese studiereis het sy ook in België besoek afgelê waar sy die opening bygewoon het van 'n groeputstalling "Ontmoeting met Zuid-Afrika" wat op 10 Oktober 1964 in Begijnhof, Hasselt geopen is. Agt Suid-Afrikaanse kunstenaars se werk is op die uitstalling vertoon. ⁷⁵⁾ "By hierdie geleentheid het mev. Cilliers se kuns baie aandag getrek en het sy ook die geleentheid gehad om voor die Belgiese beeldradio op te tree." ⁷⁶⁾

Sy het ook besoek gebring aan Spanje en Portugal. ⁷⁷⁾ "They were interviewed by the Emissora Nacional (Portuguese Broadcasting Corporation), and also appeared prominently on television. In other words, they received red-carpet V.I.P. treatment during their stay. Wherever they went and whoever they met, they made a good impression and were an asset to our country." ⁷⁸⁾

Na haar terugkeer is 'n uitstalling van haar grafiese werk op 15 Desember 1964 by die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging in Pretoria geopen. Naas die steendrukke wat sy in Parys voltooi het, is 'n versameling tekeninge en monotipes ook uitgestal.

Die sestigerjare getuig deurgaans van 'n groot verskeidenheid aktiwiteite waaraan die kunstenaars deelname gehad het. ⁷⁹⁾ In die volgende vyf jaar van 1965 tot 1969 neem sy toenemend deel aan groeputstallings, plaaslik sowel as in die buiteland, ⁸⁰⁾ en hou ook nege eenmanuitstallings.

In 1969 kry sy 'n tweede belangrike amptelike opdrag vir 'n muurskildery in olie, getiteld Die ontwikkeling van die Oranje-Vrystaat, vir die H. F. Verwoerdgebou van die Vrystaatse Provinsiale Administrasie in Bloemfontein. "Die sonsimbool bo in die middel is die fokale punt van waar die oog deur ryk teksture in oranje, bruin en grys afgevoer word na die groepies simbole wat die basis van die skildery uitmaak. In die son sowel as aan

weerskante daarvan kom simbole voor wat aan die wetenskap van die ruimte-eeu herinner. Pas by die bestudering van die abstrakte figure aan die onderkant van die skildery word dit duidelik dat alle fasette van ons volkslewe in maklik herkenbare simbole uitgebeeld word, byvoorbeeld vrugte, blomme en graan vir ons plantelewe en landerye; 'n kruissimbool vir godsdiens; laboratoriuminstrumente vir ons wetenskap; maskers vir die uitvoerende kunste; 'n palet vir ons beeldende kunste; die eskulaapstaf met slange vir ons mediese dienste; 'n weegskaal vir ons regspleging ens. Die muurskildery is rustig en deur kleurkeuse pragtig aangepas by die stinkhoutpanele in die wagkamer".⁸¹⁾

In dieselfde jaar is 'n portefeulje van tien masjinaal-litografiesvervaardigde afdrucke van die kunstenaresses grafiese werk deur Linda Goodman van die Goodmangalery in Johannesburg vrygestel. "Linda Goodman se twee voorlopers was bundels prente (of te wel litografiese afdrucke) van tekeninge deur Cecil Skotnes en Motau... Ek het hier nadruk op die feit gelê dat die drukproses masjinaal geskied het, aangesien dit bekend is dat mev. Cilliers in Parys oorspronklike litografieë gemaak het. Hoewel die finale produk in hierdie geval onder haar toesig vervaardig is, het sy nie self die drukproses waargeneem nie."⁸²⁾

1.8 Die dekade van sewentig

In die tweede helfte van 1970 het Bettie Cilliers-Barnard weer vir drie maande na Parys teruggekeer waar sy aan 'n volgende reeks steendrukke gaan werk het en wat sy in die ateljee van Jean-Paul Pons voltooi het. Hierdie twaalf steendrukke asook veertien tekeninge in conté, is op haar een-en-dertigste eenmanuitstalling in die Londense kantoor van die Suid-Afrikaanse Toeristekorporasie op 26 Februarie 1971 bekendgestel. 'n Verdere bekendstelling van hierdie reeks steendrukke het in Suid-Afrika plaasgevind met 'n uitstalling wat op 13 April 1971 in die Suid-Afrikaanse Kunsvereniginggalery in die Ou Nederlandse Bankgebou in Pretoria geopen het.

'n Direkte gevolg van haar verblyf in Parys en 'n verdere

werkperiode by haar leermeester Pons was dat die kunstenaress Pons oorreed het om werke wat hy toe onlangs voltooi het, vir uitstalling in die Republiek beskikbaar te stel. Die uitstalling het in Oktober 1971 by die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging in Pretoria plaasgevind.

In Augustus 1972 is die kunstenaress met die toekenning van Vrou van die Jaar deur Pretoria Women's Club vereer. "By die geleentheid het mev. Margaret Lessing hulde gebring aan mev. Cilliers-Barnard. Te midde van die feit dat sy vrou en moeder is, het die kunstenaress Suid-Afrika in die afgelope tien jaar op al die belangrikste internasionale kunstentoonstellings verteenwoordig. Sy het al aan sewe internasionale biennales deelgeneem, terwyl sy al die afgelope vyftien jaar in die hoofbestuur van die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging dien."⁸³⁾

Nog 'n belangrike amptelike opdrag wat sy in 1972 voltooi het, was 'n muurskildery in olie vir die nuwe gebouekompleks van die lughawe Jan Smuts met die titel Optika. "Optika weerspieël die orkestrasie van vorm en kleur wat horisontaal en vertikaal saamgestel is, op so 'n wyse dat dit vir die oog verrassend, sinvol en rondleidend sal wees. Die simboliese betekenis betrek ons jong land met sy meesleurende verskeidenheid van aktuele en mistiese elemente, gesien binne 'n raamwerk van groei en bloei."⁸⁴⁾

Dit is interessant dat benewens die belangrike opdragte wat sy in die sestiger- en sewentigerjare uitgevoer het, die kunstenaress vanaf die begin van die sestigerjare elke jaar (met uitsondering van 1968) tot en met 1980 'n eenmanuitstalling gehou het en soms meer as een eenmanuitstalling per jaar.⁸⁵⁾

Dit blyk duidelik uit die opdragte wat sy ontvang het, toekennings wat aan haar gemaak is, en haar ywerige ondersteuning van die beeldende kunste dat Bettie Cilliers-Barnard een van die belangrikste dryfvere vir kunsbevordering, veral in die noordelike deel van die land geword het.

Onder voorsitterskap van regter J. F. Marais, is daar in 1973 op 'n komiteevergadering van die Noord-Transvaaltak van die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging besluit om jaarliks 'n prestige uitstalling van 'n vooraanstaande Suid-Afrikaanse kunstenaar aan te bied. 'n Afsonderlike reëlingskomitee het die eerste uitnodiging aan Bettie Cilliers-Barnard gerig op grond van haar toe-

wyding aan die beeldende kunste asook haar jarelange betrokkenheid by die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging.

Hierdie prestige uitstalling van vyftig skilderye is op 18 November 1974 deur dr. Hilgard Muller, destydse Minister van Buitelandse Sake, in die Ou Nederlandse Bankgebou op Kerkplein geopen. Die skilderye op die uitstalling was toegelig deur lesings wat onder meer deur mej. Riena van Graan, mev. Linda Goodman en prof. Elize Botha gelewer is. 'n Uitvoerige artikel deur prof. Elize Botha, mej. Riena van Graan en mev. Katinka Kempff oor die kunstenaresses se werk het in die Desember 1974-uitgawe van Lantern verskyn.

Nog 'n belangrike mylpaal in die kunstenaresses se professionele loopbaan is in 1977 behaal toe 'n monotipe van haar met die XI Grand Prix International D'Art Contemporain de Monto Carlo tydens 'n internasionale kunsuitstalling in Monte Carlo bekroon is. Die kunstenaresses was een van dertien prysweners op die tentoonstelling van 1800 inskrywings uit 48 lande.

In 1978 is die kroon op haar werk gespan met die toekenning van die Erepenning vir Skilderkuns⁸⁶⁾ van die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns. Sy was in daardie stadium die sesde vrou wat die erepenning sedert die instelling daarvan ontvang het.⁸⁷⁾

Hierdie toekenning het tot gevolg gehad dat verskeie universiteite van die geleentheid gebruik gemaak het om die kunstenaresses op gepaste wyse te huldig. 'n Oorsig- sowel as 'n verkoopsuitstalling is vanaf 12 tot 24 Junie 1978 deur die Potchefstroomse Universiteit vir C.H.O. in samewerking met die Wes-Transvaaltak van die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging aangebied "om hulde te bring aan hierdie kunstenaresses: vir haar ywer as amptenaar, raadgewer en organiseerder van die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging maar veral vir haar bydrae tot die ontwikkeling van die skilderkuns en grafiese kunste in Suid-Afrika".⁸⁸⁾

In Augustus 1978 het haar alma mater, die Universiteit van Pretoria, die Erepenning van die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns aan haar by die Van Wouw-huis in Pretoria oorhandig. Hierdie geleentheid het saamgeval met 'n oorsig-uitstalling van 'n keur van die kunstenaresses se tekeninge en sketse wat vir die eerste keer tentoongestel is.

Daarna het die Universiteit van die Oranje Vrystaat in September 1978 'n huldetentoonstelling op die kampus aangebied en in Oktober dieselfde jaar is 'n uitstalling van haar grafiese werk by die Universiteit van Natal in Pietermaritzburg gehou.

Na afloop van een van die belangrikste jare in die kunstenaars se loopbaan het sy in 1979 haar sewe-en-veertigste eenmanuitstalling by die Goodmangalery in Johannesburg gehou en het sy in dieselfde jaar 'n reusemuurpaneel in opdrag van die Departement van Gesondheid ter viering van Gesondheidsjaar voltooi. Vroeg in 1980 het sy 'n belangrike opdrag vir die ontwerp van 'n tapisserie vir die Staatsteater in Pretoria ontvang.

In 1981 is 'n projek aangekondig waarvolgens Suid-Afrikaanse kunstenaars 'n reisbeurs na Parys ontvang waar hulle hul werk op kunsgebied kan voortsit. By hul terugkeer word 'n oorsiguitstalling van hul werk dan gehou. Hierdie projek is deur die Kunsstigting Michael de Kock in samewerking met die Franse lugdiens, UTA en ander Franse sakeondernemings in Suid-Afrika geloods.

Bettie Cilliers-Barnard is as eerste gaskunstenaar gekies vanweë haar breë Franse agtergrond en jarelange verblyf, kontak en studie in Parys sedert 1948. Die uitstalling wat as "Die wereld van Bettie Cilliers-Barnard" aangebied is, is op 13 September 1981 deur die voormalige Minister van Buitelandse Sake, dr. Hilgard Muller by die SFW-wynsentrum in Johannesburg geopen. Skilderye en 'n nuwe reeks steendrukke wat die kunstenaars in dieselfde jaar in Parys by Jean-Paul Pons voltooi het, is uitgestal.

Meer as vier-en-dertig jaar het verloop vanaf 'n klein begin in die Macfadyensaal in 1946 tot 'n erkende, geëerde en gevestigde naam in die kunsgeskiedenis van Suid-Afrika. Op 24 Maart 1983 is Bettie Cilliers-Barnard met die hoogste burgerlike toekenning, die Dekorasie vir Voortreflike Diens, bekroon. Sy was die eerste beeldende kunstenaar wat hierdie eer te beurt geval het. Die toekenning, wat in Kaapstad oorhandig is, het ook saamgeval met die kunstenaars se vyftigste eenmanuitstalling wat op 14 Maart 1983 deur prof. H. van der Merwe Scholtz by die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging in Kaapstad geopen is.

1.9 Bettie Cilliers-Barnard se rol in die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging en haar bydrae tot die bevordering van die beeldende kunste oor die algemeen

In 1947 het Bettie Cilliers-Barnard lid geword van die Noord-Transvaaltak van die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging toe die tak op die algemene jaarvergadering in 1947 saam met die Kaapse en Suid-Transvaalse takke gestig is. Die stigting van die tak het geskied onder leiding van adv. Charles te Water, destydse President van die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging (1945-1949).⁸⁹⁾

Sy het haarself as 'n geesdriftige en hardwerkende lid bewys en in 1949 is sy tot bestuurslid in die komitee van die Noord-Transvaaltak verkies. Hierdie amp beklee sy steeds ononderbroke.

In 1968 is die kunstenaar tot nasionale ere-vice-president van die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging verkies. Prof. A. L. Meiring, regter J. F. Marais, prof. Muller Ballot en dr. Sylvia Kaplan het opeenvolgend die pos beklee.

Op 26 Maart 1980 het sy as uitvoerende vise-voorsitter van die Noord-Transvaaltak van die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging bedank. By hierdie geleentheid is 'n erepenning met die embleem van die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging aan haar oorhandig.

Benewens haar aandeel as beeldende kunstenaar in eie reg het sy deur die jare 'n belangrike bydrae gelewer tot die bevordering van die beeldende kunste in Suid-Afrika, veral in 'n organisatoriese, administratiewe en raadgevende hoedanigheid.⁹⁰⁾

VOETNOTAS: VOORWOORD EN HOOFSTUK 1

1. Toekenning van die Dekorasie vir Voortreflike Diens. Lys opgestel deur die Departement van die Eerste Minister slegs vir departementele gebruik. Sedert die instelling van hierdie toekenning op 11 September 1970 is 91 persone op soortgelyke wyse vereer. Op versoek is die lys in September 1983 aan E. L. Basson beskikbaar gestel.
2. Volgens die familiebybel in besit van die kunstenaress is haar vader op 4 Desember 1875 op Alarmkraal in die distrik Carnarvon in die Kaapprovinsie gebore en op 15 November 1951 te Rustenburg oorlede. Na die afsterwe van sy eerste vrou trou hy weer op 9 Maart 1943 met die jongedogter Cornelia Helena Scholtemeyer, gebore 16 Maart 1891 te Rustenburg, Transvaal. Meegaande gegewens is geverifieer in die Transvaalse Argiefbewaarpark, Uniegebou, Pretoria: Johannes Christoffel Barnard, boedelnommer 2054/52.
3. Die naam van hierdie firma kon nog nie vasgestel word nie. Die vermoede bestaan dat die jong Barnard hom in 1896 op 21-jarige ouderdom in Pretoria gevestig het en moontlik by dr. Hermanus Stephanus Bosman (23 Junie 1948 - 2 Julie 1933) en sy vrou ingewoon het. Dr. Bosman was 'n bekende teoloog en leraar wat hom beywer het vir die kerkvereniging. Die Bosmans se huis was 'n tweede tuiste vir die jong man en 'n jarelange vriendskap het tussen hulle ontstaan.
DE KOCK, W.J. (Hoofred.) Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek, pp. 107-109.
4. Volgens die familiebybel is die kunstenaress se moeder op 29 Augustus 1880 op die plaas Modderfontein naby Olifantsnek in die distrik Rustenburg, Transvaal, gebore en op 16 April 1941 te Rustenburg oorlede. Meegaande gegewens is geverifieer in die Transvaalse Argiefbewaarpark, Uniegebou, Pretoria: Johanna Wilhelmina Barnard, boedelnommer, 1712/41.
5. Dit is nie bekend waar die kunstenaress se moeder haar opleiding as onderwyseres ontvang het nie. Die vermoede bestaan dat dit moontlik in Pretoria was en wel by die Prospect Seminary wat in 1877 deur dr. H. S. Bosman tot stand gebring is met Engels as voertaal. In 1881 is hierdie kollege oorgeskakel na die gemengde Ebenhaeserkoskool waar 300 seuns en dogters kon tuisgaan. Dit is van belang om te meld dat dr. Bosman se pastorie na die Tweede Vryheidsoorlog ontruim is om plek te maak vir die Eendrachtskool (vir CNO) wat op 4 Februarie 1904 in die ou pastorie geopen is. Dr. Bosman was die eerste voorsitter van die skoolbestuur. Dit is wel bekend dat mej. J. W. Conradie by die Eendrachtskool as onderwyseres werksaam was.
DE KOCK, W. J. op. cit., pp. 108.
6. Gegewens verkry uit die familiebybel in besit van die kunstenaress.
7. Die ander kinders wat uit die huwelik gebore is, is:

1. Wilhelmina Magdalena Barnard (getroud met Karel Gregorius Borchers Gilliland).
2. Anna Louisa Barnard (getroud met Wilhelm Koschade).
3. Johanna Wilhelmina Barnard.
4. Jan Paul Johannes Barnard.
5. Elizabeth Petronella Barnard (getroud met Carl Hancke Cilliers).
6. Alewyn Petrus Barnard (getroud met Sylvia van Zyl).
7. Aletta Regina Dorothea Francina Barnard (getroud met Ernst Ewald Muller).

Soos opgeteken in die testament van Johannes Christoffel Barnard, boedelnommer (2054/52).

8. Persoonlike mededeling, 14 Oktober 1981 (Band 1).
9. Ibid.
10. STUART-JAMES, Georgina. Who is Who - Wie is Wie in Pretoria, p. 18.
11. "Die Departement Afrikaanse en Nederlandse Kultuurgeskiedenis soos dit tans bestaan, het eers in 1954 tot stand gekom, maar sy geskiedenis begin veel vroeër. Dit is die sintese van gedeeltes van die oorspronklike twee departemente Nederlandse Kultuurgeskiedenis en Afrikaanse Kuns- en Kultuurgeskiedenis wat in 1930 en 1931 (enkele maande later as die vir Nederlandse Kultuurgeskiedenis) goedgekeur en van die begin van 1931 is as professor in die nuwe departement Afrikaanse Kuns en Kultuurgeskiedenis aangestel dr. M. L. du Toit, senior lektor in Duits, 'n jonger broer van die rektor, prof. A. E. du Toit.

Professor Du Toit was een van die begaafste dosente van sy geslag met die natuurlike vermoë om inspirerend voor te dra, maar hy is in sy werk deurgaans gekortwiek deur swak gesondheid. Daardeur het daar soms insinking gekom en teleurstelling by bevorderaars wat dit in die depressiejare byna onmoontlik gevind het om die geld byeen te bring vir die voortsetting van die werk.

Na 1939 het die Raad die geldelike verantwoordelikheid vir die leerstoel oorgeneem. In 1937 is prof. Du Toit met siekteverlof en moes van deeltydse kragte gebruik gemaak word. In 1938 moes prof. Du Toit weer siekteverlof aanvra om behandeling in die buiteland te ontvang en in Augustus 1938 is hy in Hamburg oorlede.

Onder leiding van prof. M. L. du Toit is in 1932 baie doelbewus die terrein van die skone kunste betree toe die Castalides-Kunsvereniging gevorm is. Die vereniging het hom ten doel gestel om sy lede 'n dieper insig in die prag van die Afrikaanse kultuur te gee, om die kuns in die algemeen te bevorder deur voeling met kunstenaars te hou en om 'n groot versameling van Afrikaanse Kultuurvoorwerpe op te bou.

Onder die besielende leiding van prof. Du Toit het die jong vereniging baie gou 'n hoogtepunt bereik. By verskillende geleenthede is kunskonserterte in die Pretoriase Stadsaal gereël waar vooraanstaande kunstenaars van ons land opgetree het. Kunstentoonstellings is vir skilders en beeldhouers ge-

reël terwyl so dikwels moontlik kunstenaars self voor die vereniging opgetree het.

In 1938 word ook 'n begin gemaak met gereelde uitstallings van studente kuns en word daar in ruimer verband deur die Departement Afrikaanse Kuns- en Kultuurgeskiedenis onder leiding van prof. H. M. van der Westhuysen veel aandag gewy aan die bevordering van kunsbeoefening by lede van die Vereniging."

RAUTENBACH, C. H. red. Ad Destinatum; Gedenkboek van die Universiteit van Pretoria. Johannesburg: Voortrekkerpers, 1960. pp. 127 en 394.

12. Vanaf 1928 tot 1933 was Anton Hendriks hoof van die Kunsskool van die Pretoriase Tegniese Kollege maar het na vyf jaar bedank om hom voltyds aan sy kuns te wy.
BERMAN, E. Art and Artists of South Africa, p. 210.
13. Die gelyktydige oorskakeling na die Kollege het in 1935 plaasgevind.
14. Bettie Cilliers-Barnard het Walter Battiss deur mej. Grace Anderson ontmoet toe mej. Anderson in 1939 by die Normaal-kollege afgetree het. Mej. Anderson is op 12 Maart 1940 met Battiss getroud.
SCHOONRAAD, M. G. Walter Whall Battiss: Bibliografie, p. 4.
15. Uit haar studentejare kan Bettie Cilliers-Barnard 'n uitstalling in herinnering roep van Magna de Moor wie 'n oud-leerling van Oskar Kokoschka was. Hierdie uitstalling van tekeninge en sketse is by Schweickerdt in Pretoria gehou en die deurlopende tema was dié van oorlogsfigure: uitgeteerde holoogfigure wat 'n diep indruk op haar gemaak het. Die kunstenaars meld ook dat die kunsstudente tydens die Empire-uitstalling van 1936 onder leiding van mej. Anderson verskeie interessante projekte aangepak het. Ses studente waaronder Bettie Cilliers-Barnard, is onder meer uitgesonder om muurpaneel te skep waarin aspekte van die Suid-Afrikaanse samelewing uitgebeeld is. Hierdie paneel was ongeveer 150cmx300cm in grootte. Bettie Cilliers-Barnard het ook by die Empire-uitstalling as studentegids gewerk. Nog 'n studenteprojek onder leiding van mej. Anderson waarvan die kunstenaars melding maak, het behels dat die studente talle van die rotstekeninge en -gravures wat in die Nasionale Kultuurhistoriese en Opelugmuseum gehuisves word, op papier moes nateken of skilder.
Persoonlike mededeling, 14 Oktober 1981 (Band 1).
16. Kyk bylae 2: Kunssentrum vir Pretoria.
17. Christi Truter het saam met die kunstenaars onderrig aan die Sentrum gegee.
Persoonlike mededeling, 14 Oktober 1981 (Band 1).
18. Phyllis Gardner was die eggenote van die destydse hoof van die Kunsskool van die Witwatersrandse Tegniese Kollege, majoor James Gardner. Vanaf 1930 tot 1945 was sy as lektrise

verbonde aan die Kunsskool en in 1955 het sy en haar man hulle in Kanada gevestig.
BERMAN, E. op. cit., p. 448.

19. Bettie Cilliers-Barnard het Pierneef eers in die veertigerjare ontmoet en leer ken tydens haar eerste uitstalling in die Macfadyensaal van die Universiteit van Pretoria (19 Oktober tot 2 November 1946). Sy het nooit vir Anton van Wouw ontmoet nie.
Persoonlike mededeling, 14 Oktober 1981 (Band 1).
20. Dr. Stein-Lessing wat later hoof was van die Departement Kunstgeskiedenis en Beeldende Kunste aan die Universiteit van die Witwatersrand, is in Duitsland gebore waar sy haar universiteitsopleiding aan die universiteite van Bonn, Heidelberg en Berlyn ontvang het. Sy het aanvanklik in 'n regs-ekonomiese rigting studeer maar het vroeg reeds besef dat kunstgeskiedenis en die beeldende kunste haar rigting was. Toe Adolf Hitler in 1933 as Duitse Kanselier ingesweer is, het dr. Stein-Lessing na Engeland uitgewyk.
"After spending three years in England, she came to South Africa to get married. And it was here that she found her spiritual home. Her first opportunity came when in 1937 she took charge of the Art Appreciation Centre attached to the Pretoria Technical College. She told me that her stay in Pretoria was spiritually rewarding. She found the upper crust of the intellectual Afrikanerdom among the most aesthetically refined in South Africa."
SACHS, B. Personalities and Places (2nd Series), p. 105.
21. Geen verdere inligting kon oor Mme. Stradiot-Bougnet opgespoor word nie behalwe dat sy volgens Bettie Cilliers-Barnard haar opleiding in Brussel ontvang het. Die enigste artikel waarin Mme. Stradiot-Bougnet se voorletters verskyn is:
VAN DER WESTHUYSEN, H. M. Minder bekende kunstenaars: Bettie Cilliers-Barnard. Die Brandwag, 3 Januarie 1947.
22. Persoonlike mededeling, 14 Oktober 1981 (Band 1).
23. STUART-JAMES, G. op. cit., p. 18.
24. BOKHORST, M. Die kuns van 'n kwarteeu. Standpunte, vol. 9, no. 3, Nuwe Reeks 1954, p. 43.
25. Bettie Cilliers-Barnard en prof. Erlank (Eitemal) het mekaar leer ken toe beide as dosente by die Normaalkollege in Pretoria doseer het.
Persoonlike mededeling, 20 Oktober 1981 (Band 2).
26. "Nog voor daar in Pretoria die komitee ten behoeve van 'n leerstoel vir Afrikaanse Kultuurgeskiedenis gestig is, het in 1927 die voorneme in Nederland ontstaan om aan die T.U.K. 'n leerstoel vir die Nederlandse Kultuur, Geskiedenis en Letterkunde in te rig.
In 1929 is in Nederland aangewys dr. M. Bokhorst wat op 1 mei

1930 sy pligte sou aanvaar en wel as professor in 'n aparte, selfstandige departement Nederlandse Kultuurhistorie waarvoor vir vyf jaar (tot 20 April 1935) o.a. die Nederlandsch Zuid-Afrikaansche Vereeniging die salaris sou waarborg. In verband met die uitbouing van die werksaamhede van sy Departement het prof. Bokhorst in 1931 vir 'n Nederlandsche Cultuurhistorisch Instituut begin ywer wat in 1932 werlikheid geword het en wat sedertdien onverbeerlik verbonde gebly het met die onderwys van Nederlandse Kultuur- en Kunsge-skiedenis binne die bestaande departemente.

Nadat professor Bokhorst van 1940 tot 1946 met militêre verlof in Europa diens gedoen het, het hy weer tot die einde van 1950 die leerstoel beklee. Hy het met ingang van 1 Februarie 1951 bedank om hom in Kaapstad te vestig."

RAUTENBACH, C. H. red. op. cit., pp. 128 en 129.

27. Na die dood van prof. M. L. du Toit en "van die begin van 1939 is as professor aangestel dr. H. M. van der Westhuysen van die Heidelbergse Normaalkollege wat reeds tydens prof. Du Toit se siekte Kunsge-skiedenis in die Departement gedoseer het. Die Departement sou voortaan heet Afrikaanse Kultuurge-skiedenis maar Kunsge-skiedenis sou ongeveer die helfte van die werksaamhede beslaan."

RAUTENBACH, C. H. red. op. cit., p. 127 en 128.

28. Die kunstenaress en haar man het toe in Lynnwoodweg 355 Brooklyn in Pretoria gewoon waar daar 'n buiterondawel as ateljee vir haar gebou is.

Persoonlike mededeling, 20 Oktober 1981 (Band 2).

29. Hierdie eerste uitstalling by die Universiteit van Pretoria het die kunstenaress se verbintenis met die instansie bevestig; 'n verbintenis wat reeds vyftig jaar duur. Twee van die kunstenaress se belangrikste uitstallings is by die Universiteit gehou:

'n oorsiguitstalling van haar grafiese werk in die Van Wouwhuis waartydens die Erepennig vir Skilderkuns van die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns op 1 Augustus 1978 aan haar oorhandig is;

'n oorsigtentoonstelling van die kunstenaress se eie besit (1943-1984) wat op 1 Oktober 1984 in die Intersaal van die Ou Letteregebou deur die rektor, prof. D. M. Joubert geopen is.

30. Nie minder nie as vier koerantberigte, 'n bekendstellings-artikel deur prof. H. M. van der Westhuysen, wat in Die Perdeby van 25 September 1946 verskyn het, asook 'n omvattende artikel deur prof. G. Beukes het in Kultuur in Oktober 1946 verskyn. In 1947 volg nog 'n omvattende artikel oor die kunstenaress deur prof. H. M. van der Westhuysen wat in die reeks "Ons minder bekende kunstenaars" op 3 Januarie 1947 in Die Brandwag gepubliseer is.

31. Die Christikunslokaal was in die Hochstettergebou in Andriesstraat, tussen Pretorius- en Schoemanstraat en min of meer oorkant die Constantiagebou geleë.

32. Bettie Cilliers-Barnard het tot in daardie stadium slegs deur middel van afdrukke met die Europese kuns kennis gemaak. Persoonlike mededeling, 20 Oktober 1981 (Band 2).
33. 'n Besliste na-oorlogse atmosfeer het haar veral in Nederland en België opgeval, hoewel sy dit nie soseer in Frankryk waargeneem het nie. Persoonlike mededeling, 20 Oktober 1981 (Band 2).
34. Kyk afbeelding 27 in katalogus.
35. By die Instituut het sy bevriend geraak met Hannie Bal wat later met die bekende Nederlandse portretskilder, Willem Schröfer getroud is; Inger Sitter, 'n Noorweegse meisie wat 'n lewenslange vriendin van die kunstenaress geword het en later met 'n mede-Noorweegse student, Carl Nesjar getroud is. Ander studente wat sy leer ken het, was Jan Verheyden en Jan Holland.
36. Voor haar vertrek na die buiteland het sy aan Maud Sumner, met wie sy bevriend was, geskryf om inligting oor verblyf, veral in Parys, in te win. Sumner wat vanaf 1947-1953 in Parys gewoon het, het laat weet dat geskikte verblyf die van 'n Amerikaanse residensie vir nagraadse vroue in Parys was.
37. Persoonlike mededeling, 20 Oktober 1981 (Band 2).
38. Ibid.
39. Sy het in daardie tyd haar enigste landskappe geskilder omdat sy gedurende naweke graag in die buiteland gewerk het. Kyk afbeeldings 7 en 8 in die katalogus. In die periode het sy ook twee selfportrette voltooi. Kyk afbeeldings 11 en 12 in die katalogus.
40. Persoonlike mededeling, 20 Oktober 1981 (Band 2).
41. Voor haar vertrek na die buiteland in 1948 het sy in 1947 lid van die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging geword. Kyk hoofstuk 4.5 Komitees en kommissies.
42. Persoonlike mededeling, 20 Oktober 1981 (Band 2).
43. Die uitstallings is in Pretoria, Stellenbosch en Kaapstad gehou. Kyk hoofstuk 4 onder 4.1.2. Lys van uitstallings waaraan Bettie Cilliers-Barnard deelgeneem het: eenmanuitstallings en groepuitstallings, plaaslik en in die buiteland.
44. Vanaf 1949 tot 1956 het sy deelgeneem aan van die belangrikste groepuitstallings in daardie jare t.w. die S.A. Akademie-uitstallings; die Van Riebeeckfees-uitstalling; die Sentraal-Afrika-Rhodes-Eeufeesuitstalling in Bulawayo; die Eeufeesuitstalling in Pretoria; die Venesiese Biennales in Italië in 1956 en 1964. Kyk hoofstuk 4 onder 4.1.2. Lys van uitstallings.

45. Van Essche het reeds in 1940 as uitgewekene na Suid-Afrika gekom nadat Duitsland België binnegeval het. Vanaf 1941 het hy in Suid-Afrika begin uitstal en in die veertigerjare het Bettie Cilliers-Barnard die skilder ontmoet.
BERMAN, E. op. cit., p. 308.
46. Van Essche het Afrika tydens sy verblyf in die destydse Belgiese Kongo leer ken en in sy werk weergegee. In die veertiger- en vyftigerjare is Bettie Cilliers-Barnard en ander Suid-Afrikaanse kunstenaars onder wie Walter Battiss, Eleanor Esmonde-White, Alexis Preller, Irma Stern, Erik Laubscher, Lippy Lipshitz en Douglas Portway ook deur die inheemse Afrikatradisie en die Afrikamotief beïnvloed.
47. "Within the last eight years the note of change has been sounded. War conditions gave the young student-artist no chance to see outside South African borders but since then boundaries have opened wide. Added to which the arrival of Maurice van Essche, a Belgian artist, as a teacher of art in this country, has had great influence in bringing young painters in contact with the Continental outlook and the School of Paris. Several of them have studied in Paris itself, and many have come under the same influence filtered through art schools in England."
HILLHOUSE, M. Painting in South Africa-1954. Standpunte, vol. 9, no. 2, Nuwe Reeks, 1954, p. 24.
48. Die eenmanuitstallings is onder meer in die volgende sentra gehou: Bloemfontein, Pretoria, Springs, Kaapstad en Johannesburg.
Kyk hoofstuk 4 onder 4.1.2. Lys van uitstallings.
49. Persoonlike mededeling, op. cit.
50. Die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging was eers in die Librigebou in Kerkstraat gehuisves maar is teen ongeveer 1957 na Pretoriusstraat verskuif en het as die D. S. Vorstergalery bekend gestaan. Later het hierdie galery om die hoek na Polleysdeurloop verhuis.
51. "Daar was baie bedrywigheid op kunsgebied in Pretoria in die tweede helfte van 1951 - tentoonstellings van portrette in Galerie Vincent van Coert Steynberg (helaas, onlangs oorlede), van Maurice van Essche, Pierneef, Astley Maberly, Nils Anderson, G. P. Canitz, Eugene Labuschagne, George Enslin wat saam met my in Juliemaand op Safari in Suid-Wes (sic!) was."
Brief aan E. L. Basson van dr. Jan van den Berg, voormalige Nederlandse Ambassadeur (1948-1962) in Suid-Afrika, gedateer 15 September 1982.
52. Volgens die kunstenaars bly Parys vir haar 'n geestelike tuiste waar sy haar telkens kan verdiep in die beeldende kuns en die ryk kulturele atmosfeer van die stad. Daarom dat sy sedert haar eerste besoek in 1948 telkens na Parys teruggekeer het.

Persoonlike mededeling, op. cit.

53. "After working in the research laboratory of the Mond Nickel Company William Stanley Hayter (1901-) took an honours degree in chemistry at King's College London, in 1921 and from 1922 worked for the Anglo-Iranian Oil Company at Abadan on the Persian Gulf. In 1921, while working for this degree in London, he first evinced an interest in print-making. This interest returned in 1926 and became a lifelong passion for gravure in all its forms. In 1927 he founded Atelier 17 for teaching and research into the techniques of print-making. Atelier 17 proved to be special among institutions of its kind and soon became famous among artists throughout the world. It was indeed far removed from the general run of art schools or academies for teaching students the rudiments of their craft. It became a recognised centre where artists of stature could meet together not only to improve their mastery of engraving techniques but for collaboration and discussion and above all for joint research into new methods of gravure."

OSBORNE, H. The Oxford Companion to Twentieth Century Art, pp. 250, 251.

54. BERMAN, E. op. cit., pp. 15 en 314.

55. "For the younger professionals to whom these names belonged, abstract and non-figurative forms of art were natural and appropriate vehicles of expression, as valid to their generation as the 'pop' musical arrangements that were supplanting the old-fashioned ballads on the hit-parade.

Those young South African painters were the product of a much-altered environment from that of their predecessors, for South Africa was adjusting vigorously to the momentum of the post-war world. By the mid-Fifties the prodigious increase in external travel, the vast improvement in communication media and the end of South Africa's own relative isolation from the West had exposed the hiatus dividing local art from contemporary international currents and the new generation set out to close the gap."

BERMAN, E. op. cit., pp. 15 en 314.

56. Die abstrakte kuns; moet ons daarvoor lag of huil? Die Transvaler, 23 Oktober 1957.

57. "The enthusiasm of their response injected fresh vigour into the country's cultural life, but it resulted in substantial confusion of direction in its art. In the ardour to identify with international currents South African painting became a ferment of experiment with every recent - and not so recent - European style.

The swing by post-war painters toward abstract conventions was initially most clearly apparent in the Transvaal, where formalism dates back to Pierneef. The Cape had been dominated by the significant expressionist talents and the persisting influence of earlier perceptualism. With greater claim to an existing artistic tradition than any other re-

gion of the country, Cape artists were not perhaps as urgently motivated to experiment with new directions as was the North.

Thus it was in the Transvaal that most of the vitality of the Fifties concentrated. Johannesburg, which was maturing into the only truly metropolitan locale in the Republic, was undoubtedly the focus of cultural energy. Pretoria - former haven of conservative tradition - seemed suddenly to awaken from its lethargy at the time of its centenary in 1955 and was soon asserting itself as a new centre of animated activity."

BERMAN, E. op. cit., p. 14.

58. Persoonlike mededeling, 22 Januarie 1983 (Band 3).
59. Die eenmanuitstallings is in die volgende sentra gehou: Parys, Ermelo, Pretoria, Johannesburg en Bloemfontein. Kyk hoofstuk 4 onder 4.1.2. Lys van uitstallings.
60. Ibid.
61. Onderhoud met Madeleine: Om te slaag: vroue werk harder vir sukses. Die Vaderland, 29 Mei 1958, p. 19.
62. 'n Hele aantal bekende skrywers van kunsartikels het hulle op die terrein van die "moderne ontwikkeling" in die beeldende kuns gewaag met menings wat gewissel het van positief-toeligtend tot algehele verwerping van die radikale vernuwing, t.w.
ARGENT, C. Is dit kuns? Die Brandwag, vol. 21, no. 21, 21 Junie 1957.
HEUNIS, P. Standpunte en vooroordele; abstrakte skilderye: kuns of spoke van eksentriekes? Die Huisgenoot, vol. 60, no. 1769, 13 Februarie 1956.
LOMBARD, S. Where is modern art going? South African Architectural Record, vol. 36, no. 1, January 1951.
MEIRING, A. L. Weifel u nog oor moderne kuns? Lantern, vol. 3, no. 3, Januarie 1954.
SIBBETT, C. J. Modern art as I see it; pathological or pose? Lantern, vol. 2, no. 1, August 1952.
VAN DER WESTHUYSEN, H. M. Die beeldende kuns: waarheen? Helikon, vol. 2, no. 12, Augustus 1953.
63. VAN DER WESTHUYSEN, H. M. Die hedendaagse skilderkuns in Suid-Afrika. Historia, vol. 9, no. 1, Maart 1964.
64. Openingsrede deur adv. Jack Lewsen by die kunstenaars se sewentiende eenmanuitstalling op 17 Mei 1960 in die Lidchikunslokaal, Johannesburg. Teks van openingsrede in besit van die kunstenaars.
65. Persoonlike mededeling, 26 Januarie 1983 (Band 4). Esmé Berman het die vyftigerjare in die Suid-Afrikaanse kunsgeskiedenis soos volg omskryf: "During the late fifties, when the Republic's avant-garde was engrossed in experiment with non-figurative styles, much of the prevailing figurative endeavour followed hackneyed lines and was therefore

- dismissed by local cognoscenti as being out-of-step with the new modernity of South African art."
BERMAN, E. op. cit., p. 17
66. Kyk hoofstuk 4 onder 4.3 Muurpanele en tapisseriee in openbare geboue.
  67. Kyk hoofstuk 4.7 Radio en televisie.
  68. Kyk hoofstuk 4 onder 4.1.2. Lys van uitstallings.
  69. BERMAN, E. op. cit., p. 22.
  70. Persoonlike mededeling, op. cit.
  71. VAN DER WALT, M. C. Weefkuns in Suider-Afrika met besondere verwysing na tapyte en tapisseriee. M.A., U.P., Junie 1979.
  72. Persoonlike mededeling, op. cit.
  73. Kyk hoofstuk 4.7 Radio en televisie.
  74. BARNARD, C. Pelgrims stroom steeds na Parys. Die Vaderland, 29 Oktober 1964.
  75. Die volgende kunstenaars het aan die uitstalling deelgeneem: Bettie Cilliers-Barnard, Alexis Preller, Maurice van Essche, Esias Bosch, Lippy Lipshitz, J. H. Pierneef, Irma Stern en Cecily Sash.
Kyk hoofstuk 4 onder 4.1.2. Lys van uitstallings.
  76. BARNARD, C. op. cit.
  77. Die kunstenaars is op haar reis vergeesels deur mev. Cisca Marais, eggenote van regter J. F. Marais, voormalige voorsitter van die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging, Noord-Transvaaltak.
  78. Diensbrief: Inligtingsattaché Suid-Afrikaanse Ambassade, Portugal aan die Sekretaris van Inligting, 31 Augustus 1964.
  79. In November 1966 het sy onder meer ook die goue medalje op die Transvaalse Akademie se dertiende uitstalling ontvang vir haar skildery Vesting. George Boys het die silwer medalje ontvang terwyl Walter Battiss die brons toekenning ontvang het.
  80. Kyk hoofstuk 4 onder 4.1.2. Lys van uitstallings.
  81. Inwydingsbrosjyre, H. F. Verwoerdgebou, Bloemfontein, 17 Oktober 1969.
  82. HARMSSEN, F. Gedagtes by 'n portfolio van Bettie Cilliers-Barnard. Standpunte 88, vol. 23, no. 4, April 1970.
  83. Vroue vereer die kunste. Hoofstad, 31 Augustus 1972.

84. Notas oor die muurskildery Optika in besit van die kunstenaars, gedateer 7 Februarie 1972, Pretoria.
85. Kyk hoofstuk 4 onder 4.1.2. Lys van uitstallings.
86. Bettie Cilliers-Barnard het die Erepennig gedeel met die Pretoriase kunstenaar, Leo Theron.
87. Die volgende kunstenaars het reeds die Erepennig vir Skilderkuns van die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns ontvang: Maggie Laubser (1946); Cecil Higgs (1963); Irma Stern (1965); Maud Sumner (1971); Katrine Harries (grafiese kuns) (1973); May Hillhouse (1980).
BERMAN, E. op. cit., p. 372.
88. Kunstenaars vereer. Die P.U.-Kaner, vol. 11, no. 5, 9 Junie 1978.
89. BERMAN, E. op. cit., p. 372.
Inligting geverifieer in die dokumente van die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging opgeneem in die Kunsargief van die Departement Kunsgeskiedenis, Universiteit van Pretoria.
90. Kyk hoofstuk 4.5 Komitees en kommissies.

HOOFSTUK 2

*STYLONTWIKKELING AAN DIE HAND VAN BINNE- EN BUITELANDSE TYDPERKE TOT ONGEVEER 1980

2.1 Die dertigerjare in die Suid-Afrikaanse kunsgeskiedenis

Die belangrikste beweging in die beeldende kunste in die dertigerjare in Suid-Afrika, was die vorming van die Nuwe Groep in 1938.¹⁾

Een van die vernaamste faktore wat tot die stigting van die Nuwe Groep bygedra het, was die feit dat 'n aantal jong kunstenaars na 'n studietydperk in Europa na Suid-Afrika teruggekeer het "to encounter stultifying inertia in the artistic activity of their homeland... The two founder-organizers (Gregoire Boonzaier en Terence McCaw) were outspoken in their contempt for the current condition of South African art and went on record in the Cape Times of 16 February 1938 with the statement that the New Group would 'kick against junk', their slogan being 'No Schoolgirl Art'."²⁾

Die plan vir so 'n groep het by Boonzaier ontstaan nadat hy in 1937 van Londen teruggekeer het. Hy wou na aanleiding van die London Group 'n soortgelyke groep in Suid-Afrika tot stand bring.³⁾

2.2 Die veertigerjare in Suid-Afrika

Die breër internasionale siening wat by die beeldende kunstenaars beslag gevind het, is na 1945 in Suid-Afrika voortgesit deur middel van die Suid-Afrikaanse tak van die "International Art Club" wat na die oorlog in Rome gestig is.⁴⁾

Die Suid-Afrikaanse tak van die International Art Club is in 1949 onder voorsitterskap van Maurice van Essche (1906-1977) begin. Hierdie tak het in 'n groot mate die rol van die Nuwe Groep oorgeneem wat in 1953 sy laaste uitstalling in Kaapstad gehou het.⁵⁾

Die ontstaan van die Suid-Afrikaanse tak was 'n regstreekse uitvloeisel van na-oorlogse betrekkinge tussen Suid-Afrika en

Italië. Hierdie betrekkinge is veral bevorder deur die "South African Society for Cultural Relations with Italy" (SASCRI).⁶⁾

In 1949 is Suid-Afrika formeel uitgenooi om aan die Klub se jaarlikse uitstalling in Turyn deel te neem en Walter Battiss (1906-1982) het die hantering en uitstalling van die Suid-Afrikaanse inskrywings persoonlik in Italië behartig.⁷⁾

Ten slotte het hierdie uitstallings aanleiding gegee tot Suid-Afrikaanse deelname aan die 25ste Biennale in Venesië in 1950.⁸⁾ Met Suid-Afrika se deelname aan die Biennale is die hoofdoel van die Suid-Afrikaanse tak bereik. Nadat die kunswerke op 'n uitstalling in 1952 in die Suid-Afrikaanse Nasionale Kunsmuseum uitgestal is, is die tak ontbind.⁹⁾

Oor die algemene kunsmilieu van die veertigerjare het R. K. Cope¹⁰⁾ die volgende geskryf: "Seldom have the material conditions been more favourable to the flourishing of painting and sculpture than they are in present-day South Africa and it will be conceded that the artists of this country are well placed to take advantage of their opportunities. The work they are producing for an eager but often indiscriminating public is characterised by a great profusion; many-sided and, on the whole, healthy. There are no discernible 'movements' and no 'school' of South African painting, but rather a large number of small energetic groups working mostly in isolation; while here and there emerge the strong figures of individual artists whose work may point to important directions in the future."¹¹⁾

Dr Gerhard Beukes maak ook melding van die besondere gunstige milieu waarin die Suid-Afrikaanse kunstenaar homself bevind het: "...En omdat geld by die meeste mense skynbaar oorvloediger is as 'n kunssmaak, is daar haas geen enkele tentoonstellingslokaal in die land waar daar nie elke veertien dae 'n nuwe versameling skilderye van debutante en ou veterane te sien is nie, waar belaglike pryse vir swak en amateurswerk gevra word - en wat meer is betaal word."¹²⁾

Hierdie kapitaalkragtigheid van die Suid-Afrikaanse publiek was daaraan te wyte dat besteding in die tydperk vanaf 1939 tot 1946 radikaal afgeneem het as gevolg van oorlogstoestande en omdat die Unie grotendeels van die res van die wêreld geïsoleer was. Die nie-besteding het 'n besondere gunstige finansiele klimaat vir die Suid-Afrikaanse kunstenaar geskep. Dr. Beukes wys

egter tereg daarop dat kwaliteit en hoë pryse nie noodwendig hand aan hand gegaan het nie.

Nog 'n belangrike aspek waarvan melding gemaak moet word, is die feit dat 'n hele aantal Europese kunstenaars hulle voor en tydens die Tweede Wêreldoorlog in Suid-Afrika gevestig het. Hierdie kunstenaars het almal opleiding in Europa ontvang en het 'n bepaalde invloed op die Suid-Afrikaanse beeldende kunste (uitgeoefen.¹³⁾)

Na die oorlog was daar selfs 'n groter toestroming van kunstenaars uit Europa en het hulle 'n verdere vormende bydrae op die gebied van die beeldende kunste gemaak.¹⁴⁾

Dit is ook opmerklik dat daar veral in die dertiger- en veertigerjare baie ruimte aan kunsartikels in koerante en tydskrifte afgestaan is.¹⁵⁾ Daar was 'n bewuste poging aan die kant van skrywers om die publiek oor binne- en buitelandse kunsstrominge in te lig en veral om onbekende sowel as gevestigde plaaslike kunstenaars verder bekend te stel.

Met hierdie doel voor oë het Die Brandwag besluit om 'n reeks onder leiding van prof. H. M. van der Westhuysen oor die minder bekende kunstenaars te publiseer. Die reeks is op 8 November 1946 ingelei met 'n artikel oor die werk van mev. H. Fouche.¹⁶⁾ Op 3 Januarie 1947 volg 'n omvattende bekendstelling van die kunstenaars Bettie Cilliers-Barnard.¹⁷⁾

Sy het as nuweling op die kunstoneel van alle moontlike geleenthede gebruik gemaak om haar ideaal te verwesenlik om tot skeppende kunstenaar te ontwikkel. Sy het oor toewyding en deursettingsvermoë beskik en is veral deur haar man en vriendekring, asook die personeel van die Universiteit van Pretoria aangemoedig. Sy het die ondersteuning en aanmoediging van persone soos prof. H. M. van der Westhuysen, prof. G. J. Beukes, prof. J. du P. Erlank, prof. H. van der Merwe Scholtz en die argitek Wynand Smit geniet. Hierdie aanmoediging het bygedra tot haar eerste uitstalling in Oktober 1946 in Pretoria.

2.3 Vroeë werk tot ongeveer 1956

Bettie Cilliers-Barnard se skilder- en grafiese werk uit hierdie tydperk weerspieël 'n figuratiewe, akademiese benadering. Oor haar werk in die beginjare het prof. H. M. van der Westhuysen geskryf: "Ons merk 'n sterk neiging na die ekspressionistiese probleemschildering maar dis interessant om te sien hoe sy haar op die punt nog streng onderwerp aan meer akademiese selfbeheer en vormdisipline. Daarom is haar komposisie dikwels goed verantwoord, die lyn- en kleurwerk meestal dekoratief, en die afwerking is goed versorg."¹⁸⁾

Tematies het sy aanvanklik gekonsentreer op die stillewe, portret- en figuurstudies wat sy in olie- en waterverf, pastel, potlood en houtskool uitgevoer het.¹⁹⁾ Goeie voorbeelde van haar werk uit hierdie tydperk is onder meer Stillewe met Gesiggies, 1950, Stillewe met vier rose, ongeveer 1940 en Geel Pompoms, 1949, Drie Vrouens, 1950, Die Kraal, 1954, Monsieur Camusat, 1948. Dit was egter haar stillewes wat van meet af die resensente se aandag getrek het en prof. H. M. van der Westhuysen het haar in sy bekendstellingsartikel as "stillewe-kunstenares" uitgesonder.²⁰⁾ In die artikel het prof. Van der Westhuysen haar stillewes soos volg beskryf: "Hier word 'n mens getref deur die fynheid van tekstuur, gevoeligheid vir lig, skaduwee en plastiese vorm, terwyl daar ook weloorwoë komposisie is. Haar strelende lynritme en harmoniese kleurtegniek is sterk dekoratief. Haar werk openbaar gereserveerdheid en selfbeheersing - eienskappe wat vir 'n jong kunstenaar gewoonlik belofte inhou."²¹⁾

Haar portretstudies openbaar 'n sekere lewenskragtigheid. Die kunstenares het daarin geslaag om 'n bepaalde gevoel in hierdie studies oor te dra deur middel van ekspressiewe vormvereenvoudiging, komposisie en kleurgebruik,²²⁾ sodat die menslike gelaat amper van sekondêre belang word. (G. J. Beukes) het hierdie gevoel soos volg beskryf: "Maar haar terugkeer tot die ekspressionisme word die sterkste bewys in die gesigstudies. Haar portret is dan ook veel meer as 'n natuurgetroue weergawe van 'n gesig: dit word die simbool waarin een of ander persoonlike gevoel gestalte vind."²³⁾ Portretstudies waarin G. J. Beukes se stelling weerklank vind is onder meer Jong Vrou, 1946, Hererovrou, 1949, Mymering, ongeveer 1948, Portret van 'n Seun,

1954 en Die Familie van 1954 wat onderskeidelik in Lantern van Junie 1951 en Desember 1974 afgebeeld is.

Geleidelik het haar portret- asook figuurstudies 'n samestelling geword van sensitiewe (kleur) vlakke wat die oog van een faset na 'n ander lei, om uiteindelik 'n geheel te vorm, maar die onderwerp bly ondergeskik en "word slegs die uitgangspunt van die kleur- en lynkomposisie - die medium om haar sielebelefenis saam te vat."²⁴⁾

Kort voor haar vertrek na die buiteland op 1 Maart 1948 het haar tweede uitstalling van 25 olieverfskilderye op 17 Februarie in die Christikunslokaal in Pretoria geopen. Die uitstalling het onder beskerming van die Nederlandse Kultuurhistoriese Instituut en die Departement van Afrikaanse Kultuurgeskiedenis van die Universiteit van Pretoria plaasgevind en is deur prof. M. Bokhorst geopen.

Weer eens het prof. Bokhorst, soos koerantresensente,²⁵⁾ in sy openingsrede die kunstenaresses vermoëns as skilders van die stillewe beklemtoon. "He spoke of her special ability to paint still life, and said that if she made the most of her coming visit to Europe she should become one of the leading painters of still life in the country."²⁶⁾

Dit is duidelik dat haar werk in hierdie tydperk na aan die tradisionele of konvensionele kunsuitinge van die veertigerjare gebly het. Nogtans het dit duidelike tekens van 'n ekspressiewe vormvereenvoudiging, komposisie en kleurgebruik getoon. Die tekens van 'n verdere vormvereenvoudiging en abstrahering was reeds onderliggend in hierdie werk. Hierdie stelling kan onderskryf word deur etlike goeie voorbeelde van haar stillewes soos onder meer die in die versameling van haar skoonsuster, mev. Sylvia van Rensburg op Stellenbosch. Stillewe met drie Appels van 1948 toon duidelik haar eksperimentering met die vereenvoudiging van vorm in teenstelling met vroeëre stillewes soos Stillewe met swart vaas, 1944 waarin daar veel meer aandag aan detail gegee word. Dieselfde kan gese word van haar portretstudies soos Monsieur Camusat, 1948 waarin gedetailleerde aandag gegee word aan gesigsuitdrukking in teenstelling met 'n portretstudie van 1950, Vrou met donkerbril, wat reeds in sy geheel tot plat kleurvlakke gereduseer is. Die studie is in besit van mnr. Jack Botes van Pietersburg.

2.3.1 Studie in na-oorlogse Europa

Dit is opvallend dat die meeste kunstenaars wat van die nuwe rigtings aangevoer het, hul inspirasie hoofsaaklik uit Parys geput het: "Parys is, as't ware, hul gemene deler. Die term Ecole de Paris (Skool van Parys) verwys dan ook nie na 'n eenvormige styl nie, soos in die geval van die Sewentiende Eeu se Hollandse Skool, maar na die artistieke atmosfeer van Parys."²⁷⁾ Harold Osborne omskryf die term Ecole de Paris soos volg: "The term marks the intense concentration of artistic activity, supported by critics, dealers and connoisseurs, which made Paris the world centre of innovative art during the first 40 years of the 20th century."²⁸⁾

Die kunsteneel na die oorlogsjare is soos volg deur Edward Lucie-Smith beskryf: "Paris was naturally the place towards which Europeans looked as soon as peace was restored. Equally naturally, it was the artists of the 'great generation' who began by attracting the most attention. Indeed, the six-year gap had served to establish these artists more, rather than less, firmly in the public mind. They were no longer outsiders; they had come to seem like representatives of the civilization which the Allies had been fighting for; and the Nazi condemnation of 'decadent art' was now of some considerable service to their reputations."²⁹⁾

Alhoewel Europa Parys nog steeds as die middelpunt van die beeldende kunste beskou het, het die aandag na die oorlog na die Verenigde State van Amerika verskuif as gevolg van die groot groep immigrantekunstenaars wat voor die Naziverskrikking uitgewyk het en die abstrakte ekspressionisme in die VSA gevestig het.

Plaaslik was daar 'n groot groep kunstenaars, na wie daar reeds verwys is, wat weens hul buitelandse opleiding en studie terdeë van kunsstrominge in die na-oorlogse Europa bewus was. Tog het die Suid-Afrikaanse kuns in dié jare glad nie dieselfde momentum en konflik van verandering en nuwe rigtings getoon nie. Dit kan steeds toegeskryf word aan die isolasie van 'n groot deel van die Suid-Afrikaanse publiek en kunstenaars as gevolg

van die gebrek aan blootstelling aan internasionale kuns. Die landelike karakter van Suid-Afrika in daardie tydperk was ook 'n belangrike faktor wat verder bygedra het tot 'n reeds gebrekkige kunsmilieu. Naas 'n bepaalde konserwatisme was die Unie ook byvoorbeeld glad nie gemoeid met vraagstukke soos bevolkingsdigtheid soos in die VSA en Europa die geval was nie.

Op 34-jarige leeftyd het Bettie Cilliers-Barnard ingeskryf aan die Hoogere Instituut voor Schone Kunsten in Antwerpen waarvan Isidoor Opsomer aan die hoof gestaan het.³⁰⁾

By die Instituut het sy vir die eerste keer die geleentheid gehad om direk van die naakmodel te werk. Soos reeds aangetoon, moes elke student 'n vollengte- staande naakfiguur voltooi wat as toelatingsvereiste tot die Instituut gedien het.³¹⁾ Die werk wat sy in Antwerpen gedoen het, kon slegs as 'n akademiese oefening beskou word.³²⁾

By die Hoogere Instituut het 'n medestudent die kunstenaars bewus gemaak van André Lhote en sy ateljee en op aandrang van haar vriende het hulle na ses maande studie aan die Instituut na Parys vertrek om by Lhote te gaan studeer.³³⁾

Enkele Suid-Afrikaanse kunstenaars, onder wie Ruth Everard-Haden (1904-), Emily Fern (1881 - 1953), Sidney Goldblatt (1919 - 1979), Cecil Higgs (1900-), het reeds vroeër by die Lhote-ateljee studeer,³⁴⁾ maar hy het eers na die vertaling in Engels van sy boeke oor die beeldende kunste in 1950 in Suid-Afrika bekend geraak.³⁵⁾ Die jonger geslag kunstenaars soos Bettie Cilliers-Barnard het eers in die buiteland van hom verneem.³⁶⁾

André Lhote is in 1885 in Bordeaux gebore en in 1962 in Parys oorlede. Hy is as beeldhouer-dekorateur in Bordeaux opgelei en het 'n monumentaal-dekoratiewe benadering in sy werk gevolg.³⁷⁾ Dit is egter as skilder, kritikus, kunsdosent en skrywer dat hy bekendheid verwerf het. Vanaf 1918 het hy by verskeie ateljees in Parys klas gegee totdat hy in 1922 sy eie skool in Rue d'Odessa in Montparnasse, Parys, geopen het. Die skool het soveel bekendheid verwerf dat 'n filiaal later in Rio de Janeiro tot stand gebring is. As kunskritikus het Lhote gereeld bydraes gelewer in die tydskrif La Nouvelle Revue Francaise maar die kern van sy kunsbenadering en onderrigmetodes is in twee boeke, Traite du Paysage, 1939 en Traite de la Figure, 1950, saam-

38) gevat. Beide werke is in 1950 in Engels vertaal. 39)

Dat hierdie twee werke eers later vertaal is, beteken nie dat Lhote nie voor die tyd buite sy land bekend was nie. Hy het reeds in 1923 'n lesingreeks in Brussel oor onderwerpe soos "Nature-peinture, peinture-poesie" aangebied.⁴⁰⁾ Ook in Parys is Lhote as gewaardeerde dosent gereken en is hy uitgenooi om 'n lesingreeks aan die Sorbonne-universiteit te lewer oor "A la recherche des invariants plastiques", wat vyf jaar na sy dood deur J. Cassou in 'n bundel uitgegee is.⁴¹⁾

André Lhote het as skilder maar veral as kritikus, kunsdosent en skrywer bekendheid verwerf. Van sy teorieë oor aspekte van die beeldende kunste is onder meer in Traite de la Figure, 1950 uiteengesit. Daarin tref hy onderskeid tussen twee soorte intelligensies, naamlik die gewone en die artistieke. "Hy kwalifiseer die verskil met die woorde: kunstenaars-intelligensie het niks te doen met gewone intelligensie, selfs nie met dié van 'n fisikus nie. Die intelligensie van 'n kunstenaar beteken die balans wat hy weet te verkry tussen hart (gevoel) en die somtotaal van sy kennis. Hiermee bedoel hy dat die kunstenaar nie net in staat is om sensoriese gewaarwordinge (sensation) te hê nie, maar ook weet hoe om hierdie gewaarwordinge in 'n komposisie te herkonstrueer. Gewaarwording hou dus verband met die "impulse van die hart" terwyl die konstruksie-aktiwiteit tuis hoort by die kennisvermoë oftewel, die verstandelike aspek. 'n Waarskuwing teen die noodwendige gevolg van oorbeklemtoning van óf gevoel óf verstand, rig Lhote herhaaldelik in sowel Traite de la Figure as Traite du Paysage. Waar gevoel oorheers, dit wil sê, waar die model nie voldoende geabstraheer en volgens komposisiereëls hergekonstrueer word nie, verloor die komposisie sy eenheid, oftewel beeldende krag."⁴²⁾

As Lhote se invloed op sy Suid-Afrikaanse studente van naderby beskou word, blyk dit dat hulle in twee groepe verdeel kan word: dié kunstenaars wat slegs oppervlakkig beïnvloed is soos onder meer Emily Fern (1881-1953) en Bettie Cilliers-Barnard teenoor dié wat indringend geraak is soos Cecil Higgs (1900-), Sidney Goldblatt (1919-1979) en Anna Vorster (1928-). Die eerste groep kan weer onderverdeel word in kunstenaars soos Emily Fern wat die figuratiewe vorm behou teenoor die wat die

abstrakte rigting volg soos Bettie Cilliers-Barnard.⁴³⁾

2.3.2 Bettie Cilliers-Barnard se werk uit die Lhotetydperk

Gedurende die tydperk het die voorkoms van die objek in haar werk na 'n geabstraheerde vorm begin verander en toon haar skilderye reeds 'n meer eenvormige vlakhantering en fyner kleurnuansering.⁴⁴⁾

Sy het onder leiding van Lhote wel 'n groter tegniese vaardigheid aangeleer hoewel hy nie verantwoordelik was vir die kunstenaars se meer abstrakte benadering nie. Hierdie neiging tot vormvereenvoudiging of abstraksie was inherent aan die kunstenaars se persoonlikheid. Die belangrikste aspek wat in die Lhotetydperk in haar werk ingevoer is, is 'n bepaalde simboliese element wat steeds deur die uiterlike vorm behou is. Tematies het sy gehou by figuurskildering maar in haar vrye tyd het sy na die stillewe teruggekeer terwyl die landskap bysaak gebly het.⁴⁵⁾ Na haar terugkeer uit Europa het sy in 'n onderhoud die volgende kommentaar oor die beeldende kunste in Frankryk gelewer: "Volgens haar is die kerngedagte in Frankryk vandag om 'n goeie komposisie en 'n strakker en eenvoudiger styl te bereik."⁴⁶⁾ As haar figuurstudies uit hierdie tydperk van naderby beskou word, is dit duidelik dat die kunstenaars die voorkoms van die figuur aansienlik begin vereenvoudig het tot vlakke, in teenstelling met haar werk uit die Opsomerskool waar sy steeds aandag gee aan detail en die rondings van die figuur. Vier pen- en inkstudies wat in die katalogus opgeneem is, toon hierdie vereenvoudiging naamlik nos. 71, 72, 82 en 91. Die stilering van vorm word ook in haar skilderye ingevoer soos in Cafe de Paul, 1949 en Les Miserables, 1949.

2.3.3 Bettie Cilliers-Barnard se werk in die laat veertiger- en vroeg vyftigerjare en die veskyning van die Afrikamotief

Na haar terugkoms in 1949 open prof. H. M. van der Westhuysen haar derde eenmanuitstalling op 16 Julie van daardie jaar in die uitstallokaal van die buitemuurse afdeling van die Universiteit

van Pretoria.

Resensente het 'n duidelike verandering in die kunstenaars se werk opgemerk en prof. Van der Westhuysen het die volgende oor die uitstalling gesê: "There appears to be a more spiritual aspect of colour, brought about probably by the artist's better understanding and handling of the medium. It was now cooler, less subjective, and achieved a depth of perspective and atmosphere without the use of line."⁴⁷⁾

Naas die vlakskildering wat noodwendig stilering van vorm meebring, die kunstenaars se verfynde kleuropvatting (hoewel dit nou meer tonalisties is) en 'n neiging tot die dekoratiewe, maak 'n resensent melding van die volgende: "Een van die belangrikste eienskappe wat sy aan die dag lê, is egter seker die rustigheid van atmosfeer en stemming. En daarbenewens is daar 'n duidelike grondtoon van erns in haar kuns."⁴⁸⁾

Hierdie neiging tot vlakskildering en die vereenvoudiging van vorm is duidelik waarneembaar in Twee Dames in 'n Park, van ongeveer 1950 asook Stillewe met Avokadopere van ongeveer 1954. Haar studies van familie-groepe, dié van moeder en kind asook werk waarin die Afrikamotief na vore tree toon almal hierdie vlakskildering wat uiteindelik tot die non-figuratiewe gereduseer sou word. 'n Goeie voorbeeld uit hierdie tydperk is onder meer Die Kraal, 1954 in besit van die kunstenaars en Vrugbegin, 1955.

Tematies het die kunstenaars steeds gehou by die stillewe, portret-, inboorling- en figuurstudies.⁴⁹⁾ Op die uitstalling was daar ook 'n aantal straattonele waarin die romantiek van Parys uitgebeeld is soos die kunstenaars dit ervaar het. Van die werke is Montmartre, 1948, in besit van G. Sennet van Pretoria en Die brug by Arcueil, Parys, 1948 in besit van mev. S. van Rensburg, Stellenbosch. Vir die eerste keer toon haar werk 'n sterk neiging tot abstrahering wat uiteindelik 'n verintel-
lektualisering van die temas sou meebring.

In Oktober 1949 het sy ook in Stellenbosch uitgestal en in November het Maurice van Essche haar uitstalling in die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging se galery in Kaapstad geopen. In sy openingsrede haal Van Essche die kunstenaar Henri Matisse⁵⁰⁾ aan en sê: "die definisie kan in gedagte gehou word by 'n besoek aan mej. Cilliers-Barnard se werk."⁵¹⁾ Haar werk op hier-

die uitstalling is deur die resensente geïnterpreteer as verteenwoordigend van die sogenaamde "plat" skool (waarvan Matisse ook 'n eksponent was).

In Mei 1951 het sy in Bloemfontein uitgestal waar sy vir die eerste keer ook vier tekeninge by haar uitstalling van skilderye ingesluit het.⁵²⁾

Haar werk is steeds rondom dieselfde vlakskildering en onderwerpe opgebou hoewel 'n nuwe onderwerp of tema sy verskyning maak, naamlik dié van die moeder en kind. In hierdie werke, wat na die geboorte van haar dogter geskep is, vergestalt sy die dieperliggende geestelike verhouding tussen moeder en kind.⁵³⁾ Dit het in hierdie tyd duidelik begin word dat sy in haar werk probeer om die idee te groepeer en te organiseer en dat sy hierdie probleemstelling intellektueel eerder as emosioneel benader. Alhoewel hierdie tema eers in 1955 tot 'n hoogtepunt gevoer word in werke soos Vrugbegin is daar ook etlike studies wat in die katalogus opgeneem is waarin moeder en kind versinnebeeld word soos onder meer in die reeks figure (nos. 148 tot 155). Moeder en Kind in besit van die kunstenaars, Songodin en Toewyding wat in Bloemfontein uitgestal is, dateer uit 1951.

In Oktober 1953 het prof. G. Dekker van Potchefstroom haar agtste eenmanuitstalling in die van Schaikskunslokaal in Pretoria geopen. In sy openingsrede verdedig hy die "nuwe" faset in onder meer die kunstenaars se werk.⁵⁴⁾

Geleidelik het daar nog 'n nuwe tema in haar werk beslag gevind - studies van Swartes soos die Herero en die Ndebele of Mapogger.⁵⁵⁾ Teen 1955 het hierdie tema uitgekring tot 'n wyer belangstelling in die Afrikamotief wat deur haar en 'n aantal ander Suid-Afrikaanse kunstenaars in hul werk ingevoer is.⁵⁶⁾

Dit was veral die Ndebele se kraalwerk en helderkleurige geometriese muurskilderinge en hul ordening van vorm wat die verbeelding van hierdie kunstenaars aangegryp het en het hulle in hul werk probeer deurdring tot 'n breër begrip van die Afrikamotief.

Twee van Bettie Cilliers-Barnard se belangrikste werke met hierdie tema was Die Kraal, 1954 en Naturellelewe (ook bekend as African Group) van 1955 wat in besit van die kunstenaars is.

Die belangstelling in die Ndebele se kuns is verder aangewakker deur artikels wat in 1950 en 1951 deur prof. A. L.

Meiring gepubliseer is. Moontlik het prof. Meiring se belangstelling en geesdrif oor die stam se kuns Bettie Cilliers-Barnard besiel aangesien hulle goeie vriende was en saam in die komitee van die Noord-Transvaaltak van die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging gedien het.⁵⁷⁾

Haar 10de eenmanuitstalling wat in Mei 1955 in die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging se galery in Kaapstad geopen is, is feitlik in geheel gekenmerk deur hierdie "nuwe" Afrikamotief waarin die voël ook vir die eerste keer verskyn.⁵⁸⁾ Die titels van die werke op die uitstalling is feitlik deurgaans aan Afrika en Afrikamotiewe gekoppel, soos onder meer Die Kraal, Stammoeder, Houtwerk, Ringdans, Motiewespel, Motieweboom en Motiewetoring. "Her subject matter is based almost entirely on African motifs, and the instinct for pattern so closely associated with the Mapogga tradition and which has influenced so much recent paintings by the younger generation of South African artists is once again evident here."⁵⁹⁾

As gevolg van hierdie belangstelling in die Afrikamotief en deur beïnvloeding van buite het Bettie Cilliers-Barnard van haar belangrikste en sterkste werke gelewer; in so 'n mate dat haar skildery African Group (ook bekend as Naturellelewe) ingesluit was by die werke van agt ander kunstenaars wat Suid-Afrika by die Venesiese Biennale van 1956 verteenwoordig het.⁶⁰⁾

Hierdie fase in haar kuns was nietemin van betreklik korte duur. In 1957 het haar skeppende werk 'n sterk wending na die non-figuratiewe geneem. Daarin het 'n finale stroping van die oorbodige plaasgevind. Die mistieke, simboliese eienskappe van Afrika en Afrikakuns maak nogtans in die sestigerjare weer in die kunstenaars se werk hul verskyning.

2.4 Die tydperk 1956 tot 1966

Bettie Cilliers-Barnard het teen die middel van Julie 1956 na Europa vertrek waar sy vir die eerste keer grafiese kuns (ets-⁶¹⁾ en litografie) by die ateljee van William Hayter studeer het. Tydens haar verblyf het sy ook die Venesiese Biennale besoek.

In Europa het sy van die groeiende non-figuratiewe beweging in die skilderkuns bewus geraak en is sy wesentlik deur hierdie

rigting in haar eie werk en siening beïnvloed. Een van haar belangrikste bydraes tot die Suid-Afrikaanse kunsteneel was dat sy met haar besondere kunsopvatting gepoog het om in daardie stadium die plaaslike kuns in te stel op dié van Europa.⁶²⁾ In die vyftigerjare moes die Suid-Afrikaanse kuns 'n groot agterstand met rasse skrede inhaal. Daar was op daardie tydstip reeds 'n aantal kunstenaars wat in die non-figuratiewe styl begin eksperimenteer het en gepoog het om die internasionale styl te matig en te wysig om sodoende 'n meer individuele stempel te dra.⁶³⁾ As eksponent van hierdie rigting was Bettie Cilliers-Barnard een van die klein groepie avant-garde kunstenaars in die Suid-Afrikaanse skilderkuns.

In Oktober 1957 is haar eerste uitstalling van uitsluitend non-figuratiewe werk gehou. Dit was ook die eerste geleentheid waar haar grafiese werk (etse en steendrukke) uitgestal is. "Vanaf 1956 af, toe sy na nie-figuratiewe kuns oorgeslaan het, doen sy heelwat grafiese werk. Dit was trouens die medium wat sy as inleiding tot die abstrakte kuns aangewend het."⁶⁴⁾

Soos prof. G. Dekker in sy openingsrede by die uitstalling van die kunstenaars se "nuwe" werk in 1953, het regter J. F. Marais in sy openingstoespraak in 1957 die belangrikheid van die "abstrakte kuns" onderskryf.⁶⁵⁾

Ondanks regter Marais en ander kunsresensente⁶⁶⁾ se pleidooi vir die aanvaarding van die non-figuratiewe rigting in die beeldende kunste is Bettie Cilliers-Barnard se werk nie goed deur die oningeligte publiek ontvang nie. Sommige rubriekskrywers het hulle uitgesproke bedenkinge oor die "abstrakte tendens" gehad. "It is the word decoration that springs to mind in connection with work of this sort. These abstract designs are part of the modern scheme of things, but how far they can satisfy as works of art, as a personal illumination of the unknown, is another matter. It seems to me their voice is limited and that they become more craftsmanship than anything else, but there are many who think differently."⁶⁷⁾

Vir die kunstenaars was die non-figuratiewe rigting 'n noodwendige uitvloeisel van haar toenemende belangstelling in die geestelike waardes van die mens wat die aandag weglei van die aardse met sy alledaagse problematiek. "Ek ervaar dit as 'n periode in my skeppende werk waar ek sekere aspekte (op)weeg en

oorweeg, waar daar 'n soeke is na stabiliteit van die gees, 'n stabiliteit van die hele mensdom. Wat is daar tot op datum en wat het oorgebly wat waardevol en blywend van aard is? Die antwoord lê vir my opgesluit in 'n sekere lewenshouding of filosofie of geloof. Soos ek reeds gesê het, is die begin die einde en die einde weer 'n nuwe begin - een lang pad van voortbestaan."⁶⁸⁾

Teen 1959 het die kunstenaars wat in die non-figuratiewe rigting gewerk het, reeds 'n sterk verteenwoordigende groep gevorm. Hulle was Walter Battiss (1906-1982), Ernst de Jong (1934-), Robert Hodgins (1920-), Otto Klar (1908-), Alexis Preller (1911-1975), Larry Scully (1922-) en Johan van Heerden (1930-). As vertrekpunt het Battiss en Preller steeds op simbole van die Afrikastamlewe gekonsentreer terwyl die werk van die ander kunstenaars 'n sterk eie siening van die non-figuratiewe rigting openbaar in ooreenstemming met hul verskillende persoonlikhede en temperamente. In Mei 1959 is 'n belangrike uitstalling van uitsluitend non-figuratiewe werk in die D. S. Vorstergalery in Pretoria deur die Administrateur van Transvaal, dr. Willem Nicol geopen. "... in his opening he remarked that art of this sort had a long way to go before it became popular and generally accepted. He congratulated the artists on their work and their courage in tackling and continuing with the difficult modern form of art which they had chosen."⁶⁹⁾

Die kunstenaars se non-figuratiewe werk word in die tydperk ook ontnem van enige titels en selfs nommers sodat die toeskouer slegs deur die kleurvlakke en komposisies gekonfronteer word. Op haar sestiende eenmanuitstalling wat op 6 November 1959 in die Maitlandhotel in Bloemfontein geopen het, het die kunstenaars vir die eerste keer geen katalogus saamgestel nie. Slegs die medium en pryse is by die werke aangebring om sodoende die werk van enige moontlike "ontsluiting" te stroop.

In dieselfde jaar is van haar werk saam met die van elf ander Suid-Afrikaanse kunstenaars by die Sao Paulo-biennale vertoon. Die uitstalling was saamgestel uit die werk van kunstenaars wat uitsluitlik in die non-figuratiewe styl gewerk het. Hierdie kunstenaars is bekendgestel in 'n katalogus getiteld "Non-figurative art" en in die voorwoord is die volgende gesê: "To have

been able to organise this exhibit of South African non-figurative art in advance of its general acceptance by the public of this country, is as remarkable as it is unprecedented."⁷⁰⁾

Die kunstenaars en kunskritikus, Anna Vorster het die eerste poging aangewend om 'n objektiewe mening oor die non-figuratiewe beweging in die Suid-Afrikaanse kuns uit te spreek. Hierdeur het sy die rigting in perspektief probeer aandui maar ook terselfdertyd gewaarsku teen die houding van die Suid-Afrikaanse publiek oor "abstrakte kuns".⁷¹⁾ Naas Nel Erasmus, Wim Blom en 'n aantal jonger kunstenaars is Bettie Cilliers-Barnard se werk soos volg uitgesonder: "Bettie Cilliers-Barnard se steeds groeiende tegniek deur verskillende stylrigtings heen, tot en met haar huidige ondersoek van suiwer abstrakte waardes, toon hoedat die reeds gevorderde kunstenaars aanhou met ontwikkel en nie na die eerste paar suksesse stagnant word nie. Sy lê haar hoofsaaklik toe op die Frans-georiënteerde manier van nie vanaf 'n bepaalde motief verwerk word nie. Die inhoud van die skildery hang af van die idee wat gesuggereer word terwyl sy steeds verwickel is in die skilderproses."⁷²⁾

Op 17 Mei 1960 is die kunstenaars se 17de eenmanuitstalling in die Lidchigalery in Johannesburg deur adv. Jack Lewsen geopen en bewys hy homself as kampvegter en ondersteuner van beide die non-figuratiewe rigting in die beeldende kunste en die werk en bydrae van Bettie Cilliers-Barnard tot hierdie rigting: "I believe that Bettie Cilliers-Barnard's artistic creativeness is a stimulation to South African painting, and I would urge those of you who have not yet caught up with the inevitable time lag that separates new schools from public taste, to judge carefully and unemotionally without reference to the titles, which are not the subject of the picture but merely a means of identification; to come back at your leisure when the gallery is not crowded and see for yourself what our own painter in the school of Kandinsky, and Mondrian, of Manessier, Leger, Klee and others is doing to enrich our artistic expression."⁷³⁾

Met hierdie uitstalling was kunsresensente dit eens dat Bettie Cilliers-Barnard "die tegniek van die moderne idioom volkome bemeester het".⁷⁴⁾ Die kunstenaars het vir hierdie uitstalling weer titels vir haar werke gegee maar in teenstelling met vroeëre uitstallings het hierdie titels 'n meer di-

rekte en byna liriese aanslag soos byvoorbeeld Naissance, Concerto, Stoics, Ballet, Melodic Forms, Static Design en Rock Crystal. Oor die algemeen het "die titels goed daarin geslaag om die gees van die werk te beskryf, maar in meeste gevalle moet die toeskouer self besluit hoe die werk hom roer".⁷⁵⁾ Ook H. E. W. (Henry Winder) van die Rand Daily Mail maak 'n aanmerking oor die gebruik van titels: "An explanatory title to each picture (so often dispensed with the ultra-moderns) acts as a valuable lead-in."⁷⁶⁾ Alle resensente het egter nie dieselfde waardering vir die titels getoon nie: "Ek vind dit tog jammer dat elke werk van 'n titel voorsien moet wees. Dit werk slegs beperkend."⁷⁷⁾

'n Element wat geleidelik in die werke op haar 1960-uitstallings ingevoer is, was 'n bepaalde ligspeling in die kleur wat aan die kunstenaars se digterlike aanslag uitdrukking gee: "her imaginative renderings of spheres in space, of the play and the source of light - the sun".⁷⁸⁾ Vanuit die agtergrond van haar doeke probeer die lig om na vore deur te dring en dit is asof die werke op 'n wyer kosmiese karakter aanspraak maak.

Oor die ligelement in haar werk het die kunstenaars in 'n onderhoud gesê: "Met die oorgang na abstrakte vormgewing het veral een element homself sterk in my kuns begin openbaar, naamlik 'n soeke na 'lig' - letterlik en figuurlik - 'n lig wat aanvanklik alle vorme van agteraf bestraal en geleidelik deurdrenk het. Hierdie 'lig' het uiteindelik die middelpunt van feitlik elke skildery geword. Dit het geword die son waarom alles draai, dit het geword die lewegewende krag wat begin en einde rig, dit het geword die siklus van groei en verval, van geboorte en dood, dit het geword die begin en die einde, saamgesnoer tot 'n tydlose geheel - die sirkel die ewige kringloop."⁷⁹⁾ In 'n skildery van 1959, Uitspannel, wat in die versameling van die Christelike Hoër Meisieskool Oranje in Bloemfontein opgeneem is, is hierdie 'lig' nog gefragmenteer soos in die werking van 'n kaleidoskoop hoewel die indruk geskep word dat die skerwe lig mekaar probeer bereik. Dieselfde gevoel word in die twee skilderye verkry wat in die versameling van die William Humphreyskunsmuseum opgeneem is naamlik Budding, 1963 en Vertical Play, 1964. Uiteindelik word die ligbron soos

'n son in een kol op die doek vasgevang soos in The Crucible van 1965. Hierdie skildery is in die versameling van dr. B. Buitendag van Tulbagh.

Op 16 September 1963 is haar 21ste eenmanuitstalling in die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging se galery in Polleysdeurloop, Pretoria geopen. Dit het uit 34 skilderye asook grafiese werke (monotypes) bestaan. Hierdie uitstalling het skaars sewe jaar na haar eerste uitstalling van non-figuratiewe werk plaasgevind en dit is interessant dat vyftien skilderye reeds op die openingsaand van die uitstalling verkoop is.⁸⁰⁾

Byna 'n jaar na hierdie geslaagde uitstalling het die kunstenaress op 20 Augustus 1964 op 'n besoek van twee maande na Europa vertrek, onder meer na Spanje, Nederland en Frankryk waar sy in Parys by die ateljee van Jean Paul Pons aan 'n reeks van tien kleursteendrukke gaan werk het. Die steendrukke en 'n aantal monotypes en tekeninge is in Desember 1964 by die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging in Pretoria uitgestal. Die werk op uitstalling, wat goed deur kunskritici ontvang is, was steeds non-figuratief in uitvoering: "Dis nie net eksperimente in abstraksie nie, maar deurleefde vormuiting wat almal 'n egte klank afgee, eie aan die kunstenaress se bekende werk in olieverfmedium."⁸¹⁾

In 'n ongepubliseerde artikel oor non-figuratiewe kuns het die kunstenaress 'n verdere uiteensetting van haar siening gegee: "Moontlik lê die bestendige uitbouing van die non-figuratiewe kuns in die volgende karaktereienskappe: ruimtelikheid van visie, omvangrykheid van inhoudsbepalende gegewens, geïnspireerde uitbeelding, oorspronklike aanbieding en veral suiwerheid van skeppingsdrang."⁸²⁾

Die werke op hierdie uitstalling asook dié op haar 23ste eenmanuitstalling wat op 17 Mei 1965 by die Wolpegalery in Kaapstad aangebied is, kan gesien word as verteenwoordigend van 'n oorgangstydperk in haar skeppende werk hoewel sy nog steeds haar inspirasie put uit die ruimte en die uitdagings wat dit aan die mens stel. Die kunstenaress ondersoek en analiseer gedurende die tyd al die moontlikhede van die sirkel in al sy verskeidenheid en lê dit op vindingryke wyse in haar komposisies vas: "These works are truly non-figurative in conception, battling with the problems of a visual conquest of space and the formulation of

abstract ideas."⁸³⁾ Die sirkelkomposisie wat 'n paar jaar later 'n deurslaggewende rol in haar simbolefase sou speel is reeds in 1963 vasgelê in werke soos Aflame, Nascent Form, Eternal I, 1964, Revolving, 1964, Seen through the eye, 1964, Lunar Perspectives, 1964, Telescope, 1965, Golden Form, 1965, en Planetary Flowers, 1966.

2.5 Die tydperk 1966 tot ongeveer 1972

Aan die einde van 1965 is Bettie Cilliers-Barnard, naas 'n aantal ander kunstenaars, genader om 'n ontwerp vir 'n gebrandschilderde glasvenster vir die nuwe provinsiale gebou in Bloemfontein voor te lê.

Soos met die ontwerp vir die reusetapisserie vir die TPA-gebou 'n paar jaar vantevore, was hierdie medium 'n totaal vreemde terrein waarop sy haar begeef het. Nogtans het die opdrag en die medium hom tot abstrakte ontwerp geleen.⁸⁴⁾

Vir die glasvenster is 'n ontwerp van Eben van der Merwe (1932-) aanvaar. Bettie Cilliers-Barnard het 'n verdere opdrag ontvang vir die uitvoering van 'n reusemuurskildery (720cmx240cm) waarop die ontwikkeling van die Vrystaat uitgebeeld is. Hierdie opdrag is in olieverf uitgevoer en in 1969 voltooi.⁸⁵⁾

In Maart 1966 is 'n gesamentlike uitstalling van Bettie Cilliers-Barnard en Joan Clare se werke deur dr. A. J. Werth by die Pretoriase Kunsmuseum geopen. Sy word in hierdie uitstalling uitgesonder as die kunstenaars wat die oneindige kosmiese (geheel) in haar werk probeer vasvang. Dit is wel 'n geordende heelal maar daar is 'n sterk mistieke element. Naas die kosmiese karakter van haar werk is daar ook 'n innerlike lig of "binnelig" wat uit hierdie skilderye uitstraal.⁸⁶⁾

In hierdie periode het sy ook begin eksperimenteer met die fisiese opbou van die prentvlak wat dan met óf plastiek- óf akrielpigment verder bygewerk word om sodoende 'n driedimensionaliteit op die prentvlak te verkry.⁸⁷⁾ Dit staan as verobjektiveerde oppervlakschildering bekend. 'n Skildery wat op hierdie wyse uitgevoer is, Vesting, het aan die kunstenaars 'n goue medalje op die Transvaalse Akademie-uitstalling van 1966

besorg.

In die vroeë sestigerjare was daar veral vier kunstenaars in Suid-Afrika wat volgens die verobjektiveerde oppervlakskildering te werk gegaan het, naamlik Bettie Cilliers-Barnard, Kenneth Bakker (1926-), Aileen Lipkin (1933-) en Gunther van der Reis (1927-).⁸⁸⁾

Redes vir die belangstelling in die beweging was onder meer die feit dat sekere kunswerke uit Europa toe in Suid-Afrika uitgestal is, kunstydskrifte meer geredelik beskikbaar was en Suid-Afrikaanse kunstenaars ook meer dikwels na Europa gereis het. Akriëlverf as medium was toe 'n rewolusionêre nuwe produk op die mark, en Gunther van der Reis was volgens die kunstenaars die eerste kunstenaar in Transvaal wat met akriëlverf begin eksperimenteer het.

Bettie Cilliers-Barnard het nie lank met verobjektiveerde oppervlakskildering voortgegaan nie hoewel dit haar die geleentheid gebied het om deeglik met akriëlverf te eksperimenteer. Sy het uiteindelik na olieverf met sy diepte en warmte teruggekeer.⁸⁹⁾ Voorbeelde van haar werk wat op die wyse op die doek opgebou is, is onder meer Sirkelsimbole, 1967, Sirkel in Eenvoud, 1967 en Split Life Forms, 1967, wat in April 1967 by die Goodmangallery in Johannesburg uitgestal is.

In teenstelling met wat die kunsresensent, Phyllis Konya⁹⁰⁾ oor die verontmenslike en vervreemde element in Bettie Cilliers-Barnard gesê het, sentreer haar werk nogtans van die begin af rondom die mens met sy mistieke eienskappe. Sy het dit by geleentheid so gestel: "Since early years my theme has always centred around the human being with his joys, his sorrows, his dreams, his ideals, his loneliness, his greatness, his godliness, his humanness and his philosophy. This then is the sphere, both real and mystic, from which my works in general originate."⁹¹⁾

In hierdie tydperk skep die kunstenaars deur haar non-figuratiewe kuns 'n simbolewereld waarin sy die geestesgoedere van die mens probeer vasvang. Sy neem weer die sirkel wat uit die liggloed na vore getree het as vertrekpunt. Die sirkel is vir haar van belang omdat dit aan talle filosofiese bespiegelings en geestelike betekenis gekoppel bly. Dit is die volmaakste van alle vorme, maar terselfdertyd ook die eenvoudigste. Tog bly dit

die kern van alles, van lewe en groei, die ewige herhaling van alles wat bestaan.

Op die kunstenaress se 27ste eenmanuitstalling wat op 28 April 1967 in die Goodmangalery in Johannesburg geopen het, het die sirkelmotief haar werk deurgaans oorheers.⁹²⁾ Dit is opmerklik dat daar op hierdie uitstalling, soos wat die geval was met ander uitstallings uit hierdie tydperk, veel meer aandag aan die titels van die werke gegee is. In baie gevalle dien die titel as ontsluiting van die werk soos onder meer Eternal Cycle, Veiled Cycle, Floral Cycle, Cyclic Symbols. Van die titels dui op 'n soeke na 'n besondere identiteit wat dikwels 'n "Afrika-identiteit" behels - titels soos Cycle of African Genesis of Cycle of African Dawn en Cycle of the African Night waarin die element van misterie en 'n oerbewussyn in sekere oervorms teenwoordig is. In al hierdie werke vorm die sirkel steeds die kern wat subtiel met ander primitiewe simbole verweef is soos in Primeval Life Form en Cycle of the Sun.

'n Hoogtepunt in hierdie ontwikkelingsfase van haar werk was 'n oorsiguitstalling getiteld: "'n Dekade in die kuns van Bettie Cilliers-Barnard, 1957-1967" wat in Oktober 1967 in Pretoria geopen is. Sommige kunskritici het die mening uitgespreek dat die kunstenaress die fase afgesluit het: "She has carried her essays in symbolism so far that one wonders what more she can say."⁹³⁾ Nogtans het sy die simboliese fase verder gevoer en in die proses steeds groter hoogtes bereik wat in 1972 'n verdere ontwikkeling in haar skeppende werk ingelei het.

Oor die sirkel heen het daar geleidelik 'n vertikale vorm met 'n sterk afwaartse neiging sy verskyning begin maak. Die vorm het die voorkoms van 'n spiespunt of langwerpige blaas wat die sirkel met die aarde of, soms, hemel en aarde verbind.⁹⁴⁾ Hierdie "vertikalisering" van die sirkel is in die skilderye van 1968 en 1969 in 'n kruisvorm omgeskep.

In Oktober 1970 is haar 30ste eenmanuitstalling by die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging in Pretoria geopen. Die kruisvorm was die tema van die werke op die uitstalling. "She uses hieroglyphics, the impressions of ancient seals and totemistic and dynastic figures and symbols to lead her to the icon and the cross that is the tree of the world, the immortal plant that becomes a pillar and a bond to support mankind."⁹⁵⁾

Twee goeie voorbeelde waarin die gebruik van oerembleme vergestalt word, is Mistieke Seëls, 1970 in die versameling van mev. Phyllis Doppelt van Pretoria en Rosetta 2000 in die versameling van die Pretoriase Kunsmuseum.

Met die kruisvorm het die menslike figuur reeds in hierdie tyd in 'n verskuilde vorm sy neerslag in haar werk gevind hoewel dit in die stadium nie eens deur die kunstenaress geïdentifiseer is nie.⁹⁶⁾ Die rede hiervoor is dat sy volkome spontaan skilder en haar hand en oog toelaat om oor te neem. "And yet there always appears a logical thought and a plan in the first application of the colour and form. Emotion, spirit and intellect have long ago been reconciled into unified thought. A feeling of totality within myself is thus responsible for the content in my work."⁹⁷⁾

Die skilderye toon steeds 'n teksturbewerking van die prentvlak maar die diepere betekenis lê in die metafisiese kwaliteite van die simbool eerder as in die oppervlak wat in geheel gesien kan word. Dit is hierdie esoteriese eienskappe wat haar werk op die grens van verobjektiveerde oppervlakschildering plaas weens 'n groter aardsheid en beheptheid met die ekspressiewe eienskappe van die matière.⁹⁸⁾ Kenmerkend van die werke is dat die komposisies op monumentale skaal uitgevoer word in teenstelling met die kleiner doeke van die vyftigerjare.

Dit was onvermydelik dat die kruisvorm of -simbool die kunstenaress weer na die mens sou terugvoer. "Wat hulle beteken, hang af van die rol wat hulle in die uitvoering van die geheel van die kunswerk speel. Ek kan nie een enkele betekenis aan enige van hierdie vorme toeskryf nie. Laat ons maar sê: vir my spreek die simbole van die waardes, die geestelike inhoude wat die diepste en duursaamste sin aan die mens se bestaan deur alle eeue gegee het."⁹⁹⁾

Net na afloop van die uitstalling van Oktober 1970 het sy in November vir drie maande na Europa vertrek waar sy in Parys in die ateljee van Jean-Paul Pons 'n reeks steendrukke voltooi het.¹⁰⁰⁾ Die gevolg van haar verblyf in Europa was dat die kunstenaress voor haar terugkeer na Suid-Afrika op 4 Maart 1971 'n tweede eenmanuitstalling in die buiteland kon hou en wel in Londen. In hierdie versameling grafiese werke (steendrukke en conté-tekeninge) het totemagtige figure en familiegroepe hul

teenwoordigheid bevestig in die oorblyfsels van skildkomposisies en simbole.¹⁰¹⁾

2.6 Die tydperk 1972 tot ongeveer 1983

Na 'n lang afwesigheid het die mens (figuur) weer sy regmatige plek in die kunstenaars se werk ingeneem. Hierdie logiese uitvloeisel is bevestig in die werk wat op haar 34ste eenmanuitstalling by die Goodmangallery in 1972 in Johannesburg aangebied is.

In 'n toespraak voor die Pretoria Women's Club het sy die terugkeer van die mens in haar werk so beskryf: "I am today in my latest work, closer to humanity itself, using groups of standing, waiting figures, clustered together in praise of life and the good in living."¹⁰²⁾

Die doeke is bevolk met gesiglose menspionne waar hulle óf in die massa (familie- of groepsverband) aan een of ander ritueel meedoen óf as enkelinge deur die malende hordes meegesleur word. Die dilemma van menslike bestaan in die huidige tydsgewrig neem nou die kunstenaars se aandag in beslag: "Based on people in the mass these shapes have a definite humanistic movement and for me they even seem to breathe."¹⁰³⁾ Slegs die vrou word herkenbaar uitgebeeld as verteenwoordiger van 'n groter mistieke bewussyn soos weerspieël in die madonnaskilderye, Madonna van die Daeraad, Madonna van Hoop, Madonna van die Skemering en Die Ewige Familie.

Die mensfigure is sterk gestileer en het 'n klein ronde koppie en lang keëlagtige lyf sonder arms of bene wat die stereotipe verteenwoordig. Hierdie figure herinner aan dié wat reeds in die kunstenaars se werk in die vyftigerjare voorgekom het en onder invloed van die Ndebele stamkuns uitgevoer is.¹⁰⁴⁾ Nou is die figuur egter meer gesofistikeerd en fyner afgerond - identiteitsloos maar terselfdertyd vol mistieke belofte. "It is moreover, the mystical power behind these forms that cannot be penetrated at once; that invites the artist to give it a new and personal meaning, and ultimately defines the work itself. The apparent dangers - foremost, that of using a language the symbols of which are not understood - have been overcome by fil-

ling these new forms with fresh content, and by conquering in this way new spiritual territories which otherwise would have remained closed."¹⁰⁵⁾

Tegnies toon die kunstenaress se werk steeds 'n neiging tot die verdeling van vlakke maar in teenstelling met vroeër werk, is hierdie verdeling meer subtiel deur die gebruik van deursigtige lae verf wat mekaar oorvleuel. Die kleuraanwending is dun en toon 'n weloerwoë balans en kleurgebruik soos in Die Vrou, 1972, Geboorte, 1972, en Omhulling, 1972, wat in Oktober 1972 by die Goodmangalery in Johannesburg tentoongestel is.

Wat haar werkmethode betref benader die kunstenaress 'n skildery sonder enige vooropgestelde gedagtes of idees. Sy maak staat op 'n sekere inhoudelike gegewe wat deur die jare heen opgebou is. Die onderbewuste, intellek, emosie, kennis en ervaring werk almal gelyktydig saam om uiteindelik uitvoering aan 'n kunswerk te gee. Dit is myns insiens een van die hoofredes waarom daar 'n logiese ontwikkelingslyn van die begin af in haar oeuvre aangetref word en waarom die kunstenaress ook herhaaldelik terugkeer na sekere elemente in veral haar vroeër werk. 'n Tematiese siklus word in elke 'nuwe' fase opgevolg.¹⁰⁶⁾

Vanweë die kunstenaress se belangstelling in die letterkunde word die literêre stelling in haar skeppende werk ingevoer d.m.v. die titels wat sy aan haar werk gee. Op die manier, kan gesê word, dat 'n verintellektualisering van die kunswerk plaasvind. Tog sou die kunstenaress verkies om glad nie titels vir haar werk te gee nie maar wanneer dit so gedoen word, moet die titels ruim genoeg vasgelê word sonder om die kunswerk te beperk.¹⁰⁷⁾ Dit is interessant dat Bettie Cillies-Barnard dikwels die titels van werk in beide Afrikaans en Engels in katalogi aanbring soos byvoorbeeld Spirit of Youth/Jeug; Twilight Populace/Mense van die Skemering; Spirit of the Universe/Universeel, Window of Man/Deursig; Emerging Generation/In Wording, ens.

Dit wil voorkom asof die titels in haar werk as 'n literêre ontsluitingsmeganisme ingevoer word om as 'n dekodifikasie vir die toeskouer te dien.

Die beskrywende titels word aangewend om terselfdertyd tot ontsluiting van die visuele beeld te dien. Die titels is 'n vertrekpunt vir die toeskouer en 'n aanduiding hoe die kunstena-

res die onderwerp of tema uiteindelik ook verwoord het. ¹⁰⁸⁾

In haar 42ste eenmanuitstalling wat op 6 September 1977 in Pretoria geopen is, keer daar vir die eerste keer sedert 1948 herkenbare vorme uit die natuur soos die^{ks} voël, die boom en rotswand of aardkors in haar werk terug.

Haar uitbeelding van die mens toon gelaatstrekke wat duideliker gedefinieer is hoewel die oë nie werklik kyk nie, maar verby die toeskouer die ewigheid intuur.

Naas die voëlmotief wat vir die eerste keer in 1955 in haar werk opgemerk word, verskyn daar nou ook 'n hiëratisiese engel-figuur (die kruisvorm of simbool) wat van bo af tussen die massas inbeweeg en 'n gevoel van gestadigde beweging meebring in teenstelling met die statiese benadering in vroeër werke. Ook die U-vorm uit die kunstenaars se simboletydperk is tot 'n boom-motief verwerk. Die kruisvorm wat reeds tot identifiseerbare figure ontwikkel het, is in Betrokkenheid/Involvement, 1974 sigbaar terwyl die boommotief in Orbit, 1977 duidelik van die U-vorm af verwerk is. Beide hierdie skilderye is in die versameling van Bettie Cilliers-Barnard opgeneem terwyl die engelagtige figuur te sien is in Beskermengele, 1977 in die Volksskasversameling in Pretoria.

Die alsiende oog het in hierdie tyd uit die nuutgevonde identiteit van die figure sterker na vore getree asook 'n vyfde definitiewe element naamlik die Afrikavasteland wat aanvanklik as opdrag inslag in haar werk gevind het. ¹⁰⁹⁾ 'n resensent het die verskyning soos volg verwoord: "Die groot (3m x 1,5m) doek, World in Conflict, is dan ook die rigtingwyser van die hele uitstalling en al sou sy ook die universele hierby wou betrek, is sy ingestel op haar onmiddellike omgewing naamlik Afrika." ¹¹⁰⁾

2.7 Gevolgtrekking

Terugskoulik kan die vier fases in die werk van Bettie Cilliers-Barnard nie streng afgebaken word nie, omdat dit eerder beskou moet word as geleidelike groei en ontwikkeling van een stadium tot 'n ander. Met uitsondering van die non-figuratiewe rigting is daar, tematies beskou, 'n deurlopende lyn in die

oeuvre van die kunstenaar naamlik 'n lewenslange beheptheid en betrokkenheid by die mens wat met sy terugkeer op die prentvlak van die sewentigerjare 'n wye kringloop in haar werk voltooi het.

As 'n spesifieke bydrae van die kunstenaar uitgesonder moet word, is dit haar geslaagde oorgang tot die non-figuratiewe skilderkuns asook haar ondersoek rondom die verobjektiveerde oppervlakschildering - beide betreklike avant-garde Europese rigtings wat sy met onvermoeide erns en oorgawe teen 'n konserwatiewe Suid-Afrikaanse agtergrond help vestig het.¹¹¹⁾

VOETNOTAS: HOOFSTUK 2

1. BATTISS, W. Towards an independent art: the New group of South Africa. The Studio, vol. 177, no. 554, Mei 1939, pp. 208-209.
Die doelstellings en uitstallings van die Nuwe Groep word in die artikel bespreek.
2. BERMAN, E. Art and Artists of South Africa, pp. 308-309.
'n Volledige lys van lede wat vanaf 1938 tot 1953 aan die Groep verbonde was, verskyn in die artikel.
3. Prof. M. G. Schoonraad wys daarop dat die inisiatief rondom die stigting van die Nuwe Groep nie net uit Kaapse geleedere van stapel gestuur is nie. Walter Battiss het in die Transvaal aan 'n soortgelyke plan vir 'n "nuwe groep" kunstenaars aandag gegee: "After the exhibition I wrote to Terence McCaw and said that I was positive that the young artists were not getting a square deal in South Africa, that at the Academy they were always pushed to one side, and that the great Roworth and all the others, Gwelo Goodman and people like that were giving the younger artists the cold shoulder. They were not getting a fair deal and I thought that their work was much more interesting. I wrote a letter to Terence suggesting that we form a new group. To my amazement, on November 8th, shortly after we had closed the exhibition and Terence had sold work, he wrote me a letter and said that they had been thinking along the same lines in Cape Town: he and Gregoire Boonzaier and others. These details are fairly well known today and we have been recorded in the history books but that the same idea should occur to Terence McCaw and myself, two Transvaal artists, at the same time, I think, has been lost sight of. The idea came from the Transvaal as well as from the Cape."
SCHOONRAAD, M. G. Die lewe en werk van Walter Battiss met besondere verwysing na sy grafiese kuns. M.A., U.P., 1974, pp. 250-251.
4. BERMAN, E. op. cit., p. 219.
Die International Art Club is na die Tweede Wêreldoorlog in Italië gestig met sy hoofkantoor in Rome. Van die mees prominente lede was onder meer: André Derain, Henri Matisse, Fernand Léger, Pablo Picasso, Le Corbusier, Eduard Pignon en Enrico Prampolini.
5. Ibid., p. 309.
6. Ibid., p. 219.
7. Ibid., p. 219.
Lede van die Suid-Afrikaanse tak wat genooi was om in Turyn uit te stal was Walter Battiss (1906-1982), John Dronsfield (1900 - 1951), Cecil Higgs (1900-), Lippy Lipshitz (1903-1980), Alexis Preller (1911-1975), Le Roux Smith le Roux (1914- 1963), Irma Stern (1894-1966) en Maurice van Essche (1906-1977).

8. Ibid., p. 219.
9. "The foreword to the catalogue of an exhibition by the Art Club, S.A. at the S.A. Nat. Gal. in 1952 contains the following statement: "... it is necessary in our young country to encourage the efforts of those who show spiritual affinity with the foremost contemporary art movements overseas, for the spirit of art is universal."
BERMAN, E. op. cit., p. 219.
10. COPE, R. K. South Africa: contemporary painting and sculpture. The Studio (Special Issue), vol. 136, no. 668, November 1948, p. 130.
11. Dit is interessant dat Cope in sy artikel slegs in die verbygaan melding maak van die Nuwe Groep maar nêrens van die International Art Club nie.
Sien COPE, R. K. op. cit., p. 135.
12. BEUKES, G. J. Belangwekkende kunsuitstalling: die werk van Bettie Cilliers-Barnard. Kultuur, Oktober 1946, p. 17.
13. Kunstenaars wat hulle voor of tydens die Tweede Wêreldoorlog in Suid-Afrika en Suidwes-Afrika gevestig het, was onder meer:
Dronsfield, John: Kom in 1939 na Suid-Afrika (1900 Engeland - 1951 Kaapstad).
Evans, Merlyn: Kom in 1938 na Suid-Afrika (1910 Wallis - 1973 Londen).
Harries, Katrine: Kom in 1939 na Suid-Afrika (1914 Duitsland - 1978 Kaapstad).
Hope, Rosa: Kom in 1935 na Suid-Afrika (1902 Engeland - 1972 Kokstad).
Jentsch, Adolph: Kom in 1938 na Suidwes-Afrika (1888 Duitsland - 1977 Windhoek).
Klar, Otto: Kom in 1939 na Suid-Afrika (1908 Oostenryk -).
Picton-Seymour, Desirée: Kom in 1940 na Suid-Afrika (1923 Engeland -).
Schröder, Otto: Kom in 1939 na Suid-Afrika (1913 Engeland-1975 Stellenbosch).
Scully, Larry: Kom in 1938 na Suid-Afrika (1922 Gibraltar -).
Ullmann, Ernest: Kom in 1936 na Suid-Afrika (1900 Duitsland - 1975 Johannesburg).
Van der reis, Gunther: Kom in 1937 na Suid-Afrika (1927 Duitsland -).
Welz, Jean: Kom in 1935 na Suid-Afrika (1900 Duitsland - 1975 Kaapstad).
BERMAN, E. op. cit.
14. Kunstenaars wat hulle in die volgende nege jaar na die oorlog in Suid-Afrika en Suidwes-Afrika gevestig het was onder meer:
Aleksander-Ristic, Nina: Kom in 1948 na Suid-Afrika (1931 Joegoslawië -).
Baldinelli, Armando: Kom in 1953 na Suid-Afrika (1908 Ita-

lië -).

- Buys, Jan: Kom in 1949 na Suid-Afrika (1909 Holland).
 Cattaneo, Giuseppe: Kom in 1954 na Suid-Afrika (1929 Italië).
 Claerhout, Frans: Kom in 1946 na Suid-Afrika (1919 België).
 D'Arcy-Thompson, Molly: Kom in 1951 na Suid-Afrika (1908 Skotland).
 Dingemans, Jan: Kom in 1948 na Suid-Afrika (1921 Holland).
 Domsaitis, Pranas: Kom in 1949 na Suid-Afrika (1880 Litoue - 1965 Kaapstad).
 Goldin, Alice: Kom in 1949 na Suid-Afrika (1925 Oostenryk).
 Heath, John (Jack): Kom in 1946 na Suid-Afrika (1915 Engeland - 1965 Pietermaritzburg).
 Henkel, Irmin: Kom in 1951 na Suid-Afrika (1921 Duitsland - 1977 Pretoria).
 Krampe, Fritz: Kom in 1950 na Suid-Afrika (1913 Duitsland - 1966 Indië).
 Krenz, Alfred: Kom in 1949 na Suid-Afrika (1899 Oostenryk - 1980 Kaapstad).
 Newall, Robert: Kom in 1946 na Suid-Afrika (1920 Engeland).
 Podlashuc, Marianne: Kom in 1952 na Suid-Afrika (1932 Holland).
 Schimmel, Fred: Kom in 1948 na Suid-Afrika (1928 Holland).
 Schwanecke, Ulrich: Kom in 1952 na Suid-Afrika (1932 Oos-Duitsland).
 Sebök, Elizabeth: Kom in 1950 na Suid-Afrika (1908 Hongarye).
 Shepard, Rupert: Kom in 1948 na Suid-Afrika (1909 Engeland).
 Van Essche, Maurice: Kom in 1940 na Suid-Afrika (1906 België - 1977 Frankryk).
 Verschoyle, Anna: Kom in 1944 na Suid-Afrika (1920 Engeland - 1972 Kaapstad).

15. Die Brandwag en Die Huisgenoot word uitgesonder as die tydskrifte waarin die meeste artikels verskyn het:

- Dr A. C. Bouman was veral bekend vir sy artikels oor Suid-Afrikaanse kuns en kunstenaars wat in die dertiger- en veertigerjare in Die Huisgenoot en Die Brandwag gepubliseer is. Bouman publiseer in die periode ook twee boeke, naamlik:
Kuns in Suid-Afrika. Kaapstad/Pretoria: Haum/De Bussy, 1938.
Kuns en kunswaardering. Pretoria: J. L. van Schaik, 1942.
- Brander, wat die skuilnaam van Bernard Lewis was, het ook in die dertiger- en veertigerjare algemene kunsartikels en resensies in Die Huisgenoot, Die Brandwag, Die Suiderstem en Die Burger gepubliseer.
- Jeanne Hugo het in die dertiger- en veertigerjare vir Die Brandwag kunsartikels geskryf en het veral aandag geskenk aan gevestigde kunstenaars soos J. H. Amschwitz, W. H. Coetzer, Maud Sumner, Theo Goedvriend en A. E. Mason.
- Denis Lefebvre het 'n reeks algemene kunsartikels oor onder meer The South African Academy in die dertigerjare in die South African Architectural Record geskryf.
- A. M. van der Schoor het 'n aantal hoofartikels oor gevestigde kunstenaars soos A. E. Mason en David de Beer in die dertiger en veertigerjare vir Die Brandwag geskryf.
- Jan P. Steenkamp is nog 'n skrywer wat in die dertiger-

jare artikels oor die Suid-Afrikaanse kuns in Die Brandwag gepubliseer het.

• R. P. Visser het in die dertigerjare kunsartikels vir Die Brandwag geskryf.

• H. M. van der Westhuysen het veral in die veertiger- en vyftigerjare kunsartikels in Die Huisgenoot, Die Brandwag, Helikon en Historia gepubliseer.

Nilant, F. G. E. en Schoonraad, M. Bibliografie: Suid-Afrikaanse kunstenaars. Pretoria, 1976.

16. Mev. H. Fouché was 'n Pretorianer wat op "hoog gevorderde leeftyd eers begin skilder het. Die Afrikaanse veld was haar enigste leermeester en tegnies bly sy aangewese op eie ervaring - 'n langsame, soms dure proses... Tipiese volkskuns wat iedereen verstaan."

VAN DER WESTHUYSEN, H. M. Ons minder bekende kunstenaars. Die Brandwag, vol. 10, no. 473, 8 November 1946.

17. Net voor die verskyning van prof. H. M. van der Westhuysen se artikel oor Bettie Cilliers-Barnard in Die Brandwag van 3 Januarie 1947, het prof. G. J. Beukes net so 'n volledige artikel oor Bettie Cilliers-Barnard gepubliseer in Kultuur onder die titel "Belangwekkende kunsuitstalling - die werk van Bettie Cilliers-Barnard", Oktober 1946. Beide artikels is ryklik geïllustreer.

Dit is interessant dat daar in die stadium verskeie artikels oor onbekende kunstenaars in tydskrifte gepubliseer is maar dat dit slegs Bettie Cilliers-Barnard was wat uiteindelik sukses behaal het.

Ander bekendstellingsartikels wat in die tyd gepubliseer is, is onder meer:

DE VILLIERS, S. M. 'n Talentvolle kunstenaars. (Mev. M. Botha-Vogel). Die Brandwag, vol. 10, no. 496, 4 April 1947.

HUGO, JEANNE. Die beloftevolle kuns van Gerda de Kock. Fleur, vol. 2, no. 7, Februarie 1948.

VAN DER WESTHUYSEN, H. M. 'n Kunstenaars maak haar buiging. (Juliet Oosthuizen). Die Brandwag, vol. 14, no. 26, 28 Julie 1950.

VAN DER WESTHUYSEN, H. M. Meisie met 'n roeping (Flora de Swardt). Die Brandwag, vol. 15, no. 37, 12 Oktober 1951.

18. VAN DER WESTHUYSEN, H. M. Bettie Cilliers-Barnard. Die Perdeby, 25 September 1946, p. 8.

19. Kyk afbeeldings 1 tot 6 in die katalogus.

Oor temas in die werk van Suid-Afrikaanse kunstenaars is die volgende onderhoud in 1946 met die direkteur van die Johannesburgse Kunsmuseum, mnr. P. A. Hendriks gevoer: "Die vraag wat aan mnr. Hendriks gestel is, was of daar gedurende die afgelope twintig jaar enige betekenisvolle veranderinge in die keuse van onderwerpe van Suid-Afrikaanse skilders plaasgevind het.

Hierop het mnr. Hendriks geantwoord: 'Die Suid-Afrikaanse publiek het vandag, in teenstelling met wat omtrent twintig jaar gelede die geval was, 'n vryer houding teenoor

die onderwerpe wat skilders kies om te skilder. Mense het skilderye gekoop van landskappe of blomme wat vir hulle van persoonlike en dikwels sentimentele waarde was. Vandag is die skilder se keuse feitlik onbeperk. Die houding van die Suid-Afrikaanse publiek teenoor die onderwerp-keuse van die skilders het m.a.w. sodanig ontwikkel dat dit min of meer op dieselfde peil staan as dié van die Vastelander. Enige onderwerp is vandag aanneembaar, of dit nou in 'n agterstraatjie in Fordsburg, 'n Johannesburgse kafee, 'n portret van 'n meid, of 'n hoëveldse vlakte is." Suid-Afrikaanse Skilderkuns. Suid-Afrika, November 1946. Myns insiens was mnr. Hendriks se uitlatings in daardie stadium nog steeds ooroptimisties aangesien daar, tematies gesien, eers in die vyftigerjare, 'n klemverskuiwing plaasgevind het. Om die Suid-Afrikaanse publiek van die veertigerjare gelyk te stel met die Europese publiek van daardie tyd lyk vandag na 'n voortvarende uitlating.

20. VAN DER WESTHUYSEN, H. M. Ons minder bekende kunstenaars: Bettie Cilliers-Barnard. Die Brandwag, 3 Januarie 1947.

21. Ibid.

Van die drie-en dertig olieverfskilderye wat in Bettie Cilliers-Barnard se eerste uitstalling opgeneem is, was sowat tien portretstudies en die res stillewes. Dit regverdig prof. Van der Westhuysen se afleidings.

Bettie Cilliers-Barnard het nooit werklik belangstelling vir die landskap getoon nie en hierdie aspek is deur nog 'n resensent verwelkom: "Die afwesigheid van landskappe is verfrissend, want ongelukkig is ons kunsmark tot nou toe oorstrom met meer swak as goeie landskappe, omdat landskap gewoonlik die onderwerp is wat die eenvoudigste lyk vir die beginner, en dus deur hom uitgebuit word."

KATINKA. Bettie Cilliers-Barnard stal uit. Die Transvaler, 24 Oktober 1946.

Benewens die landskap Lucerne (1948) in die versameling van mev. Coba Diederiks waarvan die voorstudie in die katalogus van grafiese werke opgeneem is (kyk afbeeldings 7 en 8) is daar sover bekend, slegs vier ander landskap-skilderye deur haar uitgevoer, naamlik

Jardin de Luxembourg (-), prof. J. Offermeier, Potchefstroom;

Pont de la Tournelle, Parys (1948), dr. C. A. R. Schullenburg, Pretoria;

Montmartre (1949), mnr. G. Sennet, Pretoria;

Arcueil, Parys (1948), mev. S. van Rensburg, Stellenbosch.

22. Kyk afbeeldings 4 tot 6 en 9 tot 13 in katalogus. Bettie Cilliers-Barnard het bevestig dat verskeie van haar vrouestudies uit die tyd waarskynlik selfportrette is, daarom die sterk persoonlike element wat uit die portretstudies na vore tree. In die verband verwys ek ook na twee skilderye in besit van die kunstenaar naamlik: Bepeinsing (1946) en Les Merabeles (-).

23. BEUKES, G. J. op. cit., p. 17.
24. SMIT, Wynand. Bettie Cilliers-Barnard. Lantern, vol. 1, no. 3, Junie 1951, pp. 251 - 253.
25. At Pretoria painting exhibition. Pretoria News, 20 February 1948.
Skilderes se doeke rustig en saaklik. Die Vaderland, 27 Februarie 1948.
Uitstalling van skilderye. Die Vaderland, 14 Februarie 1948.
26. A young city artist's exhibition. Pretoria News, 18 February 1948.
27. MÖLLER, E. M. Die betekenis van die Ecole de Paris vir die Suid-Afrikaanse kunsontwikkeling met spesiale verwysing na André Lhote. M.A., R.A.U., 1973.
28. OSBORNE, H. ed. The Oxford companion to Twentieth Century Art, p. 171.
29. LUCIE-SMITH, E. Movements in art since 1945. London: Thames and Hudson, 1969, p. 52.
30. Mme. Stradiot-Bougnet het wel vir Bettie Cilliers-Barnard aangemoedig om in die buiteland te gaan studeer maar sy het nie 'n wesentlike bydrae tot die kunstenaars se belangstelling in vereenvoudigde vorm gelewer nie aangesien Mme. Stradiot-Bougnet in 'n impressionistiese styl gewerk het. In die verband verwys ek na 'n skildery deur Mme. Stradiot-Bougnet in besit van Bettie Cilliers-Barnard waarin haar stylvoorkeur duidelik blyk.
Een van die belangrikste gebeurtenisse in die na-oorlogse Belgiese kuns was die vorming van die groep Jeune Peinture Belge wat gou internasionaal begin uitstal het. "The painters were of very different temperaments and the association had no common programme, but basically they carried on the spirit of Flemish Expressionism with the tendency towards the expressive abstraction of the Ecole de Paris, particularly after the exhibition 'Jeune Peinture Francaise' in Brussels in 1947."
OSBORNE, H. ed. op. cit., p. 49.
31. Kyk afbeelding 27 in katalogus.
32. Kyk afbeeldings 23 tot 100 in katalogus.
33. Kyk voetnota 36, hoofstuk 1.
34. Die volgende kunstenaars het by André Lhote studeer:
Everard-Haden, Ruth (1904 -): 1923-27 Lhote-ateljee.
Fern, Emily (1881 - 1953): 1933 en 1949 Lhote-ateljee.
Goldblatt, Sidney (1919 - 1979): 1950-51 Lhote-ateljee.
Higgs, Cecil (1900 -): 1920 Lhote-ateljee.
Vorster, Anna (1929 -): 1953-54 Lhote-ateljee.

BERMAN, E. op. cit.

35. Möller, E. M. op. cit., p. 11.

36. Ibid.

37. Ibid.

38. LHOÏTE, A. Traite du Paysage. Parys: Floury, 1939.
Traite de la Figure. Parys: Floury, 1950.

39. LHOÏTE, A. Treatise on landscape painting. London: Zwemmer, 1950.
Figure painting. London: Zwemmer, 1950.

40. MÖLLER, E. M. op. cit., pp. 12-21.
Volledigheidshalwe verwys die skrywer spesifiek na Möller se verhandeling weens die breedvoerige behandeling van Lhote se kunstenaars- en skrywers-oeuvre, asook sy invloed op die Suid-Afrikaanse beeldende kunste.

41. Ibid.

42. Ibid., pp. 17-21.

43. Kyk afbeeldings 12, 20, 24, 26, 49, 71, 72, 82 en 91 in katalogus.

44. "Ten slotte blyk Lhote se invloed dus betrekking te hê op die 'historiese' sowel as die 'estetiese'. 'Histories', sê ons, omdat hy die Suid-Afrikaners 'n twintigste eeuse metode leer, te wete die Simboliese. Met ander woorde, hy help as't ware die Suid-Afrikaanse kuns om in pas met die tyd te kom. Met 'esteties' word verwys na die beeldende benadering wat Lhote by die Suid-Afrikaners ontwikkel. Hierdie beeldende opvatting vorm die grondslag van sy strewe na balans tussen die gevoelsmatige en verstandelike aspek van die kunswerk. ('n Kunswerk kan tog nie beeldend genoem word as die gemelde balans nie gevind is nie.) Gevolglik kan 'n mens se dat Lhote bygedra het tot die verhoging van die estetiese standaard van die Suid-Afrikaanse kuns. Dit weer impliseer dat hy insgeliks gehelp het met die selfstandigvoering daarvan. (Wanneer 'n kunswerk esteties verantwoord is, volg vanself dat dit ook 'n selfstandige uiting is)."
MÖLLER, E. M. op. cit., pp. 44-45.

45. Kunstenaars besoek kunssentra. Die Transvaler, 22 Januarie 1949.

46. Ibid.

47. Exhibition by Pretoria artist. Pretoria News, 16 Julie 1949.

48. Nuwe belofte in kuns van een van jongeres: Bettie Cilliers-Barnard stal uit in Hoofstad. Die Transvaler, 22 Julie 1949.

49. Kyk afbeeldings 101 tot 107 in katalogus.
50. Matisse is soos volg aangehaal: "'n Skildery is 'n plat vlak waarop kleure in 'n bepaalde orde garanskik is."
Vir kleiner groep, jong kunstenaars se werk. Die Burger, 15 November 1949.
51. Ibid.
52. In die katalogus is die vier tekeninge soos volg aangedui:
Lena (skets)
Stephan (skets)
Bejaarde vrou (skets)
Dawid (skets)
53. Kyk afbeeldings 148 tot 154 in katalogus.
54. "Ook oor haar werk self, waarvan U deur haar tentoonstellings die ontwikkeling vanaf die eerste skugtere begin kon gevolg het, is dit nie nodig om veel te sê nie. Daardie werk spreek vir homself, ten minste tot wie angsvallig-realistiese weergawe van die werklikheid nie meer beskou as die summum bonum, die grondvereiste van alle kuns nie, vir wie alles wat uit 'n anders beginsel leef, nie beskou as geïmporteerde onafrikaanse fratse nie - dis merkwaardig hoe hierdie idee 'n hardnekkige bestaan voer. Dit word darem nou tyd dat ons leer besef dat die Afrikaner moderne mens is wat deel het aan die moderne kulturele lewe en sy Afrikanerskap daarin kan uitlewe i.p.v. sodoende noodwendig slegs 'n naäper te wees van onbegrepe dinge van elders te wees."
DEKKER, G. Openingsrede, uitstalling 30 Oktober 1953, in besit van die kunstenaars.
55. "Where the artist in most European countries must go to the museum or to a distorted or commercialised folk art for his inspiration, the artist in South Africa finds it in the natural surroundings of his life; for not only is his whole vast country one of the world's greatest picture galleries in stone of Primitive art, but he is also surrounded by living people of the Neolithic, Bronze and Iron Age who still practise the arts and crafts normal to their stage of historical development. He is now at last perfectly well aware of his wealth of tradition - after nearly three centuries of indifference and neglect - and is approaching it with the same humanity and respect which in the past has always produced progressive achievement in every art revival."
ANDERSON, D. Ten South African artists and the primitive revival. The Studio, March 1957, pp. 65-73, 92.
56. Die sogenaamde Afrikamotief en veral die dekoratiewe mistieke eienskappe van die swartman se kuns was en bly die tema van menige Suid-Afrikaanse kunstenaar. Kreitner het hierdie aspek soos volg uiteengesit: "It is hardly conceivable that a sensitive artist living in South Africa would be blind to his

environment and especially to Native life as he encounters it daily... Only the younger generation - those artists who came to the fore during the thirties and later - began to take once again a genuine interest in the Native and made him a subject of their Art. They discovered that it was not only the different outward appearance of the Native that made him interesting as a model, but also the difference of social background which, when depicted, furnished entirely new possibilities and new aspects. The daily life of the Native, both in his natural surroundings and in the urban areas, became subjects of paintings and sculptures and to some extent a trade mark for South African Art abroad."

KREITNER, L. B. Bantu influence on the South African artist. Trek, November 1951.

Skilders wie se werk hier uitgesonder kan word is onder meer Walter Battiss, John Dronsfield, Eleanor Esmonde-White, Erik Laubscher, Stanley Pinker, Alexis Preller, Rupert Shepard, Irma Stern, Reginald Turvey en Maurice van Essche.

Hierdie Afrikanisme is in die sestigerjare verder ontplooi met die vorming van die Amadlozigroep.

57. MEIRING, A. L. Kuns van die Mapog. Die Brandwag, vol. 11, no. 642, 20 Januarie 1950.
Iets oor die Amandebele. Lantern, vol. 1, no. 3, Junie 1951.
58. Kyk afbeeldings 156 tot 163 en 168 tot 179 in katalogus.
59. ANDERSON, D. Artist's lively work is based on African motifs. The Cape Argus, 27 May 1955.
60. Die ander kunstenaars wat saam met Bettie Cilliers-Barnard in Venesië uitgestal het was Joan Clare (1925 -), Eleanor Esmonde-White (1914 -), Erik Laubscher (1927 -), Lippy Lipshitz (1903 - 1980), Albert Newall (1920 -), Douglas Portway (1922 -), Alexis Preller (1911 - 1975) en Edoardo Villa (1920 -).
Prof. M. Bokhorst het hierdie kunstenaars se werk soos volg beskryf: "Africa is a rich source of inspiration to all these artists."
Venice Biennale. South African Panorama, no. 2, 1956.
61. 'n Breedvoerige bespreking van haar grafiese werk volg in hoofstuk 3.
62. Dit was veral die kunstenaars uit die Ecole de Paris wie se werk aansluiting gevind het by die Tachisme wat die aandag van Bettie Cilliers-Barnard getrek het, kunstenaars soos Hans Hartung (1905 -), Alfred Manessier (1911 -), Jean Bazaine (1904 - 75), Maurice Estève (1904 -), Charles Lapique (1898 -) en Jean le Moal (1909 -).
Ook die kunstenaars van die "Art Informel" (Art without form) beweging in Europa wat omstreeks 1945 tot stand gekom het, het direkte inslag gevind in die werk van Bettie Cilliers-Barnard na haar terugkeer uit die buiteland einde 1956.
Art Informel : "A movement in European painting which during

the decade beginning c. 1945 ran parallel to Abstract Expressionism in America. The term has been adopted to cover the 'lyrical abstraction' which gives direct expression to subconscious fantasy in contrast to the more vigorous abstractionist tendencies, deriving from Cubism and to the various forms of geometrical abstraction such as those of Mondrian and De Stijl.

Tachism: Term introduced in 1954 by the French critic Charles Estienne to designate post-war European lyrical and expressive, as distinct from geometrical, abstraction which ran parallel to the work of such American abstract expressionists as Jackson Pollock and Sam Francis. The concept of Tachism is very close to that of Art Informel and the two have seldom been kept distinct. Both attached importance to spontaneous and unplanned creation. Tachism laid more emphasis on the spontaneous interplay of blots or patches of colour as 'signs' or 'gestures' expressing the emotional condition of the artist. Art Informel on the other hand tended to look on abstraction as a form of unconscious calligraphy."

OSBORNE, H. ed. op. cit., pp. 26 en 535.

Hierdie nuwe strominge en groepe is deur die Franse kuns-kritikus, Michel Tapié byeengebring en bespreek in sy boek "Un art autre", wat in 1952 gepubliseer is. Dit was ook Tapié wat die term "informel" gegee het aan hierdie nuwe stylrigtings.

Gunther van der Reis het die belangrikheid van nuwe stylrigtings soos volg saamgevat: "The importance of the new post-war developments, quite apart from their importance as works of great artistic merit, lies in the fact that they focussed the attention on the evocative qualities of line, form and colour as individual elements in the aesthetic whole. This in time led to an acceptance of the value of all optical stimuli as pictorial elements."

VAN DER REIS, G. F. J. Objectified surface painting: an investigation into its structural and visual imagery with reference to painting in South Africa since 1960. M.A., U.P., 1978.

63. Hierdie kunstenaars was onder meer Larry Scully (1922 -), Cecily Sash (1925 -), Cecil Skotnes (1926 -), Nel Erasmus (1928 -), Christo Coetzee (1929 -) en George Boys (1930 -). As berese en belese kunstenaars was Erasmus en Coetzee reeds in die vyftigerjare goed oor die eietydse Europese stylrigtings ingelig. In daardie stadium het Coetzee reeds met die gevonde voorwerp geëksperimenteer en uitstallings in Tokyo en Osaka, Japan, gehou. In 1957 het Nel Erasmus, in Parys aan 'n groeputstalling "Fifty years of abstract painting" deelgeneem.
BERMAN, E. op. cit., pp. 98, 99 en 145.

64. MEIRING, A. L. Bettie Cilliers-Barnard. Ons Kuns 2. Pretoria, 1961.

65. "In die werke wat sy nou uitstal is daar nie die minste spoor meer van realisme nie. Almal is voorbeelde van die abstrakte

kuns d.w.s. alles wat sy wou sê, het sy gesê sonder om enige vorm of beeld of simbool te gebruik wat al bekend is of tevore gebruik was. Die taal waarin sy spreek, is die taal wat sy self ontwerp het."

Openingsrede deur regter J. F. Marais op 22 Oktober 1957, D. S. Vorstergalery, Pretoria.

66. "En in hierdie opsig is sy die kind van hierdie eeu en meer in besonder 'n kind van die middel van hierdie eeu en dit is 'n voorvereiste van enige kunstenaar. Iemand wat in 1957 skilder in die styl van 1857, is geen kunstenaar nie."
N. D. Die vrou agter die skerms. Die Vaderland, 23 Oktober 1957.
67. ALEXINA, ps. Bettie Cilliers-Barnard. Pretoria News, 23 Oktober 1957.
68. Persoonlike aantekeninge opgestel en in besit van die kunstenaars, Augustus 1973.
69. Art and Cinema: 'Art Fifty-Nine' causes a stir. Pretoria News, 3 May 1959.
Ook die uitstalling van die Transvaalse Akademie wat op 5 Oktober 1959 in die Johannesburgse Kunsmuseum geopen het, "toon 'n rewolusionêre verandering in die sogenaamde akademiese tradisie. Die skilderye en beeldhoustukke is feitlik deurgaans modern."
VORSTER, Anna. Transvaalse Akademie: doeke en beeldhoustukke feitlik deurgaans modern. Die Transvaler, ? Oktober 1959.
(Meegaande koerantberig is opgeneem in Bylae 1. Kyk asseblief voorwoord.)
70. Katalogus: South African non-figurative art 1959. Sao Paulo Bienal, Brazil.
Published under auspices of the Cape Branch of the South African Association of Arts.
Die ander kunstenaars wie se werk vir die Biennale ingesluit is, was Lionel Abrams, Joan Clare, Paul du Toit, May Hillhouse, Otto Klar, Eugene Labuschagne, Erik Laubscher, Albert Newall, Cecil Skotnes, Johan van Heerden, Edoardo Villa.
In die katalogus formuleer Bettie Cilliers-Barnard die skilderaktiwiteit soos volg: "For me painting is like an adventure of something that takes shape under the guidance of an inner impulse. This process of slow growth, which begins from the first line or touch of colour put down on the canvas, eventually unfolds itself into a composition of lines, colours and spaces. The flat surface of the canvas has been transformed into a world of its own, interpreting a correlation between the known and the imaginative, the reality of human living, and the mysticism of time which is everlasting."
Hierdie uitspraak vind noue aansluiting met die van Pierre Soulages (1919 -) wat as een van die belangrikste en mees individuele kunstenaars van die na-oorlogse Ecole de Paris beskou word. Meegaande aanhaling is deur Bettie Cilliers-Bar-

nard gebruik op die uitnodigingskaartjie van haar agtiende eenmanuitstalling wat op 18 Oktober 1960 in Pretoria geopen is: "I have not what one would call an imaginary model or even a precise intention. I work by inner impulse, a longing for certain forms, colours, materials, and it is not until they are on the canvas that they tell me what I am seeking. It is only by painting that I learn what I am seeking... The world is not absent from a painting because its image - one of its images - is absent from the canvas... Because painting is an adventure into the world, it gives the world meaning. Because painting is a poetical experience, it trans-figures the world."

71. "Veral in Suid-Afrika waar die publiek en slegs 'n geringe persentasie, maar vir die afgelope dekade gereeld na uitstallings kyk, het die publisiteitswaarde van 'abstrake kuns' 'n snobisme aan die rigting verleen, wat buite verhouding is met die eerlike soeke na oorspronklikheid. Te veel jong kunstenaars en selfs gevestigde skilders en beeldhouers word skielik 'abstrak' in hul werk. Die beswaar is nie teen die abstrakte nie, maar teen die ongekende spoed waarmee die gedaantewisseling ondergaan word!

Die inhoud van die hedendaagse werk val allermins uit die lug of is bloot 'n produk van sporadiese ingewings. Die faktor van toevalligheid is 'n populêre begrip wat deur beide kunstenaar en publiek misbruik word; sekere kunstenaars eien daarmee vir hulle die reg toe om 'n gekrabbel op te blaas tot skilderygrootte, terwyl die publiek dikwels werk wat hulle nie verstaan nie, daarmee verkleineer.

Buitendien kan daar nouliks sprake wees van die soort nie-objektiewe skilderye wat in die kunslokale van Parys en Londen te sien is. Hier is eenvoudig nog nie lank genoeg geskilder om die ondervinding wat nodig is vir die werk, op te bou nie, en verder is daar nie hier te lande in ons ylbevolkte stede die intense wisselwerking van ideë wat die ou kultuurstate van Europa kenmerk nie. Die kunstenaars hier moet 'n eie woordeskat van simbole opbou voordat hulle volkome van die motief kan afwyk."

VORSTER, Anna. Abstrakte rigtings in die Suid-Afrikaanse skilder-kuns. Fontein, vol. 1, no. 1, Winter 1960, pp. 36-39.

72. Ibid.

73. Openingsrede: adv. Jack Lewsen. 17 Mei 1960. Afskrif in besit van die kunstenaars.

74. A. V. Kunstenaars kry haar beslag. Die Transvaler, 26 Mei 1960.

Kyk ook na die afbeeldings in die katalogus van nommer 181 van 1956 tot ongeveer nommer 386 van 1966.

75. MEERKOTTER, D. Abstrakte kuns wat boei in stad te sien. Die Vaderland, 21 Mei 1960.

76. H. E. W. An artist with new assurance. Rand Daily Mail, ? May 1960. (Meegaande koerantberig is opgeneem in Bylae 1. Sien

asseblief voorwoord).

77. Verrassende ontwikkeling. Dagbreek en Sondagnuus, 22 Mei 1960.
78. ART CRITIC, ps. Thoughtful painter develops maturity. The Star, 23 August 1962.
79. Onderhoud met Bettie Cilliers-Barnard. S.A. Kunskalender, Oktober 1967.
 Nog 'n kunsresensent het die ligelement soos volg omskryf:
 "Uit die nuwe wêreld wat sy vir ons ontsluit straal 'n Rembrandeske lig, wat van agter skyn om die konkrete vorm te deurdring en te deurdrenk, met 'n helder luminositeit wat so sprekend van Afrika is. Haar werk word deel van die participation mystique... van die kosmiese ritme van lig en kleur en beweging om ons heen."
 ELFERINK, Rita. Bettie Cilliers-Barnard. Resensie, Afrikaanse Diens, SAUK, 23 Augustus 1962.
 Die sirkel- of ligelement word vir die eerste keer opgemerk in 'n pasteltekening van so vroeg as 1956. Kyk afbeelding 180. In 1961 word die sirkelmotief meer pertinent. Kyk afbeeldings 242, 243, 246, 254 en 274 in katalogus.
80. Oor hierdie buitengewone gebeurlikheid het prof. H. M. van der Westhuysen die volgende in 'n onderhoud gesê: "In die eerste plek is dit omdat Bettie Cilliers-Barnard met hierdie groep skilderye toon dat sy nou 'n eie styl gevind het - die uitstalling is bepaald haar heel beste tot dusver. Tweedens, is dit ook 'n bewys dat die sogenaamde abstrakte kuns stadig maar seker in Pretoria veld wen. Al hoe meer mense begin blykbaar besef dat 'n goeie skildery nie noodwendig 'n mooi prentjie moet wees nie."
 Kunstenares se 15 werke in een aand uitverkoop. Dagbreek en Sondagnuus, 22 September 1963.
81. THERON, Leo. Kennis van media. Die Transvaler, 19 Desember 1964.
82. Bettie Cilliers-Barnard: Die non-figuratiewe kuns. Ongepubliseerde artikel in besit van die kunstenares, gedateer 1965.
 As verdere aanknopingspunt en om as verduideliking te dien vir haar eie werk, het die kunstenares, soos met die aanhaling van Pierre Soulages, weer 'n aanhaling gebruik op die uitnodigingskaartjie vir haar 23ste uitstalling wat op 17 Mei 1965 deur prof. J. Trümpelmann in Kaapstad geopen is. Dit was 'n aanhaling van die Franse kunskritikus Boudaille: "Non-figurative art has a sensation of infinity, it shows no awareness of the petty contingencies of the epoch. It exists outside of time and space, possesses an intrinsic existence, independent of the outer world."
83. VAN ROOYEN, Johan. Surge of ideas in art show. The Cape Times, 21 May 1965.

84. Kyk afbeeldings 357 tot 384 in katalogus.
85. Kyk afbeelding 385 in katalogus; voorstudie vir 'n muurskildery. Kyk hoofstuk 4 onder 4.3 Muurpaneel en tapisserieë in openbare geboue.
86. "it seems a vision of a world - a universe - as yet untouched by humans, a world of aspiration without the mud - or glory - of daily living, a cosmic landscape so austere and distant that not even spaceships have yet cast a shadow. the human race, mere man seems to hold no attraction for this artist."
P. A. K. Contrasts in the abstract. Pretoria News, 24 March 1966.
87. "Objectified surface painting is that particular aspect of the movement known as the Informal Art Movement which deals with that type of painting where surface matter, or crust, has achieved a three-dimensional structure and where any illusionistic effects have been replaced by actually created elements in the surface of the matter."
VAN DER REIS, G. F. J. op. cit.
88. Die bekendste eksponente van die Europese beweging was Antoni Tàpies (1923 -), Jaap Wagemaker (1906 -) en K. F. Dalmien (1917 -).
89. "The movement was linked to a great extent to what Esme Berman (1975, p. 209) has called the "quest for identity". This form of painting was admirably suited to an exploration of the rugged and dramatic South African landscape, and we find also that of the four artists mentioned who had a serious and lengthy involvement with the movement only Bettie Cilliers-Barnard was not landscape orientated."
VAN DER REIS, G. F. J. op. cit.
90. Kyk voetnota 86.
91. Address by Mrs Bettie Cilliers-Barnard on the occasion of her nomination as Woman of the Year before the Pretoria Women's Club on 29th August, 1972. Toespraak in besit van die kunstenaars.
92. Kyk afbeeldings 387, 388, 390, 392 in katalogus.
93. H. E. W. Exhibition by Bettie Cilliers-Barnard. Rand Daily Mail, 11 October 1969.
Anna Vorster het die werk op uitstalling soos volg opgesom:
"Ten slotte sou ek aandui dat die gekose temas en styl op die tydstip afgerond is en dat die fase afgesluit is. Verder kan die kunstenaars nie in die besondere nie-figuratiewe rigting gaan sonder om haar aan die gevaar van herhaling en maniërisme bloot te stel nie."
Uitstalling wys skilderes se ontwikkeling. Die Transvaler, 26 Oktober 1967.
94. Kyk afbeeldings 386 en 389 in katalogus.

95. P. A. K. Seals and symbols. Pretoria News, 15 October 1970.
96. Kyk afbeeldings 395, 397, 403, 404, 409 in katalogus.
97. Address, Pretoria Women's Club, op. cit.
98. In die verband word daar as voorbeeld verwys na die skildery Rosetta 2000 in die versameling van die Pretoriase Kunsmuseum. Verdere verwysings is onder meer Cyclic Symbol (1968), Organiese Kringloop (1966) en Oerembleem (1970).
99. BOTHA, Elize. Kruis word kunstenaars se simbool. Hoofstad, Oktober 1969.
100. Die gevolg van Bettie Cilliers-Barnard se besoek aan Parys was dat sy die kunstenaar Jean-Paul Pons oorreed het om in Suid-Afrika te kom uitstal. Die uitstalling het in Oktober 1971 by die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging in Pretoria plaasgevind.
101. Kyk afbeeldings 453, 454, 475, 476 in katalogus.
102. Address, Pretoria Women's Club, op. cit.
103. H. E. W. Feeling towards humanity. Rand Daily Mail, 26 Oktober 1972.
104. Kyk afbeeldings 130, 131, 150, 154 in katalogus.
105. KREITNER, L. B. op. cit.
106. Carl Jung wys op die "kollektiewe onderbewuste" van die mens met die volgende stelling: "There are many symbols, however (among them the most important) that are not individual but collective in their nature and origin. These are chiefly religious images... they are, in fact, collective representations, emanating from primeval dreams and creative fantasies. As such these images are involuntary spontaneous manifestations and by no means intentional inventions."
JUNG, C. G. Man and his Symbols. London: Aldus Books, 1964, p. 55.
107. Persoonlike mededeling, 22 Januarie 1983 (Band 3).
108. Die bekende literatuur-wetenskaplike, prof. Elize Botha en ander vriende is behulpsaam in die keuse van titels. Die funksie van die titel kan gesien word as 'n kort en bondige beskrywing van die onderwerp. Dog vind mens dat talle titels by die werk van die kunstenaars aangewend word om die inhoud van die werk te verwoord. Wat gebeur is dat die titel as sleutel funksioneer m.a.w. die interpretasieproses of waarnemingsproses word so "geopen". Die titel verander nie die visuele stelling nie - dit verander die toeskouer se benadering tot die visuele stelling. As voorbeeld dien die volgende titels: Mense van die Skemering/Twilight Populace;

Universeel/Spirit of the Universe; Mistieke Geslag/Mystic Generations.

109. Met die opening van die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging se nuwe galery in die Volkskasgebou is Die wêreld in konflik as tema voorgestel en moes kunstenaars werke binne die tema skep. Bettie Cilliers-Barnard se inskrywing Détente was doelbewus gerig op die kompleksiteite van die Afrikavasteland. Die skildery is onlangs deur Volkskas aangekoop en hang tans in die Suid-Afrikaanse Ambassade in Londen. Afmetings 150cm x 300cm. Die skildery staan ook as World in Conflict bekend.
110. JANSEN, Zandberg. Nuwe era in geslaagde uitstalling van Bettie Cilliers-Barnard. Die Transvaler, 24 Oktober 1979.
111. "... haar ontdekking en eksperimentering van die moontlikhede wat die tweedimensionele vorm as tradisionele skilderkunstige uitdrukkingsmoontlikheid aan die kunstenaar bied. In hierdie opsig is 'n formele spel met die vorm as simbool en as dekoratiewe skilderkunstige element die saambindende faktor wat dwarsdeur haar werk aanwesig is."
SNYMAN, P. Potch se hulde. Beeld, 19 Junie 1978.

HOOFSTUK 3

LITOGRAFIE (STEENDRUK)

3.1 Tegniese aspekte

Die litografiese proses is gebaseer op die beginsel dat water en vetterigheid mekaar afstoot. 'n Ontwerp of tekening word met 'n vetkryt op die oppervlak van sand- of kalksteen (gewoonlik 5cm tot 8cm in dikte) geteken. Deesdae word die proses ook op sinkplaat uitgevoer.

Vervolgens word die tekening met 'n gom soos Arabiese gom vasgelê en die klip of plaat daarna in water geweek. Die vette- rige tekening absorbeer nie die water nie wat deur die poreuse steen opgesuig word. Daarna word ink wat net op die vetterige tekening kleef, met 'n roller aangewend. Die steen, met 'n vel papier oor die oppervlak, word dan onder druk deur 'n pers gestoot.

Renée Loche het in sy handleiding oor litografie soos volg oor die medium geskryf: "Die estetiese waarde van 'n litografie berus hoofsaaklik by die kwaliteit van die oorspronklike tekening - die tegniese hantering daarvan is slegs noodsaaklik om 'n goeie druk te verseker. Dit mag die finale resultaat bederf maar dit kan nooit op die oorspronklike ontwerp verbeter nie. Daarom is dit slegs die tekening wat uiteindelik vir die toeskouer van belang is.

Litografie word nie alleenlik as een van die veelsydigste drukmetodes beskou nie, maar wat karaktereienskappe van tekenkuns betref, kom dit die naaste daaraan as enige ander outografiese metodes, juis omdat die litograaf op klip met dieselfe materiaal werk as wat die kunstenaar op papier gebruik naamlik crayon, kwas of pen."¹⁾

3.2 Kort oorsigtelike geskiedenis

3.2.1 Litografie binne Wes-Europese en Amerikaanse verband

'n Onbekende dramaturg, Alois Senefelder (1771 - 1834) het

die litografiese drukproses toevallig in 1796 in Munich "uitgevind". Senefelder het gesoek na 'n goedkoop metode om sy manuskripte te publiseer. Omdat koperplaat te duur was, het hy gebruik gemaak van sandsteen wat naby Solenhofen in die Isarvallei ontgin is. Senefelder se "uitvinding" het dit moontlik gemaak om 'n teks te druk sonder dat dit in reliëf op die steen aangebring moes word.²⁾

Die proses kon volgens Senefelder met vrug in die reproduksie van veral musiekpartiture aangewend word en in 1799 het hy in vennootskap met die musiekbladuitgewer, Johann Anton André van Offenbach gegaan. Dit is egter belangrik om te onthou dat litografie aanvanklik net as 'n maklike drukproses om manuskripte en musiekpartiture te reproduseer en nie as 'n skepende grafiese medium beskou is nie.

Senefelder het onvermoeid gewerk om die proses te verbeter en te verfyn. In 1800 het hy 'n volledige beskrywing van litografie by die Londense patentkantore ingehandig en in 1806 het hy saam met Baron von Aretin die Senefelder, Gleissen en Kie-drukkery gestig.³⁾

Soos dit met ander belangrike uitvindings die geval was, is Senefelder s'n bevraagteken en het gerugte die rondte gedoen dat ene Schmidt reeds met dieselfde proses geëksperimenteer het. Schmidt het wel ook op steen gedruk, maar sy metodes was anders as dié van Senefelder.

Senefelder was die uitvinder van wat hyself "chemiese litografie" genoem het: "... it matters relatively little whether the design is hollowed out or in relief. What is essential is that the lines and dots made on the slab selected for printing should be covered with matter that attracts ink by its chemical affinity, according to the laws of attraction. The chemical composition of the ink and that of the design must therefore be similar: moreover the parts of the stone that are to stay white must have the property of repelling ink in order to present its adherence."⁴⁾

Die ontwikkeling in Europa van litografie as grafiese medium was die gevolg van noue samewerking en gemeenskaplike pogings van Franse en Duitse litograwe.

Die verspreiding van die steendruk het kortliks soos volg verloop:

Hoewel steendrukke met 'n skeppende inslag so vroeg as 1800 reeds in Engeland verskyn het, het uitgewers die nuwe proses aanvanklik net vir kommersiële doeleindes gebruik.

Een van die eerste kunstenaars wat met die nuwe medium begin eksperimenteer het, was Benjamin West (1738 - 1820), president van die Royal Academy in Londen. In 1801 het hy 'n litografie gedruk waarin engele wat die opstanding aankondig, uitgebeeld word.⁵⁾

In 1808 het Senefelder die Duitse kunstenaar, Johann Nepomuk Strixner (1782 - 1855), opdrag gegee om litografiese afdrucke te maak van die kantlynillustrasies wat deur Albrecht Dürer (1471 - 1528) vir die gebedeboek van Keiser Maximilian geskep is.

Lede van die Franse aristokrasie het op daardie tydstip in Engeland in ballingskap gewoon. Een van hulle, die hertog van Montpensier, het vir sy steendrukke bekendheid verwerf. 'n Portretstudie van sy suster, Adélaïde d'Orleans wat in 1806 uitgevoer is, is een van sy bekendste werke.

Vanaf ongeveer 1810 het die steendruk as grafiese medium tot sy reg gekom en is werke van die groot meesters op hierdie wyse gereproduseer. Een van die belangrikste litografiese werkwinkels in Frankryk was dié van Godefroy Engelmann (1788 - 1839). Engelmann het die eerste driekleuredruk (process printing) ontwikkel waarin hy primêre kleure gebruik het om so 'n chromatiese reeks te produseer. Hierdie drukke het as "chromo-lithographiques" bekend gestaan. Later is die tema verbreed om alle kleurlitografie in te sluit.

Die eerste belangrike litografiese drukkery in Engeland is in 1819 deur die kunstenaar Charles Hullmandel (1789 - 1850) tot stand gebring. Twenty-Four Views of Italy was sy bekendste werk. Dit was een van die eerste litokryttekeninge wat in Engeland geskep is en was terselfdertyd 'n groot verbetering op die werk van onder meer Benjamin West. Die drukkery van Hullmandel het tot bykans die middel van die 19de eeu 'n toonaangewende rol in die Britse steendrukkuns gespeel.

Die nuus van Senefelder se nuwe ontwikkeling het gou versprei en in 1819 - die jaar waarin sy handleiding in Frans en Engels gepubliseer is - het die Spaanse kunstenaar Francisco Goya (1746 - 1828) reeds sy eerste litografieë gedruk.

José Maria Cardano het in 1819 'n litografiese drukpers in Madrid geopen en die nuwe medium aan Goya bekend gestel. Goya was reeds bejaard maar tydens sy ballingskap in Bordeaux waar hy hom in 1822 gaan vestig het, het hy sy vier belangrikste steendrukke die Bulle van Bordeaux in 1825 geskep.

In Frankryk het die neo-klassisistiese, Jean-Auguste Ingres (1780 - 1867), ook met steendruk geëksperimenteer. Sy bekende werk Odalisque is in 1825 in die medium geskep. Goya se invloed het die sterkste neerslag gevind in die werke van die kunstenaars van die Romantiek in Frankryk.⁶⁾ Een van die kunstenaars wat die medium suksesvol gebruik het, was Théodore Gericault (1791 - 1824). Gericault was geïnspireer deur die sterk fisieke kwaliteite van die perd wat hy op simpatieke wyse in sy steendrukke vasgevang het soos in Horse being shod.

Die groot kunstenaar van die Romantiek, Eugène Delacroix (1789 - 1863) wat reeds op vroeë ouderdom in steendruk begin werk het, het litografie op meesterlike wyse aangewend om werke van Shakespeare, Sir Walter Scott, Lord Byron en veral Goethe te illustreer. Delacroix was ook soos Gericault deur die diereryk geïnspireer en het dikwels lede van die katfamilie uitgebeeld.

Drie ander kunstenaars wat met hul landskappe bekendheid verwerf en steendruk as grafiese medium ontgin het, was Eugène Isabey (1803 - 1886), Eugène Ciceri (1813 - 1890) en Paul Huet (1803 - 1869).

Dit was egter Honoré Daumier (1810 - 1879) wat volkome met die medium vertrouwd geraak en litografie tot sy grootste hoogtes gevoer het.

Steendruk was jare lank reeds nou verwant aan die ontwikkeling van die perswese waar die visuele beeld 'n steeds belangriker rol begin speel het.⁷⁾ In die hande van Daumier het litografie 'n gedugte politieke wapen geword en het hy gereeld bydraes vir die dagblad La Caricature gelewer totdat die koerant onder die redakteurskap van Charles Philipon in Augustus 1835 verban is deur Louis-Philippe wat persvryheid aan bande gelê het. 'n Nuwe koerant, Le Charivari, het onder aanvoering van Philipon die lig gesien. Daumier het weer steendrukke in die koerant gepubliseer maar hom meer op sosiale eerder as politieke satire toegespits.⁸⁾

Steendruk se gewildheid het vir 'n tyd lank afgeneem totdat

dit in die tweede helfte van die 19de eeu weer deur feitlik al die bekende name in die destydse kunswêreld gebruik is.⁹⁾

Kleurlitografie (chromolitografie) het in Frankryk tot die ontstaan van die plakkaat aanleiding gegee. Dit is deur Jules Chéret (1836 - 1933) ontwikkel en is van drie, en later selfs vier stene gedruk. Die plakkate is gebruik om enigiets, van sigarette tot revues wat in die Paryse musieksale aangebied is, te adverteer. Die Tsjeggiese kunstenaar, Alphonse Mucha (1860 - 1939) het 'n meer elegante status aan die plakkaat verleen met sy Art Nouveau-plakkate waarmee optredes van Sarah Bernhardt onder meer geadverteer is.

Maar dit was egter Henri de Toulouse-Lautrec (1864 - 1901) wat die plakkaat as kunsvorm gevestig het. In 1885 het hy sy eerste plakkaat gedruk en vanaf 1891 het hy vir die Courrier Francais gewerk waar hy van sy bekendste plakkate en ook sy eerste kleurplakkate soos Moulin Rouge geskep het.

In 1893 is die l'Estampe originale gepubliseer met die doel om beide 'n oorsig sowel as 'n mondstuk te wees waarin die kunstenaars met 'n belangstelling in die grafiese kunste en veral litografie, hul werk kon publiseer en die bekende drukker van die Ancourt drukkerij, Père Cartelle, was verantwoordelik vir die druk van Toulouse-Lautrec se plakkate.

Die man op straat kon hom vereenselwig met Toulouse-Lautrec omdat dit 'n rewolusionêre nuwe siening weergegee het deur sy kragtige gebruik van komposisie en groot kleurvlakke met duidelike buitelyne. Sy litografieë het 'n groot invloed op die moderne kuns gehad.

Teen die einde van die 19de eeu het die kunshandelaar Ambroise Vollard, bekendheid as uitgewer van litografieë verwerf en het hy vooraanstaande kunstenaars oorreed om steendrukke te skep. Twee van hierdie kunstenaars was Pierre Bonnard (1867 - 1947) en Edouard Vuillard (1868 - 1940) en later ook Maurice Denis (1870 - 1943). August Clot, 'n uitstekende kleurdrukker, het Edouard Vuillard se werke gedruk.¹⁰⁾

Toulouse-Lautrec en Edvard Munch (1863 - 1944) se steendrukke was in die 19de en begin van die 20ste eeu in Duitsland bekend en het daartoe bygedra om die medium in die land te vestig. Duitse kunstenaars wat litografiese werk geskep het, was Lovis Corinth (1858 - 1925) wat verkies het om in swart en wit te

werk; Ernst Ludwig Kirchner (1880 - 1938) wat sy eie steendrukke gedruk het en die mees liriese kunstenaar uit die Brücke groep, Otto Mueller (1874 - 1930) wat as kommersieële litograaf opgelei was. Ook kunstenaars soos Paul Klee (1879 - 1940), van die Blaue Reiter het die steendruk as medium gebruik. Litografie is deur George Grosz (1893 - 1959) en Käthe Kollwitz (1867 - 1945) veral in die tydperk net na die Eerste Wêreldoorlog gebruik om werke te skep wat politieke en sosiale kommentaar lewer.

In die 20ste eeu is litografie in 'n toenemende mate deur vooraanstaande Franse kunstenaars gebruik en as volwaardige skeppende medium geëksploiteer. Henri Matisse (1869 - 1954) en Pablo Picasso (1881 - 1973) het in 1945 in die Mourlotbroers se litografiese drukkery gewerk waar Georges Braque (1882 - 1963) se litografieë ook gedruk is.

Die werk van Marc Chagall (1887 - 1985), Joan Miro (1893 - 1984) Picasso, Braque en andere het nuwe lewenskragtigheid in die tegniek gebring. Dit het daartoe bygedra dat die medium in ander lande, waaronder die VSA, 'n hoogtepunt beleef het.

In die sestigerjare van hierdie eeu het litografie 'n algehele herlewing ondergaan.¹¹⁾ In Engeland was Graham Sutherland (1903 - 1980) verantwoordelik vir die oplewing in litografiese druk wat reeds voor die Tweede Wêreldoorlog in gewildheid begin toeneem het. Die grafiese ateljeetradisie en litografiese ateljees in die besonder, is hoofsaaklik deur die Petersburg Press, Ltd. in Londen voortgesit.

Die fokuspunt van die herlewing in litografie was New York waar Tatyana Grosman in 1957 'n sentrum vir litografiese drukwerk tot stand gebring het. Dit het as Universal Limited Art Editions bekend gestaan.¹²⁾ Grosman het vooraanstaande kunstenaars genader om met die proses te eksperimenteer. "Typical of their initial sentiments was Robert Rauschenberg's comment that it seemed strange, in the middle of the 20th century, that anyone should be 'drawing on rocks'. But Rauschenberg gradually came to love the process."¹³⁾ Ook Jasper Johns (1930 -) het hom in 'n stadium op die medium toegelê.

Onafhanklike ateljees in die VSA het daartoe bygedra dat litografie steeds 'n goue eeu beleef. In die vyftigerjare het ene Robert Blackburn 'n ateljee in New York geopen waar kunste-

naars hul eie werk kon druk. Later het Margaret Lowengrund met finansiële hulp van die Rockefeller Foundation, Pratt Contemporaries geopen waar opgeleide leermeesters die litografiese proses aan kunstenaars kon oordra.

Een van die belangrikste werksinkels wat sedert 1960 in die VSA geopen is en waar die fundamentele tegniese kennis rondom die litografiese proses verder ontwikkel en verfyn is en meesterdrukkers opgelei word, is die Tamarind Lithography Workshop. Hierdie werksinkel is deur June Wayne deur die finansiële bemiddeling van die Ford Foundation tot stand gebring. Sedertdien het 'n hele aantal drukkers wat hul opleiding in die Tamarindwerksinkels gehad het, hul eie ateljees geopen. Onder hulle was Sidney Felsen, Stanley Grinstein en Ken Tyler wat gesamentlik die Gemini G. E. L. Ateljees in die VSA geopen het en reeds werk van Claes Oldenburg (1929 -), Frank Stella (1936 -), Robert Rauschenberg (1925 -) en Josef Albers (1888 - 1976) en andere gepubliseer het.¹⁴⁾

3.2.2 Litografie in Suid-Afrika

Litografie het hier te lande aanvanklik sy beslag in die drukkersbedryf gevind met die uitsondering van enkele kunstenaars wat die proses as medium in hul skeppende werk gebruik het. Vir die doel van hierdie studie het ek my navorsing gerig op litografie as medium van die beeldende kunstenaar in Suid-Afrika.

Wat die kommersiële drukkers aanbetref moet twee persone uitgesonder word wat van litografie in hul drukwerk ingevoer het. Een van die bekendste drukkers in die vorige eeu aan die Kaap was George Greig wat hom op 9 Maart 1823 daar gevestig het en gou bekendheid vir sy stryd om persvryheid verwerf het.¹⁵⁾

Greig het nie gekroom om nuwe tegnieke in die drukkersbedryf op die proef te stel nie. Hy het byvoorbeeld van houtsneë-afbeeldings in 'n kalender in 1830 gebruik gemaak en in 1831 van 'n reeks litografieë van 'n kalender wat in Londen gepubliseer is.¹⁶⁾

Een van Greig se leerlingboekbinders, Saul Solomon het later sy firma oorgeneem. Die firma was toe as Saul Solomon and Co.

bekend. Na 1850 is talle 19de eeuse Suid-Afrikaanse werke in Hollands, Engels en die swart tale deur Solomon se drukpers geproduseer. In 1854 het hy die eerste beduidende litografiese drukpers in Kaapstad tot stand gebring "... as the earlier lithographic work had been done on a very small scale by amateurs or artists."¹⁷⁾

Gordon Brown het Saul Solomon se eerste litografiese druk soos volg beskryf: "The first chromo-lithograph printed in South Africa is probably a plate illustrating several Bushman paintings which accompanies J. M. Orphen's article 'A Glimpse into the Mythology of the Maluti Bushman', in the Cape Monthly Magazine, vol. IX, July-December 1874. It measures about 19 by 24 inches and was lithographed in colours by Saul Solomon."¹⁸⁾

Johannes Cornelis Poortermans¹⁹⁾ was beslis een van die kunstenaars na wie A. H. Smith verwys en moontlik die eerste beeldende kunstenaar wat sy eie litografiese ateljee teen die einde van 1833 in Nuweland, Kaapstad geopen het. "He started at once to set up his press, and by the end of the year he was already advertising his business in the Cape of Good Hope Literary Gazette in which he arranged for a slip to be inserted containing two examples of his work."²⁰⁾

Dat Poortermans se onderneming suksesvol was, blyk uit 'n Kaapse gids van 1837 waarin hy as "lithographer, painter and tobacconist, 25 Loop Street"²¹⁾ beskryf word. In 'n advertensie agter in die gids het Poortermans deur 'n litografiese tekening sy onderneming met die volgende byskrif bekend gestel: 'N.B. Scene, House and Sign Painting, Lithographic Printing and Writing executed with despatch and on reasonable terms. Drawing taught."²²⁾

Uit sy steendrukke kan afgelei word dat Poortermans, wie se werk in die Wichtversameling in die Suid-Afrikaanse Biblioteek in Kaapstad en die Africanamuseum in Johannesburg opgeneem is, graag gereis het en so ver as die Oostelike Provinsie en Port Natal ekskursies onderneem het. In sy werk het hy die dorpe- naar, die boer, kleurlinge en inboorlinge uitgebeeld en is moontlik ook verantwoordelik vir die vroegste uitbeeldings van die Kangogrotte.²³⁾

Daar is ook aanduidings van samewerking tussen Poortermans en die Kaapse kunstenaars Landsberg en Langschmidt: "Of equal im-

portance is the fact that Poortermans appears to have produced his lithographs with the collaboration of two friends, perhaps more, who, like himself, were snuff manufacturers, tobacconists and drawing masters. Ludwig Heinrich Otto Landsberg appears to have given the drawings to Poortermans to copy, while the more important collaborator, Wilhelm Heinrich Langschmidt, a miniature painter, evidently did his own lithographic work, or at least some of it."²⁴⁾

Dit is belangrik om in gedagte te hou dat talle bekende Africana(af)drukke deur middel van litografie gereproduseer is en dat daar 'n bepaalde houding was tussen die kunstenaar en die litograaf. Die skeppende inset (kunstenaar) en tegnologie (drukker) kon nie sonder mekaar funksioneer nie. Hierdie verhouding is vandag nog net so belangrik, veral omdat soveel van die ouer afdrucke en illustrasies uit boeke deur middel van moderne meganiese drukprosesse gereproduseer word.

Die versamelaar van Africana-afdrucke se aandag is op die sogenaamde "kopieerders" toegespits aangesien die meeste afdrucke van bekende Africanakunstenaars uit die vorige eeu nie deur hulself gelitografeer is nie maar deur ander "kunstenaars" uitgevoer is.²⁵⁾

Hoe is die oorspronklike werk van die kunstenaar op die steen oorgedra? Met die oog op reproduksie het die kunstenaar óf waterverf- óf olie- óf soms grafiettekeninge geskep en het dan met 'n uitgewer gereel om die werk deur middel van litografie te produseer. "Not only did this enable an artist to communicate with a wider public and thus enhance his reputation, but it was usually more remunerative. Moreover the originals could still be sold once they were used as the model for lithographic reproductions. At the same time the artist would still receive the royalties or proceeds of the reproductions."²⁶⁾

Die kunstenaar se oorspronklike werk is vervolgens deur die uitgewer na 'n litografiese drucker in die buiteland gestuur, gewoonlik na Londen. Die litografiese drucker het op sy beurt kunstenaars in diens geneem om die oorspronklike werk van die kunstenaar omgekeerd op die steen te kopieer. Om verwarring te voorkom en om die kunstenaar van die kopieerders te onderskei, is dit vandag nog die gebruik om na hierdie kopieerders te verwys as "litografiese kunstenaars".²⁷⁾ Talle vroeë Africa-

na-afdrukke is op soortgelyke wyse gereproduseer.

Die vroegste geïllustreerde Africanaportefeulje waarin die litografiese drukproses gebruik is, is moontlik volgens Bradlow Collection of Portraits of the Savage Tribes inhabiting the Boundaries of the Colony of the Cape of Good Hope. Hierdie portefeulje bestaan uit agt gekleurde plate en is op 10 Mei 1822 deur Edward Orme in Londen gepubliseer.²⁸⁾ Op die titelbladsy word daar vermeld dat die plate deur "McQueen and Co. Lithog." op steen oorgedra en gedruk is. Die litografiese kunstenaar is onbekend maar die plate is met die hand ingekleur.²⁹⁾

Nog 'n vroeë werk is Sir William Cornwallis Harris se Portraits of the Game and Wild Animals of Southern Africa. Die werk bestaan uit dertig handgekleurde plate en volgens die titelbladsy "drawn on stone by Frank Howard... London, and published for the proprietor by W. Pickering (Green and Martin, printers) in 1840." 'n Ander album getiteld China, India, Cape of Good Hope and Vicinity bevat dertien kleurtekeninge deur "Lieut. Col. Sir Harry Darell, Bart., 7th Dragoon Guards". Op die titelbladsy word die volgende ook vermeld: "executed in lithography and published by Day and Son, Lithographers to the Queen and also by W. H. Mason in 1852."³⁰⁾

Wanneer daar na die werk van Thomas Baines (1820 - 1875), Thomas Bowler (1813 - 1869) en George French Angas (1822 - 1886) gekyk word, kom mens tot die gevolgtrekking dat die litografiese kunstenaars (kopieerders) en drukkers 'n besondere noue verhouding met die drie skilders gehad het. Dit was veral Thomas Picken (-1870) wat as litografiese kunstenaar met die werk van Bowler en Baines geassosieer word. In Bowler se Four Views of Cape Town, Cape of Good Hope word Picken vermeld as litografiese kunstenaar terwyl Day and Haghe as litografiese drukkers genoem word. Picken was ook verantwoordelik vir Bowler se album South African Sketches.

In 1865 is Picken se naam ook aan die werk van Baines gekoppel toe hy drie van die plate in Baines se album The Victoria Falls, Zambezi River gelitografeer het en dit deur Day and Son, opvolgers van Day and Haghe gedruk is. 'n Uitgawe van Livingstone se Missionary Travels and Researches in South Africa is in 1857 deur John Murray gepubliseer en bevat ook drie steendrukke deur Thomas Picken.³¹⁾

Een van die belangrikste litografiese kunstenaars wat met die

werk van Bowler en Baines geassosieer word, is William Simpson (?). Twee van die ses drukke in Baines se album Scenery and Events in South Africa, is deur Simpson gelitografeer, deur Day and Son gedruk en in 1852 deur Ackermann and Co. uitgegee. Twee jaar later was Simpson ook verantwoordelik vir twee van die plate in Bowler se South African Sketches wat deur Day and Son gedruk is en deur Ackermann and Co. uitgegee is. "There were few processes connected with the practical art of lithgraphy with which Simpson was unacquainted."³²⁾

Die litografiese kunstenaar W. L. Walton was ook nou verbonde met Bowler se werk. Walton het al twaalf plate van Bowler se Pictorial Album of Cape Town gelitografeer en was ook verantwoordelik vir twee plate in Bowler se South African Sketches. In 1842 het Walton by die bekende litografiese drukker Charles Hullmandel aangesluit. Dit wil voorkom asof Walton nie kontak met Baines gehad het nie.

Met uitsondering van Poortermans wat reeds in die 19de eeu in Suid-Afrika as kunstenaar sy vaardigheid met die litografie getoon het, blyk dit dat feitlik alle Africanadrukke in Londen en nie hier te lande uitgevoer is nie.

Hoewel litografie sekere hoogtepunte in die middel van die 19de eeu beleef het, is dit uit die voorafgaande uiteensetting duidelik dat 'n kunstenaar se meriete nie op grond van die litografiesedrukke beoordeel kan word nie. Dikwels het die litografeerder en drukker 'n gemiddelde en selfs swak oorspronklike werk in 'n uitstaande (af)druk omskep. Die teenoorgestelde is egter ook waar. Voorbeelde van dié soort veranderings of verbeterings aan werk kan besigtig word in die William Fehrversameling in Kaapstad waar 'n hele aantal oorspronklike werke en afdrukke naas mekaar hang.

'n Opgeleide litografeerder, die Duitser Heinrich Egersdörfer (1853 - 1915) het teen ongeveer 1880 na Suid-Afrika gekom en tot 1885 hier gewerk waarna hy hom in Australië gaan vestig het. Hy het in 1895 na die Kaap teruggekeer en voor sy dood in 1915 onder meer as illustreerder/litografeerder vir verskeie tydskrifte gewerk.³³⁾ Egersdörfer het hom op die daaglikse lewe van die blanke Koloniste aan die Kaap asook dié van die inboorlinge en slawe toegespits. Hy het deur die hele Kolonie bekend geraak vir sy werk en die gewildheid van die South African Illu-

strated was hoofsaaklik aan sy tekeninge te danke. Egersdörfer het teen 'n vinnige pas gewerk en het ongeveer twaalf tekeninge per week voltooi wat dikwels op nuusfoto's gebaseer was.³⁴⁾

Op 'n paar uitsonderings na kan die litografiese werk uit die vorige eeu en selfs in die vroeë jare van die 20ste eeu nie as oorspronklike werk gereken word nie, juis weens die tussenkoms van die kopieerder of litografiese kunstenaar wat 'n oorspronklike werk, hetsy skildery of waterverf, vir die doel van reproduksie gekopieer het.

Die grafiese kuns wat in die 19de eeu in Suid-Afrika geskep is, het weinig invloed op die kunstenaars van die 20ste eeu gehad, moontlik omdat die grafiese kuns van die vorige eeu eerder in die dokumentêre as in die estetiese gegrond was.

Volgens Berman het grafiese kuns in die 20ste eeu 'n redelike universele ontwikkelingspatroon gevolg. Alhoewel litografie, die ets en gravure 'n oplewing in die vorige eeu beleef het en in hierdie eeu in gewildheid toegeneem het, het die grafiese media nogtans tussen die twee wêreldoorloë 'n laagtepunt getoon.³⁵⁾

Na die Tweede Wêreldoorlog het daar 'n ongekende wêreldwye herlewing in die grafiese kunste plaasgevind en dit is opmerklik dat die meeste grafiese kunstenaars in Suid-Afrika tot die na-oorlogse geslag behoort.

Een van die eerste kunstenaars wat litografie as skeppende medium gebruik het, was Katrine Harries (1914 - 1978). Sy het haar opleiding in die grafiese medium in Duitsland ontvang en het in 1939 na Suid-Afrika geïmmigreer. Sy het aanvanklik 'n bestaan as illustreerder gemaak totdat sy in Oktober 1949 deur die nuutaangestelde hoof van die Michaeliskunsskool, prof. Rupert Shephard genooi is om tydelik as dosent waar te neem in die afwesigheid van Eleanor Esmonde-White wat in 1950 met 'n jaar studieverlof sou wees.³⁶⁾

Rupert Shephard het die hoofskap van die Michaeliskunsskool van die kontroversiële prof. Edward Roworth oorgeneem en dit was sy begeerte om in alle opsigte 'n ware kunsskool tot stand te bring waar daar naas skilderkuns ook 'n verskeidenheid grafiese kunste aangebied kon word.

Onder leiding van Eleanor Esmonde-White is onderrig slegs in houtsnêë en houtgraving by die kunsskool gegee en Shephard het Katrine Harries opdrag gegee om 'n grafiese afdeling tot stand

te bring waar opleiding ook in ets en litografie aangebied kon word.³⁷⁾

Die Michaeliskunsskool was dus die eerste instansie in Suid-Afrika wat litografie as grafiese medium op formele basis aangebied het.

Hoewel Harries ook in ander grafiese media gewerk het, was litografie altyd haar voorliefde. Sy het reeds in 1952 op 'n uitstalling ter herdenking van die driehonderdjarige bestaan van die Kaap 'n toekenning vir haar litografiese werk ontvang. In 1973 is haar reusebydrae tot die bevordering van die grafiese kuns in Suid-Afrika bekroon met die Erepennig (vir grafiese kuns) van die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns.³⁸⁾

Kunstenaars is in steendruk deur Katrine Harries opgelei en sy het veral 'n belangrike bydrae gelewer om die litografie as selfstandige grafiese medium aan medekunstenaars bekend te stel. Die lys van kunstenaars wat deur haar onderrig is, is indrukwekkend, nie net weens die getalle nie, maar ook weens die gehalte kunstenaars wat dit opgelewer het - kunstenaars soos Gunther van der Reis (1927 -), Sheila McCorkindale (1929 -), Bill Davis (1933 -), Zelda Nolte (1929 -), Adele White (1931 -), Kevin Atkinson (1939 -) en Edwine Simon (1939 -).³⁹⁾

Talle ander Suid-Afrikaanse kunstenaars het op een of ander tydstep in hul loopbane as skilders en beeldhouers hul belangstelling na die grafiese kuns gewend.⁴⁰⁾

Sedert die sewentigerjare het die lys van grafiese kunstenaars aansienlik uitgebrei. Hierdie belangstelling in die grafiese kuns is verder aangewakker deur die wyer moontlikhede van die drukprosesse en 'n groter eietydse aanslag wat die kunstenaars op die tradisionele tegnieke kan toepas. Verale kleur-litografie het groot byval gevind weens die veelsydigheid en ongekende moontlikhede van die medium. Syskermdruk, houtsneë en houtgraverings is ook gewild.

3.3 Bettie Cilliers-Barnard se litografiese werk

3.3.1 Inleiding

Hoewel potlood, houtskool- en pentekeninge 'n belangrike deel van die kunstenaars se oeuvre vorm, hetsy as bloot eksperimentele studies of as selfstandige werk erken sy self dat sy van haar studentedae af nie 'n groot voorliefde vir tekenkuns het nie. Die tradisionele benadering van teken na die lewe interesseer haar nie aangesien haar belangstelling nog altyd agter die werklikheid gelê het; om 'n natuurgetroue weergawe daar te stel is nie vir haar 'n uitdaging nie.⁴¹⁾

Op 'n paar uitsonderings na gebruik sy nie voorstudies nie.⁴²⁾ Haar idees ontstaan in haar onderbewussyn en daar is dus nie sprake van enige voorafbeplanning nie. Sy werk spontaan en direk op die doek soos wat die geval is wanneer sy met monotypes of steendrukke sou werk.⁴³⁾

Die wyse waarop haar werk onderteken is (met uitsondering van die steendrukke), kan in baie gevalle 'n belangrike aanduiding wees van wanneer die werke geskep is. Sy het 'n kenmerkende handtekening wat op haar skilderye 'n veel duideliker ontwikkelingspatroon aandui as op haar sketse en tekeninge. Daarom is ek van mening dat die kunstenaars die werke in haar ateljeeversameling in 'n latere stadium onderteken het toe die kenmerkende handtekening reeds gevorm was. Feitlik al die werke is met pen of potlood onderteken.

Weens die kunstenaars se noukeurige benadering tot die dokumentasie van gegewens en haar vermoë om gegewens in detail te onthou, twyfel ek nie aan die korrektheid van datums nie hoewel daar van die vroeë werke kan wees wat 'n jaar of twee vroeër of later gedateer mag wees.

Walter Battiss is waarskynlik die eerste kunstenaar in die Suid-Afrikaanse kunsgeskiedenis wat in die vroeë veertigerjare met litografie as grafiese medium geëksperimenteer het, terwyl Bettie Cilliers-Barnard, na haar verblyf in Europa in die vyftigerjare, verantwoordelik was vir die verdere bekendstelling en vestiging van die medium by sowel die publiek as by medekunstenaars.⁴⁴⁾

3.3.2 Bekendstelling aan ets en litografie

In Julie 1956 het Bettie Cilliers-Barnard op 'n tweede besoek na Parys vertrek waar haar menings en insigte oor die beeldende kunste asook haar eie werk 'n radikale verandering ondergaan het.

Sy het tydens die besoek vertrouwd geraak met die werk van die avant-garde groep, Art Informel waarby Tachisme ook noue aansluiting gevind het. Die groepe het veral in die vyftigerjare 'n belangrike invloed op die non-figuratiewe en abstrakte rigtings in die beeldende kunste uitgeoefen en die werk van kunstenaars soos Jean Fautrier (1898 - 1964), Henri Michaux (1899 -), Hans Hartung (1904 -) en (Alfred) Wols (1913 - 1951) is dikwels in bekende kunslokale uitgestal.

Sy het aanvanklik in die ateljee van die etsmeester, William Hayter gewerk waar sy 'n stel van dertien etse met 'n oplaag van dertig elk voltooi het. Haar sterk dekoratiewe Afrikamotiewe kom slegs in die eerste twee van die dertien etse na vore terwyl die elf ander etse reeds 'n verwantskap met die non-figuratiewe openbaar.⁴⁵⁾ Dit was die enigste etse wat sy in haar loopbaan aangepak en voltooi het.

By Hayter se ateljee het sy haar vriendin, Inger Sitter na agt jaar ontmoet. Laasgenoemde is intussen met 'n mede-student van die veertigerjare, Carl Nesjar getroud.⁴⁶⁾

Bettie Cilliers-Barnard het 'n sterk behoefte gehad om in kleur te skep en dit was een van die belangrikste oorwegings waarom sy van ets na litografie oorgeskakel het. Carl Nesjar het haar aangespoor en ook aangebied om haar in die litografiese proses te onderrig aangesien hy die medium reeds geruime tyd beoefen het.

Nesjar het verder aangebied om haar voor te stel aan Jean-Paul Pons by wie haar belangstelling in steendruk sy beslag gekry het.⁴⁷⁾ Vanaf 1956 het sy haar net op die vlakdrukprosesse, syskerm, monotype en litografie, toegespits.

In teenstelling met haar syskermdrukke en monotypes wat in Suid-Afrika beslag kry, word al haar steendrukke in Parys geskep en gedruk. Sy werk net op steen en is altyd teenwoordig wanneer 'n oplaag gedruk word. Soos die gebruik by talle grafiese ateljees in Parys is, behartig sy nie self die druk van

haar steendrukke nie.⁴⁸⁾

Hoewel sy as skilder bekendheid verwerf het, vorm litografie 'n belangrike faset van haar oeuvre. In vergelyking met die groot getal skilderye wat sy vanaf 1938 tot 1984 geskep het, verteenwoordig dit egter 'n klein gedeelte van haar skeppende werk.⁴⁹⁾

Navorsing vir hierdie verhandeling was op hierdie relatiewe klein faset gerig omdat steendrukke telkens die medium was waarin sekere stylveranderinge in haar werk eerste neerslag gevind het. Die ontplooiing van spesifieke tydperke in haar stylontwikkeling word dus direk aan die steendrukke gekoppel.

Die kunstenaar het in 1956, 1964, 1971 en 1981 teruggekeer na die Ponsateljee in Parys waar sy elke keer 'n stel steendrukke voltooi het. In die geheel het sy in die jare 39 steendrukke geskep. Die steendrukke is vanaf Litho no. 1 tot Litho no. 39 genummer.

Kenmerkend van haar werk oor die algemeen is die noukeurige wyse waarop haar skilderye en grafiese werk onderteken en geda-teer is. Dit is opvallend dat die steendrukke deurgaans net deur 'n nommer geïdentifiseer word hoewel sy die reeks steendrukke van 1964 van titels voorsien het vir 'n uitstalling wat in Mei 1965 in Kaapstad gehou is.

Die eerste reeks steendrukke van agt is in oplaë van 10 en 15 gedruk, die tweede reeks van tien inkonsekwent in oplaë van 10, 20, 22, 25 en 40, die derde reeks van 12 in oplaë van 30 en 40 en die vierde reeks van 1981 wat uit nege steendrukke bestaan, is in oplaë van 40 en 50 gedruk.⁵⁰⁾

Haar skilderye en litografiese werke is tematies nou verbonde. Dieselfde stilistiese ontplooiing kom in dieselfde tydperk in die werke voor.

Die eerste reeks van agt steendrukke is in geheel non-figuratief in teenstelling met die etsreeks waar twee etse nog definitiewe herkenbare maar gestileerde motiewe uitbeeld. Met die uitsondering van Litho no. 2 en Litho no. 8 wat deur middel van fyn maar gekontroleerde lyngebruik 'n lewendige komposisie oordra, het die kunstenaar in die ander ses steendrukke eerder die aandag toegespits op die dekoratiewe patroonmatige opbou van die komposisie deur gebruik van platvlakke en swaar, byna somber geometriese vorm wat geslote eenhede in die komposisie vorm.

Net in Litho no. 2 en Litho no. 8 kan daar nog tekens van die kunstenaars se vroeër werk waargeneem word. Litho no. 2 (afbeelding 204 in die katalogus) herinner aan 'n drasties gestilleerde stillewe waarin 'n bottelvormige voorwerp die fokuspunt in die komposisie vorm terwyl motiewe in Litho no. 8 (afbeelding 215 in die katalogus) na die patroonmatigheid in die ontwerpe van Afrika neig.

Hoewel kleurgebruik in die eerste agt steendrukke beperk is, skep die kunstenaars nietemin 'n gevoel van spanning in Litho no. 7 (afbeelding 209 in die katalogus) deur die dramatiese samestelling van rooi, grys, wit en swart. In hierdie steendruk word die plat kleurvlakke afgewissel deur kleiner skerp lyne in swart wat die geheel tot eenheid bind.

In teenstelling met die eerste reeks is die tien steendrukke wat agt jaar later in 1964 volg van heelwat groter afmetings. Dit dra by tot die dramatiese komposisies waarin die fragmentering van vorm en kleur deur middel van noukeurige oorweging en beplanning 'n fyn balans bewerkstellig.

Hoewel die kunstenaars die reeks steendrukke in die katalogus van Desember 1964 soos gebruiklik net genommer het, is die hele reeks vir 'n daaropvolgende uitstalling in Mei 1965 in Kaapstad in die katalogus van titels voorsien. Litho no. 9 word In die begin; Litho no. 10: Flowering; Litho no. 11: En Dansant; Litho no. 12: Ontbranding; Litho no. 13: Stadsmuur; Litho no. 14: Coulisse; Litho no. 15: Kamer van Spieëls; Litho no. 16: Rietpensele; Litho no. 17: Schepen liggen er... Leopold; Litho no. 18: Ontkieming.

Al tien steendrukke is in 'n sterk getekende swart struktuurvorm uitgevoer waarin een of twee beweeglike kleurvlakke afspeel maar die belangrikste byvoeging in hierdie hele reeks is die subtiele dog sterk lyngebruik. Litho no. 11 (afbeelding 297 in die katalogus) kan uitgesonder word weens die sterk vertikale paralelle vlakverdeling wat in geheel deur lyn opgebou is. Die toevoeging van kleur tot die geheel word letterlik vanuit die agtergrond bewerkstellig om sodoende tot die eenheid van die werk by te dra.

Kleurgebruik is deurgaans 'n dinamiese faset van al tien steendrukke maar 'n besondere energieke kwaliteit word in Litho no. 9 (afbeelding 295 in die katalogus) bereik deur middel van

die wisselwerking tussen die sterk groen en bruin kleure.

Hierdie reeks is veral belangrik omdat dit die eerste aanduidings bevat van simboliese motiewe wat die kunstenaar se skeppende werk 'n paar jaar later sou oorheers, naamlik 'n ligbron wat uiteindelik die middelpunt van talle werke sou word. Twee steendrukke waarin die sfeer suksesvol aangewend word, is Litho no. 14 en Litho no. 17 (afbeeldings 300 en 303 in die katalogus) waarin dit voorkom asof alle vorme van agter af belig of bestraal word en terselfdertyd die oog na hierdie brandpunt lei.

Na sewe jaar het Bettie Cilliers-Barnard weer in 1971 na Pons se ateljee teruggekeer waar sy twaalf steendrukke voltooi het wat in karakter en inhoud heeltemaal van haar vorige steendrukke verskil.

Na my mening is die steendruk as grafiese medium in hierdie reeks veral suksesvol aangewend in die sterk simboliese ontwerpe van elke steendruk wat die prentvlak in sy geheel tot skilderkomposisies omvorm. Litho no. 19 en Litho no. 20 (afbeeldings 480 en 481 in die katalogus) toon die kunstenaar se sin vir deurdagte beplanning van die komposisie waarin die oog met gemak tot hierdie ewewigtigheid toetree.

In die reeks is talle herkenbare motiewe en simbole van die Westerse Beskawing op dekoratiewe wyse met hierogliewe en seëlmotiewe van antieke beskawings gekombineer. Dit dra 'n gevoel van misterie en afwagting oor soos in Litho no. 21, Litho no. 23 en Litho no. 28 (afbeeldings 482, 484 en 489 in die katalogus).

Daar is nietemin in hierdie simboliese vertoon bewyse van 'n nuwe realisme waarna die kunstenaar (in die stadium) nog onbewustelik neig naamlik die verskyning van die kruisvorm in Litho no. 28 (afbeelding 489 in die katalogus). Wat nog belangriker is, is die eerste tekens van die pionagtige mensfiguur wat reeds in Litho no. 19 (afbeelding 480 in die katalogus) teenwoordig is.

'n Sagte neutrale kleuraanwending word in die reeks as kontras gebruik teenoor die sterk gemoduleerde komposisies wat terselfdertyd 'n groter vryheid en gemak van lyngebruik beklemtoon: vergelyk Litho no. 22 en Litho no. 25 (afbeeldings 483 en 486 in die katalogus). Dieselfde kontras is bereik in 'n portefeulje van die kunstenaar se grafiese werk uit hierdie tydperk wat in 1969 deur die Goodmangalery vrygestel is. Die porte-

feulje is masjinaal-litografies geproduseer.

Tien jaar het verloop voordat sy weer in 1981 nege steendrukke by Pons se ateljee geproduseer het. Met hierdie reeks het sy terugbeweeg na sterk gestileerde beeldmateriaal wat nogtans nou aan herkenbare natuurlike vorme verbonde is.

Die mens vorm die belangrikste fokuspunt in die reeks. Dit word in Litho no. 31 en Litho no. 37 (afbeeldings 576 en 582 in die katalogus) weerspieël terwyl die voëlmotief, wat die gees van die mens, beweeglikheid en vryheid simboliseer, Litho no. 35 en Litho no. 36 (afbeeldings 580 en 581 in die katalogus) oorheers. Die poort- en sirkelmotiewe is deurgaans konseptueel en visueel in die reeks verweef soos in Litho no. 32, Litho no. 33 en Litho no. 34 (afbeeldings 577, 578 en 579 in die katalogus).

Met hierdie reeks steendrukke het sy haar tegniese vaardigheid met die medium getoon. Sy het veral die spesifieke eienskappe en teksture van die steendruk ten volle geëksploiteer en benut soos in Litho no. 35 en Litho no. 36 weerspieël word.

'n Sterk tekenkundige element het in die komposisies neerslag gevind en meer aandag is veral aan detail gewy soos in Litho no. 31, Litho no. 33 en Litho no. 39 (afbeeldings 576, 578 en 584 in die katalogus). Die gebruik van swart vlakke soos in die poortmotief is komposisioneel suksesvol en skep 'n gevoel van spanning in Litho no. 33, Litho no. 34 en Litho no. 37 (afbeeldings 578, 579 en 582 in die katalogus). Die gebruik van liggrys en groen saam met die voëlmotief in vlug suggereer 'n gevoel van geruislose beweeglikheid in Litho no. 35 en Litho no. 36. 'n Landskapelement word vir die eerste keer in die reeks steendrukke opgemerk. Dit sou in latere werk duideliker as die Afrikavasteland geïdentifiseer word, soos in Litho no. 31 (afbeelding 576 in die katalogus).

3.4 Gevolgtrekking

Daar is tematies 'n noue verband tussen die kunstenaars se steendrukke en skilderkuns. Die steendrukke word met dieselfde doelgerigtheid as haar skilderye geskep en uitgevoer.

Bettie Cilliers-Barnard is een van die weinige Suid-Afri-

kaanse kunstenaars wat haar tot litografie gewend het en tegnies werk van hoogstaande gehalte gelewer het. Hoewel die non-figuratiewe rigting in die beeldende kunste 'n bepaalde invloed op haar stylontwikkeling gehad het, is die rigting eerder 'n skilderkunstige benadering wat meer geslaagd op die doek as op 'n litosteen skyn te wees. Die steendruk is as geskikte en geslaagde medium bewys tydens die fase waarin haar komposisies deur skildmotiewe en simbole gekenmerk is asook in haar jongste reeks (1981) waarin herkenbare beeldmateriaal deur middel van goed beplande komposisies en kleurgebruik haar vaardigheid met die medium toon.

VOETNOTAS: HOOFSTUK 3

1. ALEXANDER, F. L. South African Graphic Art and its techniques. Cape Town: Human and Rousseau, 1974, p. 145.
2. LOCHE, Renée. Lithography. London: Van Nostrand Reinhold, 1974.
3. Ibid.
4. Ibid.
5. OSBORNE, H. ed. The Oxford Companion to Art. London: Oxford University Press, 1979, p. 1208.
6. Les voyages pittoresque et romantiques dans l'ancienne France wat deur Charles Nodier en Alphonse de Cailleux geskryf is en vyf- en twintig volumes beslaan, is allerweë beskou as die handleiding van Franse litografie. Hierdie monumentale werk is in 1820 aangepak en in 1878 voltooi en is deur 'n verskeidenheid kunstenaars geïllustreer.
LOCHE, Renée. op. cit.
7. Daumier het op elfjarige ouderdom reeds 'n bestaan gemaak deur sy steendrukke aan Paryse drukkers te verkoop.
8. Ongeveer vierduisend steendrukke van Daumier is bekend.
9. In 1862 het Edouard Manet met die steendruk begin eksperimenteer en nie lank na hom nie het Edgar Degas litografie in sy oeuvre ingevoer. Ander kunstenaars wat litografie beoefen het, was Rodolphe Bresdin, Odilon Redon, James Whistler, Edvard Munch e.a.
10. SAFF, D. en SACILOTTO, D. Printmaking; history and process. New York: Holt Rinehart and Winston, 1979.
11. Ibid.
12. Ibid.
13. Ibid.
14. Ibid.
15. LEWIN ROBINSON, A. M. Where they actually printed: some researches into the location of the first Cape Town printing offices. Kwartaalblad van die Suid-Afrikaanse Biblioteek, vol. 36, no. 4, Junie 1982.
16. SMITH, A. H. The Spread of Printing. Eastern Hemisphere, South Africa. Amsterdam: Van Gendt, 1971, p. 45.
17. Ibid.
18. GORDON-BROWN, A. Addenda to Pictorial Art in South Africa.

Africana Notes and News, vol. 12, no. 7, September 1957, p. 233.

19. Volgens M. K. Jeffreys is Poortermans in 1786 in Holland gebore en het op 24 Julie 1833 op die seilskip "Vine" in Kaapstad aangekom.
JEFFREYS, M. K. The Elusive Lithographer: J. C. Poortermans. Kwartaalblad van die Suid-Afrikaanse Biblioteek, vol. 5, no. 1, September 1950.
20. Ibid.
21. Ibid.
22. Ibid.
23. Ibid.
24. Ibid.
25. Volgens Bradlow was daar wel uitsonderings, byvoorbeeld dat 10 van die 63 litografiese afdrucke van Bowler deur die kunstenaar self op steen geteken is en dat 13 van die 30 plate in George French Angas se Kafirs Illustrated deur Angas self gelitografeer is.
BRADLOW, F. R. The production of Africana prints by lithography. Kwartaalblad van die Suid-Afrikaanse Biblioteek, vol. 20, no. 4, Junie 1966, p. 106.
26. Ibid.
27. "The printers who employed these lithographic artists referred to themselves as 'lithographers', or sometimes 'lithographic printers'. Thus on a Bowler print, one may find beneath the print on the left-hand side, the words, 'T. W. Bowler Del. W. L. Walton Lith.', and on the right-hand side, 'Day and Son. Lith.^{ers} to the Queen. This indicated quite clearly that T. W. Bowler drew the original composition, W. L. Walton copied it onto the stone and Day and Son were specialised printers who owned the printing press, employed Walton, and supervised the printing as the impressions were made."
Ibid.
28. Ibid.
29. Ibid.
30. Ibid.
31. Ibid.
32. Ander litografiese kunstenaars wat ook die werk van Bowler en Baines gelitografeer het was R. M. Bryson, E. Walker, F. Jones en J. Needham.
Ibid.

33. BERMAN, E. op. cit., p. 126.
Egersdörfer het bydraes gelewer vir die South African Illustrated News, South African Review en Owl.
34. ROSENTHAL, E. Heinrich Egersdörfer. Kaapstad: Nasionale Boekhandel Bpk., 1960, p. 9.
35. BERMAN, E. op. cit., p. 189.
36. SCHOLTZ, J. du P. Katrine Harries. Kaapstad: Tafelberg, 1978, p. 34.
37. Ibid.
38. Ibid.
39. KEMPF, K. Malay Girl - Katrine Harries (1914 - 1978). Bulletin Pretoria Art Museum, vol. 12, no. 3, July 1978.
40. In die verband verwys ek na BERMAN, E. Art and Artists of South Africa, 1983 en ALEXANDER, F. L. Graphic Art in South Africa, 1974.
41. Persoonlike mededeling, 22 Januarie 1983 (Band 3).
42. In my navorsing het ek wel op tekeninge in die kunstenaars se ateljee afgekom wat as voorstudies vir latere skilderye en steendrukke gebruik is: kyk afbeeldings 3, 4, 7, 11, 14, 150, 181, 228, 229, 230, 293, 294, 358, 361, 362, 385, 399, 400, 401, 447 in katalogus.
43. Persoonlike mededeling, op. cit.
44. SCHOONRAAD, M. G. Die lewe en werk van Walter Battiss met besondere verwysing na sy grafiese werk. M.A., U.P., 1974, pp. 191 tot 193 en 210.
45. Kyk afbeeldings 190 tot 201 in katalogus.
46. OSBORNE skryf soos volg oor Sitter en Nesjar:
"Sitter, Inger (1929 -) Norwegian painter born at Trondheim, studied in Paris under Andre Lhote and at Atelier 17 with Hayter. She began with naturalistic representation but later turned to expressive abstraction. Her lyrical abstracts in delicate colours convey the moods of sky and sea in which she was always interested. Her work also included abstract collages and graphics.
Nesjar, Carl (1920 -) Norwegian painter, sculptor and graphic artist. From 1927 to 1948 he lived in the USA, where he studied at the Pratt Institute and Columbia University. In the 1950s he spent much time in France, where he knew Picasso. His painting was originally in a style of expressive naturalism with restrained colours, but became progressively more abstract. He worked out an original method of decorative sculpture by sandblasting concrete and used this

technique in decorations for the Government Buildings, Oslo, and for decorative sculpture done in Barcelona to designs by Picasso.

Nesjar also produced abstract photographs from natural forms and made experimental films."

OSBORNE, H. ed. op. cit., pp. 404 en 499.

47. Jean-Paul Pons is in 1913 gebore en het aan die Estienne-kunsskool studeer. Vanaf 1940 tot 1944 het hy aktief deelgeneem aan die uitstallings van die Salon d'Automme en het vir jare reeds aan die hoof van sy eie litografiese ateljee gestaan waar talle belangrike eietydse kunstenaars hulle werk laat druk en van die fasiliteite gebruik maak.
BÉNÉZIT, E. Dictionnaire critique et documentaire des peintres, sculpteurs, dessinateurs et graveurs. Paris: Librairie Grund, 1976, deel 8, p. 422.
48. By die Ponsateljee geskied die druk van die litografiee slegs deur opgeleide ateljee-assistente soos sy dogter Babette Pons.
49. Alhoewel my navorsing in verband met Bettie Cilliers-Barnard se skilderwerk nog nie afgehandel is nie, is ongeveer 1500 skilderye tot dusver gelokaliseer maar almal is nie gefotografeer en gedokumenteer nie. In hierdie stadium is dit moeilik om die getal skilderye korrek te bepaal, maar dit is moontlik ongeveer 2000.
50. Kyk afbeeldings 208 tot 209 en 215; 295 tot 304; 480 tot 491; 576 tot 584 in katalogus.

HOOFSTUK 4

UITSTALLINGS, MUSEUM- EN ANDER VERSAMELINGS WAARIN WERKE VAN BETTIE CILLIERS-BARNARD VERTOON IS EN VERTEENWOORDIG WORD

4.1 UITSTALLINGS

4.1.1 INLEIDING

Die eerste openbare uitstalling waaraan Bettie Cilliers-Barnard deelgeneem het, was die 27ste jaarlikse groepuitstalling van die Suid-Afrikaanse Akademie (South African Academy). Die uitstalling is deur die Administrateur van die Transvaal, genl. J. J. Pienaar geopen en is vanaf 11 tot 27 Oktober 1946 in die Johannesburgse Kunsgalery aangebied. "Vir die eerste maal vanjaar is die brosjure in Afrikaans en Engels gedruk en vanjaar was daar ook 'n opvallende aantal Afrikaanse name onder die gekeurde stukke. Werke van Francois Krige, Bettie Cilliers-Barnard, Z. Eloff en Johanna Wassenaar-du Toit is te sien onder die uitgesoekte werke."¹⁾

Op 19 Oktober 1946 is haar eerste eenmanuitstalling in die Macfadyensaal van die Universiteit van Pretoria op die vooraand van die kunstenaars se 32ste verjaarsdag geopen.²⁾ Die uitstalling was saamgestel uit 33 olieverfskilderye wat portretstudies en stillewes ingesluit het. Vyf jaar later op haar vyfde eenmantentoonstelling in Bloemfontein in 1951 het sy vir die eerste keer ook vier tekeninge uitgestal.

Na hierdie een het daar nog sewe eenmanuitstallings gevolg. Grafiese werk, bestaande uit etse wat sy die vorige jaar in Parys voltooi het, word vir die eerste keer tydens die uitstalling van Oktober 1957 vertoon.

Van toe af het haar steendrukke saam met haar skilderye voorkeur geniet hoewel sy deur die jare naas die steendrukke ook tekeninge, syskermdrukke en monotypes uitgestal het.

Sy het aan vier Biennale-uitstallings, een in Venesie in 1956 en drie in Sao Paulo in 1959, 1961 en 1963, asook aan talle ander uitstallings in die buiteland deelgeneem.

Die kunstenaars het al die groepuitstallings waaraan sy deelgeneem het, opgeteken. Die navorsing vir hierdie verhandeling het daartoe gelei dat die lys aansienlik uitgebrei is aangesien sy nie altyd self daarvan bewus was dat daar van haar werke in 'n uitstalling verteenwoordig was nie. Tot Oktober 1984 het sy aan 186 uitstallings deelgeneem. Naas die groepuitstallings, het sy 54 eenmantentoonstellings gehou waarvan die laaste op 1 Oktober 1984 by Universiteit van Pretoria aangebied is. Dit was 'n oorsiguitstalling en het werke ingesluit wat dateer van 1943 tot 1984 en in haar besit is.

1. Oprigting beoog van kunssentrum; uitstalling van die S.A. Akademie. Die Transvaler, 12 Oktober 1946.
2. Die uitstalling is deur dr. W. J. du P. Erlank geopen en het tot 2 November geduur.

Die meegaande lys behels in totaal 240 uitstallings en die inligting is onder meer uit koerantberigte, tydskrifartikels, katalogusse en uitnodigingskaartjies verkry in 'n poging om die gegewens so volledig moontlik te boekstaaf.

Die moontlikheid bestaan dat daar groepuitstallings is waaraan Bettie Cilliers-Barnard deelgeneem het wat nie onder die skrywer se aandag gekom het nie.

4.1.2 LYS VAN UITSTALLINGS WAARAAN BETTIE CILLIERS-BARNARD DEELGENEEM HET : EENMAN- EN GROEPUITSTALLINGS PLAASLIK EN IN DIE BUITELAND.

- * groepuitstalling
- o eenmanuitstalling

1946

* 11-27 Oktober : Die Suid-Afrikaanse Akademie/The South African Academy, 27ste jaarlikse uitstalling. Johannesburgse Kunsgalery, Joubertpark, Johannesburg. Geopen : genl. J. J. Pienaar, Administrateur van die Transvaal.

o 19 Oktober - 2 November : Macfadyensaal, Universiteit van Pretoria. Geopen : dr. W. J. du P. Erlank. Uitstalling van skilderye.

1948

o 17 Februarie - ? : Christikunslokaal, Pretoria. Geopen : prof. M. Bokhorst. Uitstalling van skilderye.

* Datums? : Die Suid-Afrikaanse Akademie/The South African Academy (of Plastic Arts), 29ste jaarlikse uitstalling, Johannesburgse Kunsgalery, Joubertpark, Johannesburg.

o 16 - 30 Julie : Tentoonstellingsaal, Buitemuurse Afdeling, Universiteit van Pretoria. Geopen: prof. H. M. van der Westhuysen. Uitstalling van skilderye.

1949

o 17-19 Oktober : Carnegiesaal, Stellenbosch. Geopen: prof. A. C. Cilliers. Uitstalling van skilderye.

o 14-19 November : Suid-Afrikaanse Kunsvereniginggalery, Argushuis, Kaapstad. Geopen : Maurice van Essche. Uitstalling van skilderye.

* Datums ? : Die Suid-Afrikaanse Akademie/The South African Academy, 30ste jaarlikse uitstalling. Johannesburgse Kunsgalery, Joubertpark, Johannesburg.

1950

* 13-29 Oktober : Die Suid-Afrikaanse Akademie/The South African Academy, onder beskerming van die Transvaalse Provinsiale Instituut van Suid-Afrikaanse Argitekte in samewerking met die Transvaalse Kunsgenootskap, 31ste jaarlikse tentoonstelling. Johannesburgse Kunstgalerie, Joubertpark, Johannesburg. Geopen : mnr. B. S. Cooke.

1951

* 6-20 Maart : House of Hallis, 60ste herdenking. Port Elizabeth. Geopen : mnr. J. C. K. Erasmus, burgemeester.

o 12-19 Mei : Sonoprestaurant, Bloemfontein. Geopen : adv J. N. C. de Villiers. Uitstalling onder beskerming van die Oranje-Vrystaatse Kuns en Kunsvlytvereniging. Uitstalling van skilderye en vier tekeninge.

o 23 Oktober - 8 November ? : Galerie Vincent, Pretoria. Geopen: mnr. J. van den Berg, Nederlandse ambassadeur. Uitstalling van skilderye.

1952

* Datums ? : "Suid-Afrikaanse Kuns en Ontwerp in die 20ste eeu". Buitemuurse gebou, Universiteit van Pretoria. Georganiseer deur die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging, Noord-Transvaaltak op versoek van die Provinsiale Administrasie se Van Riebeeck-feeskomitee.

* April ? : Van Riebeeck-feestentoonstelling, Kasteel, Kaapstad. Uitstalling van hedendaagse Suid-Afrikaanse kuns. Gereël : Suid-Afrikaanse Kunsvereniging Wes-Kaapstreek vir die Sentrale Kunskomitee van die Van Riebeeck-fees.

1953

o 30 Oktober - 13 November : Van Schaikskunslokaal, Pretoria. Geopen : prof. G. Dekker, Potchefstroom. Georganiseer in samewerking met die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging, Noord-Transvaaltak. Uitstalling van skilderye.

* Datums? : Sentraal-Afrika-Rhodes-Euufeesuitstalling, Bulawayo, Rhodesië. Gereël : Unie van Suid-Afrika. Bygestaan deur die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging, Suid-Afrikaanse Nasionale Kunsmuseum, Johannesburgse Kunstgalerie.

1954

o 15-29 Februarie : Openbare Biblioteek, Springs. Geopen : Geen formele opening nie. Uitstalling van skilderye.

* Datums ? : International Art Club, South Africa, Suid-Afrikaanse Kunsvereniging, Wes-Kaapstreek, Argusgebou, Kaapstad.

1955

o 23 Mei - 4 Junie : Suid-Afrikaanse Kunsvereniging, Wes-Kaapstreek, Argusgebou, Kaapstad. Geopen : mev. Elsabé Sauer. Uitstalling van skilderye.

* 30 Mei - ? : Uitstalling van werke geskenk deur kunstenaars. Georganiseer deur die Suid-Afrikaanse Raad van Kunstenaars, Lidchikunsgalery, Johannesburg. Geopen : Walter Battiss.

o 19 Augustus - 3 September : Lidchikunsgalery, Johannesburg. Geopen : dr Maria Stein-Lessing. Uitstalling van skilderye.

* 11-28 Oktober : "Transvaalse Kuns van Vandag". Georganiseer deur die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging, Noord-Transvaaltak vir die Pretoriase eeufees. Uitstillingskomitee: Walter Battiss, Bettie Cilliers-Barnard, J. P. Duminy, A. L. Meiring, H. van der Merwe Scholtz, dr. M. Stein-Lessing.

* 10 November - ? : "Hand and Eye". Eeufeesuitstalling onder die beskerming van die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging, Uitstalling deur jong Pretoriase kunstenaars, Galerie Nicol, Pretoria. Geopen : dr F. C. L. Bosman. Kunstenaars : Bettie Cilliers-Barnard, Gay Maynier, S. J. Potgieter, Robert Hodgins.

1956

o 15-30 Oktober : Galerie Gérard Mourgue, Parys. Geen formele opening nie. Uitstalling van skilderye.

* Datums ? : Venesiese Biennale, Italie. Skilderkuns: Alexis Preller, 12 werke; Bettie Cilliers-Barnard, Joan Clare, Eleanor Esmonde-White, Erik Laubscher, Douglas Portway, Grafiese kuns: Albert Newall. Beeldhoukuns : Lippy Lipshitz en Edoardo Villa.

1957

o 6-8 Mei : Carl Joubertsaal, Ermelo. Geopen : mev. Ella de Bruin. Uitstalling van skilderye.

* 2-14 Julie : Lidchikunsgalery, Johannesburg. Geopen : mnr. E. H. Cameron McClure.

o 22 Oktober - 2 November : D.S. Vorsterkunsgalery, Pretoria.

Geopen : regter J. F. Marais. Uitstalling van skilderye en grafiese werk (etse).

1958

* Januarie - ? : D. S. Vorsterkunsgalery, Pretoria.

* 20-31 Mei : Lidchikunsgalery, Johannesburg. Geopen : mnr. P. Anton Hendriks, direkteur Johannesburgse Kunsgalery. Vyftig vooraanstaande Suid-Afrikaanse kunstenaars skilder oor tema : Beeste/Skape of Vleis. Geborg deur Unievleis.

o 3-14 Junie : Lidchikunsgalery, Johannesburg. Geopen : mev. T. Glynn-Morris, burgemeestersvrou, Johannesburg. Uitstalling van skilderye en grafiese werk.

* 6-25 September : Kunstzaal Plaats, Den Haag. Uitstalling van Suid-Afrikaanse grafiese kuns. Geopen : mnr. R. J. Montgomery.

* 14-24 Oktober : "Hedendaagse Transvaalse Kuns."
Rautenbachsaal, Universiteit van Pretoria. Georganiseer deur die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging, Noord-Transvaaltak, Pretoria in samewerking met die Universiteit van Pretoria vir die ingebruikneming van die Aula en Studentesentrum op die kampus. Geopen : Min. D. De Wet Nel, Minister van Bantoesake.

* 2 Desember - 4 Januarie 1959 : "Contemporary Transvaal Art". Rhodes National Gallery, Salisbury, Suid-Rhodesië. Georganiseer deur die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging in samewerking met die Universiteit van Pretoria.

* Datums ? : "First Triennale for Coloured Graphic Art".
Switserland.

1959

* 2-16 Mei : "Kuns 59 Art." D. S. Vorsterkunsgalery, Pretoria. Geopen : dr. W. Nicol, Administrateur, Transvaal. Kunstenaars : Walter Battiss, Bettie Cilliers-Barnard, Ernst de Jong, Robert Hodgins, Otto Klar, Alexis Preller, Larry Scully, Johan van Heerden.

* 15-27 Junie : "Kuns 59 Art". D.S. Vorster en Kie, Johannesburg. Geopen : mnr. Douglas Fuchs. Kunstenaars : Walter Battiss, Bettie Cilliers-Barnard, Ernst de Jong, Robert Hodgins, Otto Klar, Larry Scully, Gunther van der Reis, Johan van Heerden.

* Augustus : Sao Paulo-biennale. Uitstalling van grafiese, skilder- en beeldhoukuns. Kunstenaars : Lionel Abrams, Bettie Cilliers-Barnard, Joan Clare, Paul du Toit, May Hillhouse, Otto Klar, Eugene Labuschagne, Erik Laubscher, Albert Newall, Cecil Skotnes, Johan van Heerden, Edoardo Villa. Georganiseer deur die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging, Wes-Kaapstreek, Kaapstad.

* 5-18 Oktober : Transvaalse Akademie/Transvaal Academy. Vyfde Tentoonstelling, Johannesburgse Kunstgalerie, Joubertpark, Johannesburg. Geopen : mnr. I. Maltz, burgemeester, Johannesburg.

* 20-27 Oktober : Sheim's Buildings, Witbank. Geopen : dr. A. J. van Zyl. Kunstenaars : Johan van Heerden, Gunther van der Reis, Bettie Cilliers-Barnard.

o 6-14 November : Maitlandhotel, Bloemfontein. Geopen : mnr. Henk de Bie. Uitstalling van skilderye en grafiese werk.

1960

* 16-27 Februarie : "Kunstenaarskeuse". D. S. Vorsterkuns-galerie, Pretoria. Geopen : mnr. Douglas Fuchs.

* 25 April - ? : "Tweede Vierjaarlikse Feesttentoonstelling van Suid-Afrikaanse Kuns 1960". Georganiseer deur die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging, Wes-Kaapstreek onder beskerming van die Minister van Onderwys, Kuns en Wetenskap.

* 10-23 Mei : "Tentoonstelling van Hedendaagse Transvaalse Kuns". Rautenbachsaal, Universiteit van Pretoria. Georganiseer deur die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging, Noord-Transvaaltak, in samewerking met die Kunsreëlingskomitee van die Universiteit van Pretoria ter viering van die halfeeufees van die Universiteit.

o 17-28 Mei : Lidchikungalerie, Johannesburg. Geopen : adv. Jack Lewsen. Uitstalling van skilderye.

* 18-? Mei : "Looking at Landscape; some South African Landscape Paintings 1910 - 1960/Ons kyk na die land van Suid-Afrika". Uniefees-tentoonstelling, Nasionale Kunsmuseum, Kaapstad. Geopen: Min. P. M. K. le Roux, Minister van Landbou.

* Augustus : "Tweede Vierjaarlikse Kunsuitstalling van Suid-Afrikaanse Kuns." Ivan Solomonkuns-galerie, Pretoria.

o 18-29 Oktober : D. S. Vorsterkuns-galerie, Pretoria. Geopen : mnr. G. Balay, Franse Ambassadeur. Uitstalling van skilderye.

* November : Egon Guenthergalerie, Johannesburg.

* Datums ? : Rondreisende uitstalling van Suid-Afrikaanse grafiese kuns. München en Joego-Slawië.

* Datums ? : Uitstalling van Suid-Afrikaanse skilder-kuns. Gent, België.

* Datums ? : Guggenheim-tentoonstelling, New York. Kunstenaars: Bettie Cilliers-Barnard, Irma Stern, Giuseppe Cattaneo, May Hillhouse, Jean Welz.

1961

- o 18-29 Julie : Lidchikunsgalery, Durban. Geopen : dr. Philip Grobler. Uitstalling van skilderye.
- * 18 Julie - ? : Derde "Artists of Fame and Promise"-uitstalling. Lawrence Adler Galleries (later bekend as die Adler Fielding Galleries), Johannesburg. Geopen : mnr. Dave Marais, burgemeester van Johannesburg.
- * Julie - Augustus : Uitstalling van grafiese werk. Egon Guenthergalery, Johannesburg.
- * 30 Oktober - 11 November : "Tentoonstelling van Hedendaagse Transvaalse Kuns". Deel van die Jakarandafees-opeluguitstalling. Georganiseer deur die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging, Noord-Transvaaltak, Pretoria. Eerste Opeluguitstalling.
- * Datums ? : South African Council of Artists/Suid-Afrikaanse Raad van Kunstenaars. Lidchikunsgalery, Johannesburg. Geopen : mnr. Walter Battiss, President van die Raad.
- * Datums ? : Sao Paulo-biennale. Uitstalling van slegs grafiese werk. Kunstenaars: 29 Suid-Afrikaanse kunstenaars neem deel.

1962

- * 26 Februarie - ? : "Art and Religion"/"Kuns en Godsdiens". Kompetisie, Gallery 101, UAT 1962. Beursuitstalling, Gallery 101, Rand Central, Johannesburg. Geopen : mnr. A. M. van Schoor.
- * ? - 28 April : Henri Lidchikunsgalery, Kaapstad. Suid-Afrikaanse grafiese kuns.
- o 21 Augustus - 14 September : Egon Guenther-galery, Johannesburg. Geopen : mej. Mimi Coertse. Uitstalling van skilderye en grafiese werk.
- * Oktober/November : "Transvaalse Kuns 1962". Tweede Opeluguitstalling georganiseer deur die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging, Noord-Transvaaltak, in samewerking met die Stadsraad van Pretoria en die Publisiteitsvereniging van Pretoria, Polleysdeurloop (Wachthuis), Pretoria.
- * Datums ? : Uitstalling van Suid-Afrikaanse skilder- en grafiese kuns. Georganiseer deur die Suid-Afrikaanse Nasionale Kunsgalery, Kaapstad.

1963

- * 4 Maart - ? : Uitstalling van die werke van Transvaalse kunstenaars wat deelgeneem het aan die tweejaarlikse uitstallings te Venesië, Sao Paulo en die Salon des Réalités in Parys.

Suid-Afrikaanse Kunsvereniging, Noord-Transvaaltak, Pretoria.
Geopen : prof. Heather Martienssen. Kunstenaars : Bettie Cilliers-Barnard, Lionel Abrams, Armando Baldinelli, Walter Battiss, Zoltan Borberek, Giuseppe Cattaneo, Joan Clare, Nel Erasmus, Sidney Goldblatt, Otto Klar, Eugene Labuschagne, Cecil Skotnes, Coert Steynberg, Gunther van der Reis, Johan van Heerden, Edoardo Villa.

* 16-24 Julie : Vyfde "Artists of Fame and Promise"-uitstalling. Adler Fielding Galleries, Johannesburg. Geopen : mnr. I. Glyn Thomas, vise-kanselier, Universiteit van die Witwatersrand.

* Augustus/September : Kunsuitstalling. Georganiseer deur die Afdeling Opvoeding Buite Skoolverband van die Departement van Onderwys, Kuns en Wetenskap en die Suid-Afrikaanse Kunstenaarsraad. Aangebied in Vereeniging, Klerksdorp, Krugersdorp, Springs, Carolina en Bethal met medewerking en onder beskerming van die plaaslike burgemeester.

o 16-27 September : Suid-Afrikaanse Kunsvereniging, Noord-Transvaaltak, Pretoria. Geopen : mnr. Wentzel du Plessis. Uitstalling van skilderye (olie op papier) en grafiese werk.

* Oktober : "Tydgenote 1963". Suid-Afrikaanse Kunsvereniging, Noord-Transvaaltak, Pretoria. Georganiseer deur die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging (Transvaal) en die Stadsraad van Pretoria.

* Datums ? : Sao Paulo-biennale. Uitstalling van skilder- en beeldhoukuns. 25 Suid-Afrikaanse kunstenaars neem deel.

1964

* April : "Suid-Afrikaanse Kuns in New Orleans". Skilderkuns. Werke wat uitgestal is, is ook op die Sao Paulo-biennale vertoon.

* 28 April - 16 Mei : "South African Painters Past and Present"/"Suid-Afrikaanse Kunstenaars van Gister en Vandag". Adler Fielding Galleries. Johannesburg. Geopen : mnr. W. H. Coetzer. Meer as honderd Suid-Afrikaanse Kunstenaars stal uit.

* 4-18 Mei : "Uitstalling van Transvaalse kunstenaars by die Studiogallery"/"Exhibition of Transvaal Artists at the Studio Gallery". Georganiseer deur die Natal Society of Artists, Durban. Kunstenaars : Ines Aab-Tamsen, Walter Battiss, Bettie Cilliers-Barnard, T. Dednam, Alice Goldin, Ernst de Jong, Otto Klar, Annelie Rabie, Johan van Heerden, Gunther van der Reis.

* Junie : "New York World Fair". Georganiseer deur die Washington Square Incorporated Galleries, New York. Suid-Afrikaanse kunstenaars: Jean Welz, Alexis Preller, Bettie Cilliers-Barnard.

* 14 Julie - ? : Sesde "Artists of Fame and Promise"-uitstalling. Adler Fielding Galleries, Johannesburg. Geopen : mnr. P. M. Roos, burgemeester van Johannesburg.

* September/Oktober : "Suid-Afrikaanse Kuns in België". Skilderkuns.

* September/Oktober : "Derde Vierjaarlikse Tentoonstelling van Suid-Afrikaanse Kuns". Georganiseer deur die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging, Noord-Transvaaltak, Pretoria.

* 10 Oktober - 1 November : "Ontmoeting met Zuid-Afrika." Tentoonstelling, Begijnhof, Hasselt. Kunstenaars : Alexis Preller, Bettie Cilliers-Barnard, Maurice van Essche, Esias Bosch, Lippy Lipshitz, J. H. Pierneef, Irma Stern, Cecily Sash.

* 17 November - ? : "Transvaal Group Exhibition". William Humphreyskunsgalery, Kimberley. Geopen : mnr Nathan Cohen.

* 26 November - ? : "Progressive Painters 1964". Goodalestraat 4, Bloemfontein. Geopen : prof. G. Quine-lay, Departement Argitektuur, Universiteit van die Oranje-Vrystaat.

o 15-22 Desember : Suid-Afrikaanse Kunsvereniging, Noord-Transvaaltak, Pretoria. Geopen : Geen formele opening nie. Uitstalling van grafiese werk wat in Parys geskep is.

* Datums ? : "Suid-Afrikaanse Meesters". Rembrandtkunssentrum, Johannesburg.

1965

o 17-29 Mei : Wolpekunsgalery, Kaapstad. Geopen : prof. G. P. J. Trümpelmann. Uitstalling van skilderye en grafiese werk.

o 15-26 Junie : Grosvenorhuis-museum, Stellenbosch. Geopen : prof. G. P. J. Trümpelmann. Uitstalling van skilderye en grafiese werk.

o 23-30 Julie : Openbare Biblioteek, Worcester. Geopen : Coba van Heerden. Uitstalling van skilderye en grafiese werk.

* 6 Julie - 8 Augustus : "Art South Africa Today". Durbanse Kunsgalery, Nasionale tweejaarlikse uitstalling georganiseer deur die Suid-Afrikaanse Instituut vir Rasse-aangeleenthede, die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging, Natalstreek en Durbanse Kunsgalery.

* 25 Augustus - 7 September : Uitstalling. Walter Schwitter-kunsgalery, Pretoria. Geopen : mnr. Monty Sack. Kunstenaars: Bettie Cilliers-Barnard, Sidney Goldblatt, May Hillhouse, George Jaholkowski.

* 18-23 Oktober : Uitstalling. Stadsaal, Bloemfontein. Geopen :

Adj.-Min. Marais Viljoen, Adj.-Minister van Onderwys.

1966

o 23 Maart - 10 April : Pretoriase Kunsmuseum. Geopen : dr. A. J. Werth, direkteur, Pretoriase Kunsmuseum. Stal saam met Joan Clare uit. Bettie Cilliers-Barnard stal uit : 24 skilderye, olie op doek en bord.

* 4-18 Mei : "Oranje-Vrystaatse Republiekfees-uitstalling". Nasionale Museum, Bloemfontein. Geopen : mnr. J. W. du Plessis, Administrateur van die Oranje-Vrystaat.

* 20 Mei - 7 Junie : Kunsuitstalling, Republiekfees, Provinsiale Administrasiegebou, Pretoria. Georganiseer deur die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging, Noord-Transvaaltak. Geopen : dr. H. Muller, Minister van Buitelandse Sake.

* 26 Julie - ? : Uitstalling ter viering van die opening van die Hester Rupertkunsmuseum, Graaff-Reinet. Geopen : mnr. C. R. Swart, Staatspresident. 83 kunstenaars het elk een werk geskenk.

* 3-13 Augustus : "Print Makers"/"Afdrukmakers". Suid-Afrikaanse Kunsvereniging, Noord-Transvaaltak, Nederlandse Bankgebou, Kerkplein, Pretoria. Lesing: Ernst de Jong.

* September/Oktoper : "Suid-Afrikaanse Kuns van die Twintigste Eeu". Aangebied deur die Kunsstigting Rembrandt van Rijn by die Eeufeesviering van die Universiteit van Stellenbosch.

* 14 September - 4 Oktober : "Suid-Afrikaanse Brouerye Kunsprys 1966". Suid-Afrikaanse Nasionale Kunsmuseum, Kaapstad. Geopen : Min. J. de Klerk, Minister van Opvoeding. Reisend : Pretoria : 26 Oktober - 15 November; Johannesburg : 30 November - 20 Desember; Durban 11-31 Januarie 1967.

* 7-15 November : Dertiende uitstalling van die Transvaalse Akademie/The South African Academy. Adler Fielding Galleries, Johannesburg. Geopen : mnr Boyce Eager, burgemeester, Johannesburg. Bettie Cilliers-Barnard stal uit : Vesting, wenner van die goue medalje van die Transvaalse Akademie.

* Desember : Kunsuitstalling. Suid-Afrikaanse Kunsvereniging, Noord-Transvaaltak, Nederlandse Bankgebou, Pretoria.

1967

* 8-18 Maart : "Aspects of 6; an exhibition of works by 6 leading South African Artists". Mona Lisakunsgalery, King's Ransomgebou, King Georgetraat, Joubertpark, Johannesburg. Kunstenaars : Lionel Abrams, Bettie Cilliers-Barnard, Zoltan Borberek, Nel Erasmus, Sidney Goldblatt, Dirk Meerkotter.

o 28 April - 18 Mei : Goodmangalery, Johannesburg. Geopen : geen formele opening nie. Uitstalling van skilderye en grafiese werk.

* 23 September - 10 Oktober : "Suid-Afrikaanse Kuns van die Twintigste Eeu." Georganiseer deur die Kunsstigting Rembrandt van Rijn, Stellenbosch.

o 16-29 Oktober : "'n Dekade in die Kuns van Bettie Cilliers-Barnard, 1957-1967." Suid-Afrikaanse Kunsvereniging, Noord-Transvaaltak, Nederlandse Bankgebou, Pretoria. Geopen : regter J. F. Marais. Uitstalling van skilderye en grafiese werk.

* 24 Oktober - 5 November : Veertiende uitstalling van die Transvaalse Akademie/The Transvaal Academy, Johannesburg. Georganiseer deur die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging, Suid-Transvaaltak in samewerking met die Transvaalse Provinsiale Instituut van Suid-Afrikaanse Argitekte. Bettie Cilliers-Barnard was 'n genooide kunstenaar.

* 28 November - 3 Desember : "Sewe Suid-Afrikaanse Kunstenaars." Pretoriase Kunsmuseum. Uitstalling gereël ter voorbesigtiging van die werke vir die Gulbenkian-uitstalling. Geopen : mev. Esmé Berman. Kunstenaars : George Boys, Eileen Lipkin, Erik Laubscher, Gunther van der Reis, Cecil Skotnes, Armando Baldinelli, Bettie Cilliers-Barnard.

1968

* Maart : "Present Day South African Painters." Kunsgalery van die Calouste Gulbenkianstigting, Lissabon, in samewerking met die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging. Sewe Suid-Afrikaanse kunstenaars stal uit : Bettie Cilliers-Barnard, Armando Baldinelli, George Boys, Eileen Lipkin, Erik Laubscher, Gunther van der Reis, Cecil Skotnes.

* 3-28 April : Die Ivan Katzenversameling. Pretoriase Kunsmuseum.

* 28 April - ? : Suid-Afrikaanse kuns. Goodmangalery, Johannesburg.

* 12-14 Junie : Uitstalling deur lidmate van die NG-gemeente Suidoos-Pretoria ter viering van die 21-jarige bestaan van die gemeente.

* 7-28 Augustus : "Suid-Afrikaanse Brouerye-biennale-kunsprys vir 1968." Pretoriase Kunsmuseum. 23 September - 20 Oktober : Suid-Afrikaanse Nasionale Kunsgalery, Kaapstad. 30 November - 17 Desember : Kunsmuseum, Durban.

* 16 Augustus - ? : Goue Jubileum-uitstalling van die Oos-Kaapse Kunsvereniging. Hoofkantoor van die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging in Oos-Kaapland: 1918-1968.

* 2 Desember - ? : Uitstalling deur Suid-Afrikaanse kunstenaars. Suid-Afrikaanse Kunsvereniging, Noord-Transvaaltak, Nederlandse Bankgebou, Pretoria.

* 6-7 Desember : Uitstalling van geweeftde tapisserieë deur Maguerite Stephens van ontwerpe deur Bettie Cilliers-Barnard en

Cecil Skotnes. Goodmangalery, Johannesburg.

1969

o 3-18 Oktober : Goodmangalery, Johannesburg. Geopen: geen formele opening nie. Vrstelling van portefeulje: Simbole. Uitstalling van skilderye.

* Maart : Vyftiende uitstalling van die Transvaalse Akademie/The Transvaal Academy. Staatsbiblioteekgalery, Johannesburg. Georganiseer deur die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging, Suid-Transvaaltak.

* Julie : Kunsuitstalling. Stadsaal, Johannesburg.

* Datums? : "'n Eeu van Suid-Afrikaanse Kuns." Georganiseer deur Lions International ten behoeve van die Hillcoombe vakansie-oord vir blindes.

1970

* Januarie : "Suid-Afrikaanse Grafiese Kuns 1970." Goodmangalery, Johannesburg.

* 3-21 Maart : Eerste uitstalling van die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging-galery, Herbert Evansgebou, Johannesburg. Geopen : mnr. H. F. Oppenheimer. Werke wat tydens hierdie uitstalling tentoongestel is, is op die Venesiese- en Sao Paulo-biennales asook die Gulbenkian uitstalling vertoon.

* 11-12 Mei : MSSK-uitstalling. Universiteit van Pretoria. gereel deur die mediese studente. Bettie Cilliers-Barnard as uitstallende eregas genooi.

* 2-14 Junie : "Grafiese werke van Biennale kunstenaars." Suid-Afrikaanse kunsvereniging, Noord-Transvaaltak, Nederlandse Bankgebou, Pretoria. Geopen: sen. J. P. van der Spuy.

* 17 - ? Junie : Uitstalling van Suid-Afrikaanse kunstenaars. Galerie D'Art, Forumgebou, Pretoria. Geopen: mnr. S. C. J. Joubert, Hoof Skakelbeampte, Afdeling Kultuursake, Departement van Nasionale Opvoeding.

* 19-23 Junie : "Winterkunsuitstalling 1970". Goodmangalery, Johannesburg. Georganiseer deur Groep 51. Fondsinsamelingskomitee van die Avril Elizabeth-tehuise vir verstandelik gestremde kinders.

o 12-24 Oktober : Suid-Afrikaanse Kunsvereniging, Noord-Transvaaltak, Nederlandse Bankgebou, Pretoria. Geopen : mev. Joyce Waring. Uitstalling van skilderye.

* 21-31 Augustus : "Transvaalse Kunstenaars." Nasionale Museum, Bloemfontein. Geopen : regter J. F. Marais.

* 4 Desember - ? : Inwydingsuitstalling. Bulawayokunsmuseum. Geopen : mnr. Lance B. Smith, Minister van Binnelandse Sake,

Rhodesië.

1971

- * 24 Januarie - ? : Kunsuitstalling. Goodmangalery, Johannesburg.
- o 26 Februarie - ? : Satoerkantoor, Londen. Geopen : mnr. A. G. Luttig, Suid-Afrikaanse ambassadeur, Brittanje. Uitstalling van grafiese werk.
- o 13-24 April : Suid-Afrikaanse Kunsvereniging, Noord-Transvaaltak, Nederlandse Bankgebou, Pretoria. Geopen : geen formele openingsrede nie. Uitstalling van grafiese werk geskep gedurende haar verblyf in Parys.
- * Mei : "Kuns/Art Suid-Afrika 1971". Republiekfees-uitstalling. Georganiseer deur die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging, Kaapstad, Wes-Kaapstreek, Kaapstad.
- * 4-14 Augustus : "Art Dealer's Fair". Rembrandtpawiljoen, Milnerparkse skouterrein, Johannesburg. Geopen : regter J. F. Marais. Uitstalling aangebied deur 'n aantal Johannesburgse galerye. Kunstenaars : Lionel Abrams, Bill Ainslie, Armando Baldinelli, Bettie Cilliers-Barnard, George Boys, Sydney Kumalo, Aileen Lipkin, Winston Saoli, Larry Scully, Cecil Skotnes, Edoardo Villa, Matthew Whippman.
- * September : Tapisserie-uitstalling. Marguerite Weavind se tapisserieë, Goodmangalery, Johannesburg. Tapisserieë na ontwerpe van Bettie Cilliers-Barnard.
- * Datums ? : Die Winterkunsuitstalling. Georganiseer deur Groep 51 ten behoeve van die Avril Elizabeth-tehuise vir gestremdes.

1972

- o 25-31 April : Frans du Toitgebou, Potchefstroomse Universiteit vir Christelike Hoer Onderwys, Potchefstroom. Geopen : prof. G. M. Ballot. Uitstalling van grafiese werke. Bettie Cilliers-Barnard bied lesing aan : "Estetiese kommunikasie deur middel van grafiese werk".
- * 15-27 Mei : "Pretoria 72", Silwerjubileum. Uitstalling van werk deur bekende Suid-Afrikaanse kunstenaars. Georganiseer deur die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging, Noord-Transvaaltak in samewerking met die Departement van Nasionale Opvoeding. Nederlandse Bankgebou, Pretoria. Geopen : mnr. Pieter Grobbelaar, Direkteur Kultuursake, Departement van Nasionale Opvoeding.
- * 22 Mei - 2 Junie : "Pretoria Artists". Gallery 101, Johannesburg.
- * 4 Julie - 13 Augustus : "Hedendaagse Suid-Afrikaanse Wandtapyte". Suid-Afrikaanse Nasionale Kunsgalery, Kaapstad. 30 Augustus - 24 September : Johannesburgse Kunsmuseum. Wandtapyte

na ontwerpe van Bettie-Cilliers-Barnard uitgestal.

* 13 Oktober - 5 November : Openingsuitstalling. Galerie Connoisseur, Northcliff, Johannesburg.

o 22 Oktober - 6 November : Goodmangalery, Johannesburg. Geopen : Geen formele opening nie. Uitstalling van skilderye en grafiese werk.

* 24 Oktober - ? : Uitstalling van Suid-Afrikaanse kuns. Laerskool Jan Celliers.

1973

* 21 Januarie - ? : Uitstalling van Suid-Afrikaanse kuns. Goodmangalery, Johannesburg.

* 12-16 Februarie : Uitstalling van die Sanlamkunsversameling. Universiteit van Kaapstad.

* Maart/April : "Versamelings van die Vriende", Pretoriase Kunsmuseum.

o 4-22 September : Suid-Afrikaanse Kunsvereniging, Wes-Kaapstreek, Kaapstad. Geopen : prof. P. Cillie, redakteur, Die Burger. Uitstalling van skilderye en grafiese werk (steendrukke).

* Datums ? : Winterkunsuitstalling. Georganiseer deur Groep 51, Johannesburg.

* 5 Desember - 18 Januarie 1974 : "Suid-Afrikaanse Grafiese Kuns". Hoofgalery Suid-Afrikaanse Kunsvereniging, Suid-Transvaaltak, Carltonsentrum, Johannesburg.

1974

* 19 Januarie - ? : "Festival of South African Graphics and Multiples 1974." Goodmangalery, Johannesburg.

* 14-17 Mei : Kunsuitstalling van werke van erkende Suid-Afrikaanse kunstenaars. Aangebied deur die Transvaalse Landbou-unie, Waterbergstreek, stadsaal Nylstroom. Geopen : regter J. F. Marais.

o 15-20 Julie : Galery S, Nelspruit. Geopen : mnr. Philip Olivier. Uitstalling van grafiese werke.

* 19 Julie - 11 Augustus : "Suid-Afrikaanse Grafiese Kuns." Georganiseer deur die Vereinigung bildener Künstler, Steiermarks und die Österreich-Südafrikanische Gesellschaft, Künstlerhaus, Graz, Österreich; Kunsmuseum, Wenen en die nuwe Suid-Afrikaanse Ambassade Tel Aviv, en Lima, Peru.

* 23 September - ? : "Suid-Afrikaanse kunstenaars." Gereël deur die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging, Suid-Transvaaltak, Carltonsentrum, Johannesburg.

* 16 November - ? : Uitstalling deur Suid-Afrikaanse kunstenaars. Suid-Afrikaanse Kunsvereniging, Noord-Transvaaltak, Nederlandse Bankgebou, Pretoria.

o 18 November - 14 Desember 1974. Suid-Afrikaanse Kunsvereniging, Noord-Transvaaltak, Nederlandse Bankgebou, Pretoria. Geopen : dr. Hilgard Muller, Minister van Buitelandse Sake. Lesings gehou deur prof. Elize Botha (Dinsdag 3 Desember); Riena van Graan (Maandag 25 November); Linda Goodman (Woensdag 27 November). Uitstalling van skilderye.

* 29 November - 15 Desember : "Four South African Artists." Nasionale Museum, Lima, Peru; La Paz, Bolivië; Sao Paulo, Brasilië. Kunstenaars : Lionel Abrams, Walter Battiss, Bettie Cilliers-Barnard en Dirk Meerkotter.

* 7 Desember - ? : Uitstalling van Suid-Afrikaanse kuns. Georganiseer deur die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging, Suid-Transvaaltak, Carltonsentrum, Johannesburg.

* Desember - Februarie 1975 : "Suid-Afrikaanse Grafici/South African Printmakers." Suid-Afrikaanse Nasionale Kunsgalery, Kaapstad.

1975

* 19 Januarie - 1 Februarie : "Suid-Afrikaanse Grafiese Werk." Goodmangalery, Johannesburg. Groot groep Suid-Afrikaanse kunstenaars stal uit.

* 15 Maart - ? : Uitstalling van Suid-Afrikaanse kuns. Goodmangalery, Johannesburg.

* 2 Junie - ? : Suid-Afrikaanse Kunsvereniging, Noord-Transvaaltak, Nederlandse Bankgebou, Pretoria. Groot groep Suid-Afrikaanse kunstenaars stal uit.

* 30 September - ? : Suid-Afrikaanse kunstenaars. Hoffergalery, Pretoria.

* 23 Oktober - ? : Suid-Afrikaanse kuns. Goodmangalery, Johannesburg.

o 23 Oktober - 7 November : Goodmangalery, Johannesburg. Geopen : geen formele opening nie. Uitstalling van skilderye en grafiese werk.

* Oktober/November : Suid-Afrikaanse Kunstenaresses. Kunssaal van die Nasionale Museum, Bloemfontein. Aanbeid deur die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging, Bloemfonteintak.

o 1 Desember - 25 Januarie 1976 : Kunsmuseum, Stellenbosch. Geopen : prof. G. P. J. Trümpelmann. Uitstalling van skilderye.

1976

- * Maart/April : "Suid-Afrikaanse Grafiese Kuns in Australië." Reis van Canberra na Bathurst en Perth.
- * 13 April - 20 Junie : "Vyfde Internasionale Biennale van Grafiese Kuns." Palazzo Strozzi, Florence.
- * 26 April - ? : Uitstalling van kunswerke vir die Athene-uitstalling. Suid-Afrikaanse Kunsvereniging, Noord-Transvaaltak, Nederlandse Bankgebou, Pretoria.
- o 11-26 Mei : Nedbankgalery, Bloemfontein. Geopen : regter J. F. Marais. Uitstalling aangebied deur Orde Levinson Fine Art vir Nedart op toer. Uitstalling van skilderye en grafiese werk (monotipes).
- * 17 Mei - ? : "Suid-Afrikaanse kunstenaars." Suid-Afrikaanse Kunsvereniging, Noord-Transvaaltak, Nederlandse Bankgebou, Pretoria. Die eerste in die reeks van uitruiltentoonstellings wat landwyd aangebied sou word.
- * 22-30 Mei : "Arte Fiera '76." International Market Exhibition of Modern Art, Bologna.
- o 1-12 Junie : Nedbankgalery, Kimberley. Geopen : mnr. W. K. Hartley. Uitstalling aangebied deur Orde Levinson Fine Art vir Nedart op toer. Nedbank Bethlehem : 15-19 Junie; Nedbank Welkom : 22 Junie - 26 Julie (op kaart gedruk : 22-26 Junie 1976). Uitstalling van skilderye en grafiese werk (monotipes).
- * 2 Junie - ? : Uitstalling van Suid-Afrikaanse kuns. Edrichkunsgalery, Stellenbosch.
- * Junie : "Pretoria Kuns 1976". Uitruieltentoonstelling. Saamgestel deur die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging, Noord-Transvaaltak, vir 'n uitruiltentoonstelling in Kaapstad en Pietermaritzburg voordat dit by die Universiteit van Pretoria uitgestal is.
- * 7-21 Augustus : "Sewe Vrouekunstenaars." Goodmangalery, Johannesburg. Kunstenaars : Bettie Cilliers-Barnard, Glowacki, Aileen Lipkin, Lida Mandy, Judith Mason, Berenice Michelow, Marguerite Weavind.
- * 15-28 Desember : "X1e Grand Prix International d'Art Contemporain de Monte Carlo". Bettie Cilliers-Barnard was een van 13 kunstenaars wie se werk aangewys is vir 'n prystoekenning. Monotipe Homage verower 'n sertifikaat van verdienste. Ander pryswennende lande : Frankryk (5 kunstenaars), Tunisie, Verenigde State van Amerika, Hongarye, Switserland (2) en Poland.

1977

- * 8-14 Maart : Suid-Afrikaanse grafiese kuns uitgestal tydens die Canberra Week, Australië.

- * 15-22 Maart : "Tien Suid-Afrikaanse Kunstenaars". Vystelling van portefeulje, Beeldende Kunstegallery, Universiteit van Pretoria.
- * 21-26 Maart : "Pretoria Biennale". Laerskool Lynnwoodrif, georganiseer deur die Ouer-onderwyservereniging.
- * 23 Mei - 15 April : "Vrouekunstenaars van Suid-Afrika". Suid-Afrikaanse Kunsvereniging, Wes-Transvaaltak, Lichtenburg. Geopen : Bettie Cilliers-Barnard.
- * 12-21 April : "Suid-Afrikaanse Grafiese Kuns". Frans du Toitgebou, Potchefstroomse Universiteit vir Christelike Hoër Onderwys. Geopen : mev. Titia Ballot.
- * 1 Junie - ? : "Grafiese werke van tien Suid-Afrikaanse kunstenaars." Departement Beeldende Kunste, Virginia Polytechnic Institute and State University, Balcksburg, Verenigde State van Amerika. Kunstenaars : Mike Edwards, Dirk Meerkotter, Bettie Cilliers-Barnard, Fred Schimmel, Gunther van der Reis, Lionel Abrams, Raymond Andrews, Wim Blom, Ernst de Jong, Chris Spies.
- o 6-24 September : Suid-Afrikaanse Kunsvereniging, Noord-Transvaaltak, Nederlandse Bankgebou, Pretoria. Geopen : dr. Elize Botha. Uitstalling van skilderye.
- * 22 November - 28 Desember : Uitstalling van Suid-Afrikaanse Kuns. Nasionale Gallery van Rhodesië, Salisbury. Geopen : mnr. D. Olivier, diplomatieke verteenwoordiger, Republiek van Suid-Afrika. 5 Januarie - 5 Februarie 1978 : Bulawayo-kunsgallery.
- * 29 November - 2 Desember : Uitstalling. Max Stibbeskool, Pretoria.
- * Desember : Uitstalling. Georganiseer deur die Vroue vir Vrede en die National Arts Society, Johannesburg.

1978

- * Datums ? 1978/79 : "Sudafrikanische Graphik". Reisende Suid-Afrikaanse grafiese uitstalling na Wes-Duitsland.
- * 6-25 Maart : Prestige uitstalling van Suid-Afrikaanse Kuns. Suid-Afrikaanse Kunsvereniging, Noord-Transvaaltak, Volkshuisgebou, Pretoria.
- * 12-30 Maart : "Suid-Afrikaanse Kuns by Australië se Canberra Week." Suid-Afrikaanse Kunsvereniging, Noord-Transvaaltak, Volkshuisgebou, Pretoria.
- o 12-23 Junie : Kunslokaal, Departement Kunstgeskiedenis, Potchefstroomse Universiteit vir Christelike Hoër Onderwys. Geopen: dr. W. J. de Klerk, redakteur, Die Transvaler. Uitstalling van skilderye.
- o 12-23 Junie : Frans du Toitgebou, Potchefstroomse Universiteit vir Christelike Hoër Onderwys, Potchefstroom.

Geopen : Dr. W. J. de Klerk, Redakteur, Die Transvaler.
Uitstalling van skilderye en grafiese werk (monotipes).

o 1-31 Augustus : Oorsiguitstalling van grafiese werke en oorhandiging van die Erepenning vir Skilderkuns van die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns. Huldigingsrede: dr. A. J. Werth. Uitstalling van grafiese werk.

o 11-29 September : Huldigingstentoonstelling, C. R. Swartgebou, Universiteit van die Oranje-Vrystaat. Geopen : mej. L. de Waal. Uitstalling van skilderye en grafiese werk.

* 14-21 September : Kunsuitstalling. Ouditorium, Verwoerdburgse Openbare Biblioteek. Geopen : mnr. C. J. Liebenberg, burgemeester van Verwoerdburg.

* 14-30 September : Feesuitstalling van die Universiteit se kunsbesit. Rautenbachsaal, Universiteit van Pretoria. Geopen : dr. P. G. J. Koornhof, Minister van Samewerking en Ontwikkeling.

o 16-23 Oktober : Jack Heathgalery, Universiteit van Natal, Pietermaritzburg. Geopen : prof. P. A. Theron. Uitstalling van grafiese werk (monotipes en steendrukke).

* 18 Oktober - 4 November : "Feesuitstalling: Die Wêreld in Konflik." Suid-Afrikaanse Kunsvereniging, Noord-Transvaaltak, Volkskasgebou, Pretoria. Opening van Suid-Afrikaanse Kunsvereniginggalery. Geopen : regter F. Eloff.

* 27 Oktober - 8 November : Uitstalling. Inglesby's Kunsgalery, Nelspruit.

* 21 November - ? : Uitstalling. Hoffergalery, Pretoria. Geopen : prof. Marinus Wiechers, UNISA.

1979

* 27 Februarie - ? : Uitstalling van grafiese werke deur prominente Suid-Afrikaanse kunstenaars wat op die Canberra Week in Australië vertoon is. Totalgalery, Johannesburg. Geopen : mej. Jenny Basson, Hoof, Kultuurseksie, Departement van Inligting.

* 12-30 Maart : Uitstalling van kunswerke wat by die Canberra Week in Australië vertoon is. Suid-Afrikaanse Kunsvereniging, Noord-Transvaaltak, Volkskasgebou, Pretoria. Werke is in 1977/78 uitgestal.

* 16 Maart - ? : Vrstelling van portefeulje van syskermdrukke. Frans du Toitgebou, Potchefstroomse Universiteit vir Christelike Hoër Onderwys, Potchefstroom.

* 10-12 Mei : Uitstalling van Suid-Afrikaanse kunstenaars. Aangebied deur die Etienne Rousseauteater ter viering van die 25ste bestaansjaar van Sasolburg. Geopen : mej. Jenny Basson, Hoof, Kultuurseksie, Departement van Inligting.

o 20 Oktober - 3 November : Goodmangalery, Johannesburg.

Opening : geen formele opening nie. Uitstalling van skilderye en grafiese werk (monotipes).

* 7 November - ? : "Suid-Afrikaanse en Internasionale Tapisserieë en Muurbehangsels." Pretoriase Kunsmuseum. Geopen : dr. Hilgard Muller, kanselier van die Universiteit van Pretoria.

1980

* 6 Februarie - 2 Maart : "Hedendaagse Suid-Afrikaanse grafiese kuns." Pretoriase Kunsmuseum (Reis in die Verenigde State van Amerika in 1979.) Geopen : mnr. A. J. Engelbrecht, Direkteur-generaal, Departement van Inligting.

* 28 Julie - 15 Augustus : Versamelaarsuitstalling. Suid-Afrikaanse Kunsvereniging, Noord-Transvaaltak, Volkskasgebou, Pretoria.

* 20 Augustus - ? : Uitstalling. Hoërskool Menlopark, Pretoria. Geopen : mev. Katinka Kempff, adjunk-direkteur, Pretoriase Kunsmuseum.

* 18-28 September : SFW-wynsentrum, Johannesburg. Geopen : mej. Mimi Coertse. Kunstenaars : Bettie Cilliers-Barnard, Louis van Heerden, Nico van Rensburg, Julian Myburgh, Hannatjie van der Wat.

* 17 September - 27 Oktober : "Die Kunsbesit van oud-Tukkies." Pretoriase Kunsmuseum. Uitstalling ter viering van halfeeufees van die Universiteit van Pretoria. Geopen : prof. D. M. Joubert, rektor, Universiteit van Pretoria.

* 24 September - 2 Oktober : " 'n Keur uit die Kunsbesit van U.P." Rautenbachsaal, Universiteit van Pretoria. Geopen : dr. Hilgard Muller, kanselier van die Universiteit van Pretoria.

o 1 November : Eendaguitstalling. Aanbied en geopen : mnr. Michael de Kock. Uitstalling van grafiese werk (monotipes).

* 19-28 November : "Kuns '80". Totalgalery, Johannesburg. Geopen : mnr. Nicholas Oppenheimer. Sewentig kunstenaars stal uit.

* 1-11 Desember : Uitstalling van die Volkskasversameling. Suid-Afrikaanse Kunsvereniging, Noord-Transvaaltak, Volkskasgebou, Pretoria. Geopen : prof. Roelf Botha.

* Datums ? : Rondreisende uitstalling van Suid-Afrikaanse grafiese kuns. Ou Bankgalery, Uzwil, Switserland.

1981

* Januarie : "Hedendaagse Suid-Afrikaanse Kuns." Pretoriase Kunsmuseum. Werke uit die permanente versameling.

* 4 Mei - 2 Junie : Republiekfees-uitstalling. Ocean Terminalgebou, Durban. Geopen : dr. R. v. N. Viljoen, Minister

van Nasionale Opvoeding.

o 13-26 September : SFW-wynsentrum, Johannesburg, op uitnodiging van UTA. Geopen : dr. Hilgard Muller, mnr. Steve de Villiers en mnr. Pascal Carmont. Sondag 13 September : dr. H. Muller; Maandag 14 September : mnr. Steve de Villiers; Dinsdag 15 September : mnr. P. Carmont. Uitstalling van skilderye en grafiese werk (steendrukke).

* 17 Augustus - 4 September : "Feeskuns." 51 Pretoriase kunstenaars wie se werk in Meimaand op die Republiekfees-uitstalling vertoon is. Suid-Afrikaanse Kunsvereniging, Noord-Transvaaltak, Volkshuisgebou, Pretoria.

1982

* Maart/April : Aquarelas Desenhos e Gravuras sul-Africanas. Uitstalling georganiseer deur die Suid-Afrikaanse Ambassade in Portugal, Porto.

* 17-25 Mei : "Drie Suid-Afrikaanse Kunstenaars." SFW-wynsentrum, Johannesburg. Geopen : mnr. Michael de Kock. Kunstenaars : Bettie Cilliers-Barnard, Nico Roos, Louis van Heerden.

* 15-25 Junie : Kunsuitstalling : "Huldeblyk aan ..... die Jaar van die Bejaardes." Georganiseer deur Jafta, Totalgalery, Johannesburg. Geopen : mev. Molly Kopel, stadsraadslid, Johannesburg.

* 7 Julie - ? : Uitstalling van vooraanstaande Suid-Afrikaanse kunstenaars. Akisgalery, Johannesburg. Kunstenaars wat uitstal : Bettie Cilliers-Barnard, Zoltan Borberekí, George Boys, Costas Kallinicos, Diederick During, Nel Erasmus, Daniel Kovacs, Lucky Sibiya.

* 25 Julie - 7 Augustus : Uitstalling. Universiteit van die Oranje-Vrystaat.

* 23 Augustus - ? : Uitstalling van Suid-Afrikaanse kunswerke. Nelspruit. Georganiseer deur die Departement van Nasionale Opvoeding.

* 25 Augustus - 11 September : Jaarlikse uitstalling van die Oos-Kaapse Kunsvereniging. Port Elizabeth.

* 8-11 September : Kunsuitstalling. Sasolburgse Hoërskool.

* 14-24 September : Feesuitstalling. Uitstalling het deel gevorm van die feesviering rondom die Afrikaanswording van die Universiteit van Pretoria. Geopen : prof. D. M. Joubert, rektor, Universiteit van Pretoria.

* 15-18 September : Kunsuitstalling. Afrikaanse Hoër Meisieskool, Pretoria. Geopen : mev. Katinka Kempff, adjunk-direkteur, Pretoriase Kunsmuseum.

* 20 September - 31 Oktober : "40 Selfportrette."

Universiteitsgalery, Universiteit van Stellenbosch.

* Oktober : Openingsuitstalling van die Everard Readgalery, Johannesburg.

* 11-18 Oktober : Uitstalling van Suid-Afrikaanse kuns. Georganiseer deur die plaaslike bestuur van Sebokeng, Mpatlatsane-gemeenskapsentrum, Sebokeng.

* 29-30 Oktober : Kunsuitstalling ten bate van die Suid-Afrikaanse Nasionale Raad vir Blindes. Uitstalling gehou aan huis van dr. en mev. A. Immelman, Pretoria.

1983

* 29 Januarie : Eendaguitstalling met Louis van Heerden. Georganiseer deur mnr. Michael de Kock, Johannesburg.

* 1-15 Februarie : Suid-Afrikaanse kuns. C. R. Swartouditorium. Aangebied deur Studentekunsvereniging van die Universiteit van die Oranje-Vrystaat in samewerking met Natalie Knight en Linda Goodman.

o 14 Maart - 2 April : Suid-Afrikaanse Kunsvereniging, Wes-Kaapstreek, Kaapstad. Geopen : prof. H. van der Merwe Scholtz. Uitstalling van skilderye en grafiese werk.

o 31 Oktober - 19 November : Suid-Afrikaanse Kunsvereniging, Noord-Transvaaltak, Volkshoofgebou, Pretoria. Geopen : dr. J. G. Garbers, President, Raad vir Geesteswetenskaplike Navorsing, Pretoria. Uitstalling van skilderye en grafiese werk.

1984

* 13 Maart - 3 April : Uitstalling van 5 portefeuljes van grafiese werke. Saamgestel deur Chris Spies. Ivan Solomon-kunsgalery, Technikon, Pretoria.

* 21-24 Maart : Kunsuitstalling by die Afrikaanse Hoër Meisieskool, Pretoria. Werke deur 47 kunstenaars uitgestal. Geopen: prof. K. M. Skawran, hoof, Departement Kunsgeskiedenis en Beeldende Kunste, UNISA.

o 16-19 Augustus : Kameruitstalling aan huis van mnr. Michael de Kock, Johannesburg.

* 23-25 Augustus : Kunsuitstalling : Pretoriase Universiteitskoor ten bate van Europese konserttoer. Beeldende Kunstegalery, Universiteit van Pretoria. Geopen : mev. K. Kempff, adjunk-direkteur, Pretoriase Kunsmuseum.

* 29 September - ? : Lente-uitstalling 1984 van Suid-Afrikaanse skilderye en beeldhoukuns. Everard Readgalery, Johannesburg.

o 1-13 Oktober : Oorsigtentoonstelling: eie besit 1943 - 1984, Intersaal, Ou Letteregebou, Universiteit van Pretoria. Geopen : prof. D. M. Joubert, rektor, Universiteit van Pretoria.

* 16-20 Oktober : Kunsuitstalling ten bate van die
Tigwasentrum. Uitstalling gehou aan huis van dr. en mev. A.
Immelman, Pretoria.

4.2 KUNSMUSEUMS EN ANDER (OPENBARE) VERSAMELINGS WAARIN WERK VAN BETTIE CILLIERS-BARNARD VERTEENWOORDIG IS

KUNSMUSEUMS

A. C. Whitekunsgalery, Bloemfontein
Ann Bryantkunsmuseum, Oos-Londen
Hester Rupertkunsmuseum, Graaff-Reinet
Pretoriase Kunsmuseum
Suid-Afrikaanse Nasionale Kunsmuseum, Kaapstad
William Humphreyskunsmuseum, Kimberley

ONDERWYSKOLLEGES EN SKOLE

Afrikaanse Hoër Seunskool, Pretoria
Christelike Hoër Meisieskool Oranje, Bloemfontein
Glenmorekinderstrand, Natal
Hoër Volksskool, Potchefstroom
Hoërskool Ermelo
Onderwyskollege, Pretoria
Pretoria High School for Girls

ALGEMEEN

Cullinan Refractories Beperk, Olifantsfontein
Fedfood Beperk, Isando
Kiltyversameling, New York
Legal en General Volkskasversameling Beperk, Johannesburg
Kunststiging Rembrandt van Rijn, Stellenbosch
Roger Hauertversameling, Parys
Samroversameling, Johannesburg
Sanlamversameling, Kaapstad
Schlesingerversameling, Johannesburg
Sir Allen Laneversameling, Londen
Staatsteaterversameling, Pretoria
Suid-Afrikaanse Brouerye, Johannesburg

Suid-Afrikaanse Reserwebank, Pretoria en Kaapstad
Suid-Afrikaanse Uitsaaikorporasie, Johannesburg
Volkskasversameling, Pretoria en Londen

PROVINSIALE ADMINISTRASIES

Provinsiale Administrasie van die Kaapprovinsie (skildery)
Provinsiale Administrasie van die Oranje-Vrystaat (muurpaneel)
Transvaalse Provinsiale Administrasie (tapisserie en skildery)

STADSRADE

Stadsraad van Kemptonpark
Stadsraad van Krugersdorp
Stadsraad van Lichtenburg
Stadsraad van Pietersburg
Stadsraad van Potchefstroom
Stadsraad van Sandton
Stadsraad van Sasolburg

STAATSDEPARTEMENTE

1. Departement Buitelandse Sake

Die volgende Suid-Afrikaanse missies beskik oor werke van die kunstenaars in hul versamelings :

Suid-Afrikaanse Ambassade, Brussel, België

Suid-Afrikaanse Ambassade, Lilongwe, Malawi

Suid-Afrikaanse Konsulaat-Generaal, Lima, Peru

Suid-Afrikaanse Konsulaat-Generaal, Tokio, Japan

Suid-Afrikaanse Ambassade, Washington, Verenigde State van Amerika

Suid-Afrikaanse Ambassade, Wenen, Oostenryk

2. Departement van Gesondheid (Raadsaal, muurpaneel: tema: Gesondheidsjaar)

3. Departement van Nasionale Opvoeding

4. Departement van Verdediging: Suid-Afrikaanse Vloot

UNIVERSITEITE

1. Kunsversameling van die Universiteit vir Christelike Hoër Onderwys, Potchefstroom
2. Kunsversameling van die Universiteit van die Oranje-Vrystaat
3. Kunsversameling van die Universiteit van Pretoria
4. Kunsversameling van die Universiteit van Stellenbosch
5. Kunsversameling van die Universiteit van Suid-Afrika
6. Kunsversameling van die Universiteit van die Witwatersrand

4.3 MUURPANELE EN TAPISERIEE IN OPENBARE GEBOUE

MUURPANELE

H. F. Verwoerdgebou, Bloemfontein. Inwyding deur mnr. B. J. Vorster, 17 Oktober 1969.

Titel : Die Ontwikkeling van die Vrystaat.

Olie op doek 720cmx240cm

Voltooi muurpaneel by Lughawe Jan Smuts, November 1972.

Titel : Optika. Sien aantekeninge.

Olie op doek 300cmx240cm

Voltooi muurpaneel in opdrag van die Departement van Gesondheid vir die Gesondheidsjaar.

Titel : "Mens sana corpore sano"/" 'n Gesonde gees gee 'n gesonde liggaam".

Olie op doek 150cmx301cm

TAPISERIE (AS MUURPANEEL)

Die Vroupaneel. Besinnende Ouderdom (in drie fases)

Afmetings : geheel : 213cmx547cm

afsonderlike panele : 244cmx183cm

Datum voltooi : November 1963. Get. L.O. Bettie Cilliers-Barnard
Weefsters: Susan Moolman en Hester Hoek.

Transvaalse Provinsiale Administrasie, voorportaal tot
administrateurskantoor. Inwyding 27 November 1963.

TAPISSERIEË

Afrikaveelvuldigheid (1968)

Afmetings : 300cmx180cm

Weefster : Marguerite Weavind

g:a : Cilliers-Barnard

Eienaar : A. H. Margueson and Co., Johannesburg

Groei (1968)

Afmetings : 150cmx130cm

Weefster: Marguerite Weavind

g:a: Cilliers-Barnard

Eienaar : Mnr D. Bieber, Johannesburg

Egte Vorm (1968)

Afmetings : 90cmx120cm

Weefster : Marguerite Weavind

g:a: Cilliers-Barnard

Eienaar : Mev. A. Nott, Johannesburg

Evolusie (1968)

Afmetings : 150cmx130cm

Weefster : Marguerite Weavind

g:a: Cilliers-Barnard

Eienaar : Schlesinger-organisasie

Die Fontein (1969)

Afmetings : 150cmx173cm

Weefster: Susan Moolman

Get. L.O. Bettie Cilliers-Barnard

Universiteit van Pretoria. Voorportaal dameskoshuis Jasmyn.

Afrikakarnaval (1971)

Afmetings : 125cmx162cm

Weefster : Marguerite Weavind

g:a: Cilliers-Barnard

Uitstalling : Goodmangalery, Johannesburg

Voltooi ontwerp vir tapisserie vir die Staatsteater, Pretoria :
Die Beskermengel van die Kunste (1981/82). Deur Susan Moolman
geweef.

4.4 BEKRONINGS EN TOEKENNINGS

1966

Goue medalje vir Skilderkuns van Transvaalse Akademie (13de
uitstalling). Bekroonde werk Vesting
Deur Kamer van Mynwese geskenk

1967

Sy word tot nasionale ere-vice-president van die Suid-Afri-
kaanse Kunsvereniging verkies. Slegs vier lede van die
Suid-Afrikaanse Kunsvereniging het tot 1985 die toekenning ont-
vang: prof. A. L. Meiring, Bettie Cilliers-Barnard, regter J. F.
Marais en prof. Muller Ballot.

1968

Calouste Gulbenkian-uitstalling : Werke van Bettie Cilliers-Bar-
nard word saam met die van sewe Suid-Afrikaanse kunstenaars
gekies vir uitstalling by die prestige uitstalling. Ander
kunstenaars : Gunther van der Reis, George Boys, Cecil Skotnes,
Erik Laubscher, Armando Baldinelli, Aileen Lipkin.

1972

Vrou van die Jaar, 29 Augustus. Pretoria Women's Club.

1978

Ontvang Erepenning vir Skilderkuns van die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns in Augustus. Deel toekenning met Leo Theron.

1979

Ontvang 'n silwer medalje van die Noord-Transvaalse tak van die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging vir 30 jaar diens as bestuurslid in die komitee.

1983

Ontvang op 24 Maart die Dekorasie vir Voortreflike Diens, Suid-Afrika se hoogste burgerlike toekenning.

Ontvang op 25 November die Louriertoekenning van die Bond van Oudstudente van die Universiteit van Pretoria.

4.5 KOMITEES EN KOMMISSIES

1947

Word lid van die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging se Noord-Transvaaltak nadat die tak na die Algemene Jaarvergadering in 1947 saam met die Kaapse en Transvaalse takke gestig is. Die stigting van die tak het geskied onder aanvoering van adv. C. te Water, destydse President van die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging (1945-1949).

1949

Sy word tot bestuurslid van die Noord-Transvaalse tak van die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging verkies.

1955

"Historiese Uitstalling van Suid-Afrikaanse Kuns". Eeufees, Pretoria, 13-30 September. Georganiseer deur die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging, Noord-Transvaaltak. Uitstillingskomitee: Bettie Cilliers-Barnard, prof. J. P. Duminy, prof. A. L. Meiring, dr. H. van der Merwe Scholtz, dr. Maria Stein-Lessing.

"Transvaalse Kuns van Vandag". Eeufees, Pretoria, 11-28 Oktober. Georganiseer deur die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging, Noord-Transvaaltak. Uitstillingskomitee: prof. W. Battiss, Bettie Cilliers-Barnard, prof. J. P. Duminy, prof. A. L. Meiring, dr. H. van der Merwe Scholtz, dr. Maria Stein-Lessing.

1958

"Hedendaagse Suid-Afrikaanse Kuns". 14-24 Oktober. Rautenbachsaal, Universiteit van Pretoria. Bettie Cilliers-Barnard in Reëlingskomitee van die Noord-Transvaaltak van die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging wat die uitstalling georganiseer het. Komiteelede: Bettie Cilliers-Barnard, prof. A. L. Meiring, dr. H. van der Merwe Scholtz.

"Contemporary Transvaal Art". 2 Desember 1958 - 4 Januarie 1959, Rhodes National Gallery, Salisbury. Bettie Cilliers-Barnard in Reëlingskomitee van die Noord-Transvaaltak van die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging wat die uitstalling georganiseer het.

1961

South African Council of Artists. Uitvoerende Komitee: Walter Battiss, Bettie Cilliers-Barnard, P. Anton Hendriks, Lippy Lipschitz, Alexis Preller, Coert Steynberg, Maurice van Essche en Edoardo Villa.

1962

Battiss bedank as lid van Uitvoerende Komitee. Skotnes verkies tot President, Bettie Cilliers-Barnard, Nel Erasmus, P. Anton Hendriks, Lippy Lipshitz en Edoardo Villa dien in Uitvoerende Komitee.

1967

Senior keurder van die Noord-Transvaalse tak van die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging.

1969

Vyfjaarlikse uitstalling van Suid-Afrikaanse Kuns. Georganiseer deur die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging namens die Departement van Nasionale Opvoeding. Lede van keurkomitee: Alexander Podlashuc (voorsitter), Bettie Cilliers-Barnard, Gail Driver, Olga Levinson, Bruce Arnott, prof. Otto Schröder, Leo Theron.

1970

OK Basaars-kompetisie: Beurs van R1000 toegeken aan Linda Emms. Keurkomitee: Bettie Cilliers-Barnard, Cecily Sash, George Boys, Nico van Rensburg.

1971

Keurkomitee vir Sao Paulo-biennale: Walter Battiss, Lippy Lipshitz, Gunther van der Reis, Bettie Cilliers-Barnard, Erik Laub-scher, prof. A. L. Meiring, prof. M. Bokhorst, Cecil Skotnes.

1973

Keurkomitee vir Sao Paulo-biennale: Bettie Cilliers-Barnard, Nel

Erasmus, prof. Otto Schröder, Gunther van der Reis, Andrew Verster (proff. A. L. Meiring en M. Bokhorst tree as adviserende lede op).

1977

Aangestel as eksaminator van die Departement Beeldende Kuns by die Universiteit van Pretoria.

1979

Aangestel in die Internasionale Tapisseriekomitee wat verantwoordelik was vir die reisende uitstalling wat landwyd vertoon is.

1979-1984

Eugene Maraistrustfonds. Komiteelede: Mej. Jeanne Goosen, mev. Bettie Cilliers-Barnard, mnr. Herman van Niekerk, mej. Debbie Preller, mnr. Johan van Rooyen, mnr. Gideon Jooste. Voorsitter: mnr. Leon Rousseau. Fonds in lewe geroep vir die herstel van die skrywer se graf.

1980-1983

Kommissies van die Akademie vir Wetenskap en Kuns. Kommissie vir Beeldende Kunste

Primari

Dr. A. Werth (voorsitter)

Prof. Roelf Botha

Mej. Nel Erasmus

Prof. F. G. E. Nilant

Prof. B. E. Biermann

Prof. A. A. F. Teurlinckx

Sekundi

Prof. N. O. Roos

Prof. D. P. Kesting

Mev. Bettie Cilliers-Barnard

1980

Gekose lid van die Posseëladvieskomitee

Komitee: W. T. B. Ridgard (voorsitter), J. J. van Pletzen, N. Becker, J. Coetzee, J. Hoekstra, D. J. Rossouw (sekretaris), W. A. de Meyer, Bettie Cilliers-Barnard, H. Steyn, J. de Beer, G. Mynhardt, S. Ed. J. F. Marais, T. A. Bothma.

Lid van die Haenggistigting, Johannesburg.

1981

In reëlingskomitee van die Republiekfeesuitstalling gehou in Durban, 4 Mei 1981. Verantwoordelik vir die hang van ongeveer 600 werke.

1981

Gedeelte van 'n steendruk deur Bettie Cilliers-Barnard is gebruik vir die amptelike kerskaartjie van die Suid-Afrikaanse Ambassade in Bonn. Die titel van die kunswerk is as "Anbetung"/"Aanbidding" aangegee.

4.6 UITSTALLINGS DEUR DIE KUNSTENARES GEOPEN

1955

Sy open 'n uitstalling van handgeskilderde sy deur Tibor Weisz en Joyce Fourie op 7 Desember. Lidchigalery, Johannesburg, duur tot 17 Desember.

1969

Open uitstalling deur Grete Price. Suid-Afrikaanse

Kunsvereniging, Noord-Transvaaltak, Nederlandse Bankgebou,
Pretoria, Februarie.

1971

Open uitstalling deur Casper Schmidt, Suid-Afrikaanse
Kunsvereniging, Noord-Transvaaltak, Nederlandse Bankgebou,
Pretoria. 27 September.

1972

Open uitstalling deur Thijs Nel. Suid-Afrikaanse Kunsvereniging,
Noord-Transvaaltak, Nederlandse Bankgebou, Pretoria. 29 Mei - 10
Junie.

1977

Open uitstalling: "Kunsuitstalling deur Dameskunstenaars."
Aangebied deur die Lichtenburgse Kunsvereniging,
Wes-Transvaaltak, 23 Maart.

Open Nuwe Handtekeninge-uitstalling. Suid-Afrikaanse
Kunsvereniging, Noord-Transvaaltak, Nederlandse Bankgebou,
Pretoria. 13 Junie - 2 Julie.

1978

Open uitstalling deur Fred Schimmel. Februarie.

1979

Open uitstalling deur Rina Badenhorst. Suid-Afrikaanse
Kunsvereniging, Volkskasgebou. 29 Oktober - 16 November.

4.7 RADIO, TELEVISIE EN LESINGS

1962

Radiopraatjie. Die lewende kuns: Bettie Cilliers-Barnard, 'n resensie, Suid-Afrikaanse Uitsaaikorporasie, 23 Augustus.

Radiopraatjie uit België. Augustus.

Transvaalse Kuns 1962. Lesing deur Bettie Cilliers-Barnard: "Die gesprek tussen die kunstenaar en sy werk." Oktober/November.

1963

Radiopraatjie. Die Lewende Kuns: Kunstenaarscredo, Bettie Cilliers-Barnard, Suid-Afrikaanse Uitsaaikorporasie, 15 September.

1964

Radiopraatjie. "Nuwe Rigtings in die Kunswêreld van vandag" vir die Afrikaanse Diens, Suid-Afrikaanse Uitsaaikorporasie. 8 Oktober. Opgeneem in Parys.

Radiopraatjie. Onderhoud met Franse kunstenaar Ladislav Kijno vir die Afrikaanse Diens, Suid-Afrikaanse Uitsaaikorporasie, 25 Oktober.

1965

Radiopraatjie. Oor Suid-Afrikaanse kunstenaars wat in Parys leef en werk. Vir die Afrikaanse Diens, Suid-Afrikaanse Uitsaaikorporasie, 3 Januarie.

1966

Radiopraatjie. Kunsrubriek: Suid-Afrikaanse Uitsaaikorporasie: K. M. Skawran bespreek in onderhoud die uitstalling van Bettie Cilliers-Barnard en Joan Clare se werk wat in Maart 1966 in die

Pretoriase Kunsmuseum uitgestal is. Opname vir die Afrikaanse Diens, 31 Maart.

1969

Radiopraatjie. Lourens Fourie praat oor portefeulje en uitstalling by Goodmangalery in Oktober, Suid-Afrikaanse Uitsaaikorporasie, Oktober.

1978

Televisieprogram. Onderhoud met Bettie Cilliers-Barnard n.a.v. die toekenning van die Erepemning vir Skilderkuns van die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns asook 'n bespreking van haar werk op die hulde-tentoonstelling by die Potchefstroomse Universiteit vir Christelike Hoër Onderwys, Junie. Op Perspektief, 28 Junie.

1981

Radiopraatjie. Voice of America se Russiese Diens: Ludmilla Foster voer onderhoud met Bettie Cilliers-Barnard. Uitgesaai op 24 Februarie.

1983

Televisieprogram. Fokus op die Vrou - Uit en Tuisprogram. Program van 20 minute oor die lewe en werk van Bettie Cilliers-Barnard op Donderdag 18 Augustus.

4.8 STUDIHEREISE

1948

1 Maart. Vertrek na Holland, Belgie (Opsomer) en Frankryk (Lhote) vir 'n jaar. Terug 5 Januarie 1949.

1956

Vertrek na Parys en werk by die ateljee van William Hayter (ets) en Jean-Paul Pons (steendruk).

1960

Studiereis na Europa. Maak veral 'n studie van tapisserieë.

1964

Besoek aan Europa (Portugal, Spanje, Wenen, Parys: ateljee van Jean-Paul Pons), Brussel, Rome en Athene. 20 Augustus - November.

1970/71

Vertrek einde November 1970 na Europa; werk in Parys by ateljee van Jean-Paul Pons. Keer op 4 Maart 1971 terug.

4.9 WERK OP VEILINGS

1968

Foto en byskrif (aankondiging van veiling by Suid-Afrikaanse Kunsvereniging), Noord-Transvaaltak, Nederlandse Bankgebou, Hoofstad, 4 Desember.

1980

Aankondiging van werk op veiling:

No. 85 : Komposisie met drie figure, olie op doek, geteken en gedateer 1955. Catalogue of important South African, British and Continental paintings, watercolours, prints and sculpture, Sotheby's, Johannesburg, 8 Oktober.

1981

Aankondiging van werk op veiling:

No 82 : Ann, kop van 'n vrou, olie op bord, geteken en gedateer 1957.

No 93 : Abstrak, olie op doek, geteken en gedateer 1957. Catalogue of fine South African, British and Continental paintings, watercolours, prints and sculpture, Sotheby's, Johannesburg, 28 April.

Aankondiging van werk op veiling:

No 160 : Abstrak, olie op doek, geteken en gedateer 1966. Catalogue of South African, British and Continental paintings, watercolours, prints and sculpture, Sotheby's, Johannesburg, 26 November.

1982

Aankondiging van werk op veiling :

No 232 : Abstrak in rooi en swart, monotipe, twee keer onderteken plus voorletters, gedateer 1964. Catalogue of fine South African, British and Continental paintings, watercolours, prints and sculpture, Sotheby's, Johannesburg, 27 April.

1983

Aankondiging van werk op veiling :

No 88 : Figure, olie op bord, geteken en gedateer 1973. Afmetings :24,5cmx24,5cm. Catalogue of fine South African, British and Continental paintings, watercolours, prints and sculpture, Sotheby's, Johannesburg, 29 November.

CHRONOLOGIESE GEÏNTEGREERDE BIBLIOGRAFIE VAN BOEKE,
VERHANDELINGS, KOERANT- EN TYDSKRIFARTIKELS OOR BETTIE
CILLIERS-BARNARD

Die samestelling van die bibliografie oor Bettie Cilliers-Barnard behels 'n chronologiese geïntegreerde bibliografie van boeke, verhandelings, koerant- en tydskrifartikels wat so volledig soos moontlik aangehaal is.

Daar is egter 'n bykomende 43 inskrywings waarvan die bibliografiese data onvolledig is maar wat volledigheidshalwe in Bylae 1 opgeneem is.

Om verwarring oor die naam van die koerant Pretoria News te voorkom word daar op gewys dat die naam soos volg verander het:

Voor Junie 1957: Pretoria News

Na Junie 1957 tot 6 September 1972: The Pretoria News

Na 7 September 1972: Pretoria News³⁾

1946

BEUKES, Gerhard J. Belangwekkende kunsuitstalling: die werk van

Bettie Cilliers-Barnard. Kultuur, vol. 3, no. 11, Oktober.

KATINKA, ps. Bettie Cilliers-Barnard stal uit. Die Transvaler,
24 Oktober.

KUNSTENAARS stal uit. Die Vaderland, 12 Oktober.

OPRIGTING beoog van kunssentrum; uitstalling van die S. A.
Akademie. Die Transvaler, 12 Oktober.

PIENAAR to open S.A. Academy to-day. Rand Daily Mail, 11
October.

UITSTALLING van skilderye. Die Vaderland, 18 Oktober.

VAN DER WESTHUYSEN, H. M. Bettie Cilliers-Barnard. Die Perdeby,
25 September.

YOUNG artist's exhibition. Pretoria News, 21 October.

3. SCHOONRAAD, M. G. Die lewe en werk van Walter Battiss met
besondere verwysing na sy grafiese werk. M.A., U.P., 1974.

1947

MINDER bekendes. Die Brandwag, vol. 10, no. 483, 3 Januarie.

Aankondiging van artikel oor Bettie Cilliers-Barnard.

PIENAAR to open S.A. Academy today. Rand Daily Mail, 12 October.

SKILDERES en moeder. Die Transvaler, 10 Februarie.

VAN DER WESTHUYSEN, H. M. Minder bekende kunstenaars: Bettie Cilliers-Barnard. Die Brandwag, vol. 10, no. 483, 3 Januarie.

1948

AT Pretoria painting exhibition. Pretoria News, 20 February.

A YOUNG city artist's exhibition. Pretoria News, 18 February.

GROEN koppies (foto). Die Vaderland, 25 Februarie.

PROFFIE ps. Pretoria: wie en wat (Uitstalling in Christikunslokaal). Voorslag, vol. 3, no. 1, Maart/April.

SKILDERES se doeke rustig en saaklik. Die Vaderland, 27 Februarie.

UITSTALLING van skilderye. Die Vaderland, 14 Februarie.

1949

ART CRITIC, ps. Keen competition in art world. Cape Argus, 15 November.

CITY artist found much to interest on tour of continent.

Pretoria News, 19 January.

EXHIBITION by city artist. Pretoria News, 15 July.

EXHIBITION by Pretoria artist. Pretoria News, 16 July.

KUNSTENARES besoek kunssentra. Die Transvaler, 22 Januarie.

KUNSTENARES stel (sic!) uit na reis in die buiteland. Die Vaderland, 23 Julie.

NUWE belofte in kuns van een van jongeres: Bettie Cilliers-Barnard stal uit in Hoofstad. Die Transvaler, 22 Julie.

P. H. W. Pretoria artist's city show. Cape Times, 15 November.

VIR kleiner groep: jong kunstenaars se werk. Die Burger, 15 November.

W. van S. Tentoonstelling van werke deur Bettie Cilliers-Barnard. Die Vaderland, 16 Julie.

WERKE van Bettie Cilliers-Barnard. Die Vaderland, 15 Julie.

FOTO EN BYSKRIF.

Kunstenares en Mej. Lida van Zyl by opening van uitstalling. Cape Times, 15 November.

1951

ALEXINA, ps. Alexina praises exhibition by Bettie Cilliers-Barnard. Pretoria News, 24 October.

ARTIST with a slant towards the abstract. Pretoria News, 19 October.

BETTIE CILLIERS-BARNARD: kort berig oor mens en kunstenaar. The Friend, 12 May.

D. M. Exhibition of paintings: A gallery? Mayor's answer. Eastern Province Herald, 7 March.

SMIT, Wynand. Bettie Cilliers-Barnard. Lantern, vol. 1, no. 3, Junie.

The SOUTH AFRICAN Academy 1950: thirty first annual exhibition; held at the Municipal Art Gallery, Johannesburg 1950. The South African Architectural Record, vol. 36, no. 1, January.

1952

LITTLE, Valerie. Fine art in South Africa: a bibliography, 1946-1951. Cape Town: University of Cape Town, School of Librarianship.

STUART-JAMES, Georgina. Who is Who - Wie is Wie. Pretoria: Reyburn and James.

WERTH, A. J. In hoeverre dra die skilderkuns in Suid-Afrika 'n eie stempel? 'n Kritiese studie tot 1946. M.A., U.P.

1953

ALEXINA, ps. Bettie Cilliers-Barnard se uitstalling op 30

- Oktober 1953. Pretoria News, 28 October.
- ART LOVER ps. Opening van uitstalling: berig. Pretoria News, 31 October.
- UITSTALLING, 30 Oktober 1953: aankondiging. Pretoria News, 28 October.
- UITSTALLINGS in Pretoria: aankondiging . Pretoria News, 24 October.
- VAN DER WESTHUYSEN, H. M. Die jongste rigtings in die skilderkuns en verwante kunste in Europa en Suid-Afrika. Tydskrif vir Wetenskap en Kuns, vol. 13, no. 2, Oktober.
- WOMEN in art: Bettie Cilliers-Barnard plans a new city show. Pretoria News, 14 July.
- WORKS of a young S. A. artist: exhibition. Pretoria News, 2 November.
- FOTO EN BYSKRIF
Bettie Cilliers-Barnard by haar werke gefotografeer. Pretoria News, 3 November.

1954

- BOKHORST, Matthys. Die kuns van 'n kwarteeu. Standpunte, vol. 9, no. 3.

1955

- ANDERSON, Deane. Artist's lively work is based on African motifs. Cape Argus, 27 May.
- BOKHORST, Matthys. Artist from the Transvaal. Cape Times, 30 May.
- BOKHORST, Matthys. Bettie Cilliers-Barnard. Die Huisgenoot, vol. 40, no. 1756, 14 November.
- BY my venster verby: Bienkie ontmoet kleurvolle kunstenaars. Dagbreek en Sondagnuus, 14 Augustus.
- DE VOS, Willa. Kleure is haar woorde. Sarie Marais, vol. 6, no. 40, 1 Junie.
- H. E. W. Simplified realism in paintings. Rand Daily Mail, 22 August.

S. L. C. Can be both mother and artist. Zionist Record, 26 August.

W. L. Modernistiese bydrae tot S.A. Kuns. Die Transvaler, 20 Augustus.

FOTO EN BYSKRIF

Duitse grafiese werk uitgestal. Die Vaderland, 18 Augustus.

1956

ANDERSON, Deane. L'art Sud-Africain. Johannesburg : Hayne et Gibson, 1956. (Publikasie opgestel vir Venesiese Biennale).

ANDERSON, Deane. South African art, whence and whither. South African Department of Information. Fact paper, no. 19, September.

BOKHORST, Matthys. Suid-Afrika in Venesië. Suid-Afrikaanse Panorama, no. 2.

CITY artist on her Paris exhibition. Pretoria News, 21 December.

P. I. Les expositions: Bettie Cilliers-Barnard. Journal de L'Amateur D'Art, Dixieme Anne, no. 178, Jeudi, 25 Octobre.

SUID-AFRIKAANSE kunstenaars stal werke uit in Frankryk. Die Transvaler, 19 Oktober.

1957

Die ABSTRAKTE kuns; moet mens daaroor lag of huil? Die Transvaler, 23 Oktober.

ALEXINA, ps. Bettie Cilliers-Barnard; decorative. The Pretoria News, 23 October.

ANDERSON, Deane. Ten South African artists and the primitive revival. The Studio, vol. 153, no. 768, March.

ART CRITIC, ps. Seven artists show lively and varied work. The Star, 3 July.

ARTISTS among us. Milady, vol. 12, no. 9, November.

BEROEMDE kunstenaars kom hier uitstal. Highveld Herald, 26 April.

N. D. Die vrou agter die skerms. Die Vaderland, 23 Oktober.

STAL uit in Hoofstad. Dagbreek en Sondagnuus, 20 Oktober.

WEG van die aarde. Die Vaderland, 22 Oktober.

FOTO EN BYSKRIF

In Pretoria. The Pretoria News, 22 October.

Bettie Cilliers-Barnard by haar esel gefotografeer. The Pretoria News, 25 Oktober.

1958

ART and music: large and well-arranged show at the Aula. The Pretoria News, 15 October.

ART, ballet and theatre: show of contemporary Transvaal Art. The Pretoria News, 9 October.

ART CRITIC, ps. These abstracts have a subject. The Star, 4 June.

ART CRITIC, ps. The art world. The Star, 15 October.

BETTIE Cilliers-Barnard. Die Perdeby, 28 Maart.

BETTIE Cilliers-Barnard stal uit. Dagbreek en Sondagnuus, 1 Junie.

BLOM, Wim. Klank en kleur: kuns wat kennis vereis. Die Vaderland, 5 Junie.

Die KUNS se rigting. Die Vaderland, 9 Januarie.

H. E. W. Is there a message? Rand Daily Mail, 4 June.

KUNSTENARES spreek vroue toe oor skilderkuns. Die Transvaler, 14 Augustus.

MADELEINE, ps. Vroue werk harder vir sukses. Die Vaderland, 29 Mei.

MIN. NEL hoop dit word jaarlikse instelling. Die Transvaler, 15 Oktober.

S.A. also needs 'spiritual Sasols'. The Pretoria News, 15 October.

VIER kunstenaars stal in Pretoria uit. Suid-Afrikaanse Panorama, vol. 5, no. 11, November.

VORSTER, Anna. Kleur en patroonritme gebruik om te prikkel. Die Transvaler, 5 Junie.

FOTO EN BYSKRIF

Amerikaanse vroue-studiegroep besoek Bettie Cilliers-Barnard aan huis. The Pretoria News, 28 Julie.

Sosiale foto's tydens opening van uitstalling. Rand Daily Mail, 5 Junie.

Sosiale foto's tydens opening van uitstalling. The Star, 4 Junie.

1959

A.V. Vandag se beeldende kunstenaars met digters van Dertig vergelyk. Die Transvaler, 17 Junie.

ABSTRACT art exhibition. The Friend, 7 November.

ART and cinema; 'Art Fifty-Nine' causes a stir. The Pretoria News, 3 May.

ESEL, ps. Skilderes se uitstalling van abstrakte kuns betekenisvol. Die Volksblad, 7 November.

KUNS '59. Dagbreek en Sondagnuus, 14 Junie.

KUNS 1959 deur Dr. Nicol geopen. Die Vaderland, 5 Mei.

KUNSDOSENT vertoon haar werke. Die Volksblad, 3 November.

OPENING. Witbank News, 16 October.

OPENING of art exhibition at Witbank. Witbank News, 23 October.

RANDOM, Roderick. Talk of the day: foto en kort berig oor Bettie Cilliers-Barnard se uitstalling. The Friend, 4 November.

ZUIDAFRIKAANSE grafici toonden hun werk. Zuid-Afrika, vol. 36, no. 1, Januarie.

FOTO EN BYSKRIF

Bettie Cilliers-Barnard besig met voorbereiding van uitstalling. The Pretoria News, 1 Mei.

Sosiale foto tydens opening van uitstalling. The Pretoria News, 16 Junie.

1960

A. V. Kunstenaars kry haar beslag. Die Transvaler, 26 Mei.

A. W. Reviews/Resensies. Fontein, vol. 1, no. 3.

A. W. Uitstalling is mylpaal. Die Transvaler, 27 Oktober.

ART CRITIC ps. Mellow and mature: paintings satisfy. The Star, 18 May.

- ART shows. The Star, 17 May.
- The ARTIST at the opening. The Star, 21 May.
- EGLINGTON, C. The Guggenheim award for 1960. Fontein, vol. 1, no. 2.
- F. C. Reviews/Resensies. Fontein, vol. 1, no. 2.
- GRAFIESE werk: stal weer uit. Die Vaderland, 13 Mei.
- IN die Vorster-saal. Die Vaderland, 19 Oktober.
- LEEK, ps. Moderne kuns soos uiting van wanhoop (brief). Die Transvaler, 14 Junie.
- MEERKOTTER, D. Abstrakte kuns wat boei in stad te sien. Die Vaderland, 21 Mei.
- MEERKOTTER, D. Keurige tentoonstelling : móét gesien word. Die Vaderland, 28 November.
- MEERKOTTER, D. A. Werke op feesskou nie kunstenaars se beste. Die Vaderland, 16 September.
- MEIRING, A. L. en VORSTER, Anna. The Transvaal Academy exhibition, 1959. The South African Architectural Record, vol. 45, no. 2, February.
- P. A. K. Varied, positive work by Pretoria artist. The Pretoria News, 19 October.
- PRIZE for artist: (Irma Stern). The Star, 15 June.
- REDAKSIE dankwoord. Fontein, vol. 1, no. 1.
- S. C. H. Bekende skilderes gee haar oor aan die abstraktheid. Die Vaderland, 19 Oktober.
- SY skilder en bly huisvrou. Die Transvaler, 17 Oktober.
- TWEEDE vierjaarlikse uitstalling by Solomon galery. Die Perdeby, 2 September.
- Die VERHAAL van Bettie Cilliers-Barnard. Die Perdeby, 11 Maart.
- VERRASSEDE ontwikkeling. Dagbreek en Sondagnuus, 22 Mei.
- VOOR groot geleentheid: groot uitstalling van kuns vanaand geopen. Die Vaderland, 16 Februarie.
- VORSTER, Anna. Abstrakte rigtings in die Suid-Afrikaanse skilderkuns. Fontein, vol. 1, no. 1.
- VORSTER, Anna. The Transvaal Academy 1959. The South African Architectural Record, vol. 45, no. 2, February.
- FOTO EN BYSKRIF
- Alice Goldin by 'n werk van Bettie Cilliers-Barnard. Die Transvaler, 16 Februarie.
- Aankondiging van uitstalling. Die Transvaler, 17 Mei.

Bettie Cilliers-Barnard by een van haar werke. The Pretoria News, 17 Oktober.

Sosiale foto tydens opening van uitstalling. Die Transvaler, 20 Oktober.

Sosiale foto tydens opening van uitstalling. Die Vaderland, 21 Oktober.

Bettie Cilliers-Barnard saam met ambassadeur, ens. The Pretoria News, 22 Oktober.

1961

ART conference in Pretoria: aim to stimulate art in rural areas. South African Art News and Review, vol. 1, no. 7, 20 July.

ARTISTS of fame and promise. South African Art News and Review, vol. 1, no. 6, 6 July.

FISHER, Eliot. Women in art. South African Art News and Review, vol. 1, no. 2, 4 May.

HOW, George D. Accomplished painter stages a well-hung exhibition. Natal Mercury, 20 July.

K. S. Lack of purpose evident in some abstracts. Daily News, 21 July.

MEERKOTTER, D. Grafiese kuns in Guenther-lokaal. Die Vaderland, 11 Julie.

MEERKOTTER, D. Kunskroniek: tekeninge Egon Guenther Galery. South African Art News and Review, vol. 1, no. 8, 10 August.

MEERKOTTER, D. 'n Kunswedstryd sonder 'n wenner. Die Vaderland, 21 Julie.

MEIRING, A. L. Bettie Cilliers-Barnard. In: Ons Kuns 2. Pretoria: Suid-Afrikaanse Vereniging vir die Bevordering van Kennis en Kultuur.

1962

ALEXANDER, F. L. Art in South Africa since 1900. Kaapstad: A. A. Balkema.

ART CRITIC, ps: Thoughtful painter develops maturity. The Star, 23 August.

- BOKHORST, Matthys. Attractive show of graphic art. Cape Times, 25 April.
- CAMPBELL, D. Bettie Cilliers-Barnard. Voorgraadse werksopdrag, Kunstgeskiedenis I, UNISA.
- DESIGN took 18 months: tapestry will take two years to weave. The Star, 15 August.
- DUBOW, Neville. Group exhibition of graphic work by six S.A. artists. Cape Times, 28 April.
- EGLINGTON, Charles. Die bydrae van elf skilderesse tot die kuns in Suid-Afrika. Lantern, vol. 12, no. 1, September.
- H. E. W. Art show classical in feeling. Rand Daily Mail, 23 August.
- L. G. Bettie Cilliers-Barnard: die kunstenaress en vrou. Die Vaderland, 15 Augustus.
- WERTH, A. and EGLINGTON, C. Peintres et sculpteurs. La Revue Francaise, no. 139, April.
- FOTO en BYSKRIF
Aankondiging van uitstalling. Die Transvaler, 14 Augustus.

1963

- BOTHA, Anna. G'n masjien kan by hulle kers vashou: drie fases van die vrou in tapisseriebeeld. Fleur (Dagbreek se vrouebylaag), 8 Desember.
- CHEALES, Richard. Studie nodig om skilderes se werk te waardeer. Die Vaderland, 23 September.
- EAST LONDON now a recognised cultural centre. Daily Dispatch, 26 October.
- F. F. B. Pretoria beleef driftiger kunslewe as ooit. Die Burger, 3 November.
- KUNSTENARES se 15 werke in aand uitverkoop. Dagbreek en Sondagnuus, 22 September.
- P. A. K. Essays in the abstract. The Pretoria News, 17 September.
- R. v. H. Rype siening spreek uit Cilliers-Barnard se tentoonstelling. Die Transvaler, 23 September.
- A RARE exhibition by top-ranker. The Star, 12 September.
- R200,000 of South African art. News/Check, 6 December.

FOTO EN BYSKRIF

Kort agterblad-berig oor die Tweejaarlikse Kunstentoonstelling in Sao Paulo, Brasilië. Suid-Afrikaanse Panorama, vol. 8, no. 9, September.

Bettie Cilliers-Barnard by een van haar werke vir die uitstalling. The Pretoria News, 10 September.

Sosiale foto van persone by uitstalling. Die Vaderland, 12 September.

Sosiale foto van persone by uitstalling. The Pretoria News, 20 September.

Sosiale foto van persone by uitstalling. The Pretoria News, 21 September.

Tapisserie. South African Digest, 5 Desember.

1964

ALEXANDER, Phyllis. Two art shows in Pretoria. Sunday Chronicle, 20 Desember.

BARNARD, Chris. Pelgrims stroom steeds na Parys. Die Vaderland, 29 Oktober.

BETTIE Cilliers-Barnard: Biografia da artista sul Africana. Noticias da Africa do Sul, vol. 13, no. 210, Setembro.

BETTIE Cilliers-Barnard gesels oor haar verblyf in Parys. Die Burger, 2 November.

BETTIE Cilliers-Barnard op kunsreis: skilders in Parys weer op ou paaie. Die Transvaler, 28 Oktober.

CHEALES, Richard. Ou bekendes tref opnuut in reuse-uitstalling. Die Vaderland, 12 Mei.

CILLIERS-BARNARD, Bettie. Bekende kunstenaars skryf oor grafiese kuns. Daqbreek en Sondagnuus, 13 Desember.

CILLIERS-BARNARD stal uit. Die Vaderland, 17 Desember.

DRIE kunstenaars slaan slag vir Suid-Afrika in Amerika. Die Transvaler, 18 Junie.

HARMSSEN, Frieda. Bettie Cilliers-Barnard steeds vrolik en kleurrik. Daqbreek en Sondagnuus, 20 Desember.

JEPPE, Harold. Suid-Afrikaanse kunstenaars 1900-1962.
Johannesburg: Afrikaanse Pers-Boekhandel.

KANT gee die toon aan in Parys. Die Transvaler, 18 November.

KUNS: Bettie Cilliers-Barnard. Hoërskool Hercules. Jaarblad, Oktober.

KUNSTENARES wat haar huis en kuns ewe geslaag hanteer. Die Transvaler, 30 Julie.

MOOLMAN, J. H. Begin van 'n nuwe kuns? Ons land se eerste groot tapisserie. Die Huisgenoot, vol. 62, no. 2195, 17 April.

• ONDERHOUD met skilderes. Die Transvaler, 7 Julie.

P. A. K. Back from Paris. The Pretoria News, 16 December.

PEER, Peter. Art and artists: Cilliers-Barnard show coming. The Star, 10 December.

PEINTURE et sculpture sud-africaines. Afrique du Sud, Bruxelles, November.

PRETORIA artist finds Paris inspiring. The Star, 9 November.

PROFESSOR opens art exhibition: late, early work shown. The Friend, 27 November.

SOUTH AFRICAN art well represented at World Fair. South African Digest, 26 June.

SOUTH AFRICAN exhibits for World Fair show. South African Scope, Summer Issue, no. 7, July/August.

THERON, Leo. Kennis van media. Die Transvaler, 19 Desember.

VAN DER WESTHUYSEN, H. M. Die hedendaagse skilderkuns in Suid-Afrika. Historia, vol. 9, no. 1, Maart.

VORSTER, Anna. Parys bly stimulus vir kunstenaar. Die Vaderland, 21 Desember.

WERKE van oorsese toer: ontdek vorm. Die Transvaler, 15 Desember.

WOMAN. South African Panorama, vol. 9, no. 4, April.

FOTO EN BYSKRIF

Tapisserie. Nieuws uit Zuid-Afrika, vol. 3, no. 11, 30 April.

Tapisserie. Noticias da Africa do Sul, vol. 13, no. 206, Mai.

Berig oor World Fair en Bettie Cilliers-Barnard se werk Africa Incandescent. The Pretoria News, 19 June.

Skildery na New York. Die Transvaler, 22 Junie.

Bettie Cilliers-Barnard en Cisca Marais tydens reis in Portugal. Noticias da Africa do Sul, vol. 13, no. 210, Setembro.

Bettie Cilliers-Barnard by skildery wat aan die S.A. Vloot geskenk is. Die Transvaler, 29 September.

Bettie Cilliers-Barnard by haar grafiese werk. The Pretoria

News, 14 December.

1965

- ARTIST created a garden in the veld. Cape Times, 14 May.
- BATISS, Walter. Kunsbewegings in Suid-Afrika vandag.
Standpunte, vol. 18, no. 6, Augustus.
- BETTIE shows in Cape. The Star, 20 May.
- CILLIERS-BARNARD, Bettie. Die nie-figuratiewe kuns: 'n
hooggety. Ongepubliseer. Geskryf vir Standpunte.
- DUBOW, Neville. Sensations towards infinity : Barnard show.
Cape Argus, 21 May.
- F. L. A. Grosvenor-huis Stellenbosch: Betty (sic!)
Cilliers-Barnard veral grafikus. Die Burger, 18 Junie.
- F. L. A. In die Wolpe-Kunssaal: moontlikhede van medium boei
haar. Die Burger, 25 Mei.
- GRAPHIC art show at Worcester. Cape Argus, 27 July.
- H. F. Moderne kuns in ou omgewing: tentoonstelling Bettie
Cilliers-Barnard. Eikestadnuus, 18 Junie.
- HARMSSEN, Frieda. Kunsgebeurtenisse in Pretoria gedurende 1964.
De Arte, no. 1A.
- KÜHNE, W. O. Van alle kante: Maandagaand was kunsaand in die
Kaap. Die Burger, 19 Mei.
- KUNSUITSTALLING hier e.k. Vrydag. Worcester Standard and
Advertiser, 16 Julie.
- P. A. K. Contrast in styles. The Pretoria News, 26 August.
- TRANSVAALSE kunstenaars. Die Burger, 14 Mei.
- VAN DER WALT, G. Skilderes kom eers met stillewes tot eie. Die
Oosterlig, 25 Februarie.
- VAN ROOYEN, Johan. Surge of ideas in art show. Cape Times, 21
May.
- VERTOONDE kunswerke sal plek kry in enige museum - Marais
Viljoen. Die Volksblad, 19 Oktober.
- VORSTER, H. M. E. Bettie Cilliers-Barnard. Voorgraadse
werkstudie H.O.D. IV, U.P.
- W.E.G.L. Een van eerste S.A. 'nie-figuratiewes'. Die Burger, 21
Mei.

FOTO EN BYSKRIF

Kort berig en foto oor die nuwe Realisme. S.A. Kunskalender,
Februarie.

Prof. Trümpelmann saam met kunstenaars gefotografeer by
opening. Cape Argus, 21 Mei.

Bettie Cilliers-Barnard en mev. M. Grobbelaar gefotografeer
by opening van uitstalling. Die Burger, 25 Mei.

Bettie Cilliers-Barnard en aankondiging van uitstalling.
Eikestadnuus, 4 Junie.

Bettie Cilliers-Barnard by een van haar werke, Teleskoop,
gefotografeer. Die Transvaler, 7 September.

1966

AFDRUKMAKERS se kuns vertoon. Die Transvaler, 2 Augustus.

ART award. The Star, 9 November.

ART award to Battiss 'a mistake'. The Star, 8 November.

BEKENDE kunstenaars se werke saam uitgestal. Die Vaderland, 17
Augustus.

BERMAN, Esmé. South African painting. In: South Africa today,
1966, incorporating S. A. Review. Johannesburg: Financial
Mail.

BETYDS aangestel vir Kersfeesuitstallings. Die Vaderland, 14
Desember.

CILLIERS-BARNARD, Bettie. Die wêreld van Irma Stern. S. A.
Kunskalender, Oktober.

EAST LONDON dead says artist. Daily Dispatch, 27 May.

F. B. B. Gold Medal Transvaal Academy 1966. S. A. Arts
Calendar, December.

GREEN, Eldred. The South African National Gallery. Lantern,
vol. 15, no. 3, March.

H. E. W. Aankondiging dat Bettie Cilliers-Barnard die wenner
is van die goue medalje van die Transvaalse Akademie. Rand
Daily Mail, 12 November.

L. W. B. Kragfigure stal in Pretoria uit. Die Vaderland, 29
Maart.

MARTIENSSEN, Heather. Kuns in Suid-Afrika. In: Suid-Afrikaanse
kuns van die twintigste eeu. Kaapstad: Human en Rousseau.

MEERKOTTER, DIRK. Ongelukkige 13 ten spyt: Akademie hou puik

- uitstalling. Die Transvaler, 15 November.
- P. A. K. Contrasts in the abstract. The Pretoria News, 24 March.
- SAMOY, A. G. Kunst in Zuid-Afrika. De Spectator, 22-23 Oktober.
- SHARING the honours. The Pretoria News, 25 March.
- SUID-AFRIKAANSE Kunsvereniging ken medaljes toe. Die Transvaler, 7 November.
- WOOD, Joy. Elf kunstenaars stal uit. Die Transvaler, 18 Augustus.
- FOTO EN BYSKRIF
- Sosiale foto tydens opening van uitstalling. Hoofstadnuus, 8 Julie.
- Bettie Cilliers-Barnard gefotografeer by uitstalling van Emanuel Piladakis. South African Digest, 16 September.
- Kringloop van die wind. Rand Daily Mail, 12 November.

1967

- AROUND the studios. Artlook, vol. 1, no. 3, January.
- ART: "the Cycle" the theme. South African Digest, 20 October.
- BASSON, Jenny. Cycle inspired Bettie Cilliers-Barnard. Persvrystelling, Kultuurseksie, Departement van Inligting, 9 Oktober.
- BASSON, Jenny. Exhibition marks 21st anniversary. Persvrystelling, Kultuurseksie, Departement van Inligting, 6 Oktober.
- BASSON, Jenny. Exhibition of new works: Bettie Cilliers-Barnard. Persvrystelling, Kultuurseksie, Departement van Inligting, 9 Oktober.
- BASSON, Jenny. Kringloop in die kuns van Bettie Cilliers-Barnard. Persvrystelling, Kultuurseksie, Departement van Inligting, 6 Oktober.
- BEKENDE kunstenaars stal uit. Die Transvaler, 2 Mei.
- BETTIE Cilliers-Barnard at Goodman Gallery. Artlook, vol. 1, no. 6, April.
- BETTIE Cilliers-Barnard: egtheid gevind in abstrakte skilderye. Die Transvaler, 19 Oktober.
- BETTIE Cilliers-Barnard: haar strewe 'n soeke na lig. Die

- Transvaler, 12 Oktober.
- BETTIE Cilliers-Barnard - Hoofgalery. 16-19 Oktober 1967. S. A. Kunskalender, Oktober.
- BETTIE Cilliers-Barnard: twintig variasies op 'n tema. Dagbreek en Sondagnuus, 30 April.
- BETTIE Cilliers-Barnard word gehuldig. Dagbreek en Sondagnuus, 15 Oktober.
- BINGE-BRECHER, Ferrie. Bettie Cilliers-Barnard - bravo! Die Vaderland, 17 Oktober.
- C. S. Art show. Rand Daily Mail, 5 May.
- CHAMBER OF MINES art award. South African Digest, 17 February.
- CHEALES, Richard. Galleries: Cilliers-Barnard - sophistication and finish. S. A. Financial Gazette, 12 May.
- CHEALES, Richard. Skilderes se talent toon volle wasdom. Die Vaderland, 9 Mei.
- CILLIERS-BARNARD - sophisticated and finished. S.A. Financial Gazette, 12 May.
- CONFLICT on canvas: exhibition by S. A. painter. The Star, 1 May.
- D. A. G. Portrait of the artist - 5: Bettie Cilliers-Barnard. Artlook, vol. 1, no. 5, March/April.
- DAVIES, John. Abstract show: each artist has something to say. The Star, 10 March.
- DAY, David. Bettie Cilliers-Barnard. Artlook, vol 1, no. 11, October.
- F. de V. Circles and symbols. The Pretoria News, 18 Oktober.
- GOUE medalje aan kunstenaars. Die Vaderland, 21 Februarie.
- GROOT eer val S. A. kunstenaars te beurt. Die Transvaler, 25 November.
- GROUP show. The Star, 9 March.
- HAAR strewe 'n soeke na lig. Die Transvaler, 12 Oktober.
- HONOUR for seven South African artists. The Pretoria News, 23 November.
- J. D. Art show: her works have basic strength. The Star, 6 May.
- KERR, Oliver. Whirling circles and dramatic atmosphere. Sunday Express, 14 May.
- KING EACHUS, ps. Christmas show. Artlook, vol. 1, no. 12, November.
- KUNSKRONIEK: realistiese snert oortref slegte moderne kuns baie

- ver. Dagbreek en Sondagnuus, 22 Oktober.
- LUPS, Catherina. Die uitbeelding van die mens aan die hand van skilderwerke in Pretoria. M.A., U.P.
- MAHON, Bea. Ten top women. Artlook, vol. 1, no. 6, April.
- NEL, Thijs. Aankondiging van uitstalling . Die Vaderland, 27 April.
- NEW honour for artist. The Pretoria News, 13 October.
- The 1966 Transvaal Academy. The South African Architectural Record, vol. 52, no. 1, January.
- The 1967 Transvaal Academy. The South African Architectural Record, vol. 52, no. 12, December.
- PINTORES sul-africanos; Bettie Cilliers-Barnard, tenciona realizar em Lisboa uma exposicao das suas obras. Noticias da Africa do Sul, vol. 17, no. 250, Setembro.
- PRETORIUS, Hennie. 'Sy probeer niemand bedrieg nie.' Die Beeld (Tweede Beeld), 22 Oktober.
- RICHTER, Anton. Sirkelobsessie soms oorheersend. Die Transvaler, 11 Mei.
- RUIMTESIMBOLE. Die Beeld, 22 Oktober.
- SIKLUS-TEMA in Goodman-galery: kunstenaars na 4 jaar weer 'man-alleen'. Die Transvaler, 24 April.
- SKAWRAN, Karin. 'n Oorsig van die kunsgebeure in 1966. De Arte, no. 1, Mei.
- SKILDERES se talent toon volle wasdom. Die Vaderland, 9 Mei.
- SUID-AFRIKA se keuse vir Gulbenkian: 42 verteenwoordigende werke word in Lissabon vertoon. Dagbreek en Sondagnuus, 26 November.
- VORSTER, Anna. Uitstalling wys skilderes se ontwikkeling. Die Transvaler, 26 Oktober.
- FOTO EN BYSKRIF
- Bettie Cilliers-Barnard, Skotnes en Dr. A. D. Bensusan: Akademie toekenning. Rand Daily Mail, 9 Februarie.
- Bettie Cilliers-Barnard by opening van uitstalling. Die Transvaler, 10 Maart.
- Berig oor uitstalling by Goodmangalery. Rand Daily Mail, 6 Mei.
- Berig oor uitstalling by Goodmangalery. Die Transvaler, 11 Mei.

1968

- ARNOTT, B. M., samest. Register van kunstenaars en graveurs.
Kaapstad: Afdeling Afdrucke en Tekeninge, Suid-Afrikaanse
Nasionale Kunsmuseum., 29 Februarie.
- ART exhibition. The Pretoria News, 11 June.
- BERMAN, Esme. Vir die Gulbenkian. Suid-Afrikaanse Panorama,
vol. 13, no. 1, Januarie.
- BRANDEIRO, Jorge. Biografia da artista Sul Africana Bettie
Cilliers-Barnard. Noticias da Africa do Sul, vol. 17, no.
250, Januar.
- GALLERY 101 Johannesburg: the best in contemporary South African
Art. Artlook, vol. 2, no. 2, January.
- NILANT, F. G. E. Die kuns van die Afrikaner. In: PIENAAR, P. DE
V. red. Kultuurgeskiedenis van die Afrikaner. Kaapstad:
Nasionale Boekhandel Beperk.
- WERTH, A. J. The Gulbenkian exhibition. Artlook, vol. 2, no. 5,
April.

1969

- ART: masterpieces of technique. South African Digest, 17
October.
- BERMAN, Esmé. It's happening. Artlook, vol. 3, no. 30, May.
- BETTIE Cilliers-Barnard. Artlook, vol. 3, no. 35, October.
- BOTHA, Elize. Kruis word kunstenaars se simbool. Hoofstad, 1
Oktober.
- C. E. The tapestries of Marguerite Stephens. Artlook, vol. 3,
no. 26, January.
- CHEALES, Richard. Echoes of cultures past. The Star, 14
October.
- EVERARD, Kenelm. Galleries: technique that charms. S.A.
Financial Gazette, 10 October.
- FARMER, Martin. Grete Price. Artlook, vol. 3, no. 27, February.
- 15th Transvaal Academy 1969. Artlook, vol. 3, no. 27, February.
- GOODMAN, Linda. Art form graphics. Artlook, vol. 3, no. 26,
January.
- H. E. W. Grecian symbol. Rand Daily Mail, 19 July.

- H. E. W. Masterpieces of technique. Rand Daily Mail, 11 October.
- KUNS tref in nuwe Verwoerdgebou. Die Volksblad, 16 Oktober.
- KUNSWERKE vir nuwe gebou. Inwydingsbrosjure, H. F. Verwoerdgebou, Bloemfontein, 17 Oktober (geen datum of uitgewer nie).
- LIFE in Free State. The Friend, 17 October.
- PORTEFEULJE van werk te koop. Die Transvaler, 2 Oktober.
- PORTFOLIO by Bettie Cilliers-Barnard. S.A. Arts Calendar, October.
- S. A. KUNSVERENIGING: Register van Suid-Afrikaanse en Suidwes-Afrikaanse Kunstenaars, 1900-1969, Kaapstad: Nasionale Handelsdrukkery.
- SOME New Year's resolutions: serious and light-hearted. Artlook, vol. 3, no. 26, January.
- SUID-AFRIKA het baie kunstenaresses. Hoofstad, 21 Augustus.
- "SYMBOLS" portfolio of distinction. Artlook, vol. 3, no. 35, October.
- VAN LINGEN, Claude. Simbole vir Bettie. Die Transvaler, 10 Oktober.
- VAN RENSBURG, Nico. Bettie Cilliers-Barnard: simboliek soms duister. Die Vaderland, 14 Oktober.
- FOTO EN BYSKRIF
- Aankondiging van vrystelling van portefeulje. The Pretoria News, 30 September.
- Foto-advertensie. Rand Daily Mail, 2 Oktober.
- Muurskildery. Die Volksblad, 16 Oktober.

1970

- ABSTRACT artist supreme. South African Digest, 23 October.
- ART exhibition is exciting. The Friend, 22 August.
- BASSON, Jenny. Bettie Cilliers-Barnard exhibits in Pretoria. Persvrystelling, Kultuurseksie, Departement van Inligting, 5 Oktober.
- BEKENDE Pretoriase kunstenaresses stal uit. Die Transvaler, 12 Oktober.
- BERMAN, Esmé. Art and artists of South Africa. Kaapstad: A. A. Balkema.

- BETTIE Cilliers-Barnard bied puik uitstalling aan. Hoofstad, 14 Oktober.
- BURSARY awards. Artlook, vol. 4, no. 48, November.
- CATALOGUE (of) South African painting and sculpture. Cape Town: South African National Gallery.
- CHITTENDEN, Anita. Sy kies toe verfkwas bo letterkunde. Hoofstad, 8 Oktober.
- R40,000 art exhibition. The Friend, 19 August.
- HARMSSEN, Frieda. Gedagtes by 'n portfolio van Bettie Cilliers-Barnard. Standpunte 88, vol. 23, no. 4, April.
- H. E. W. Inside Mail: the arts. Rand Daily Mail, 31 January.
- KUNSUITSTALLING trek groot belangstelling. Die Perdeby, 19 Junie.
- MARAIS, J. F. Bettie Cilliers-Barnard. Artlook, vol. 4, no. 47, October.
- MIRVISH, D. B. South African artists, 1900-1958: a bibliography. Cape Town: University of Cape Town, School of Librarianship.
- ON S.A. art scene. The Pretoria News, 4 June.
- P. A. K. Seals and symbols. The Pretoria News, 15 October.
- PAINTERS galore on two shows. The Pretoria News, 16 June.
- R. L. G. Duisende rande se skilderye uitgestal. Die Volksblad, 19 Augustus.
- REINHARDT, Leslie. Kunstenaars voldoen aan hoë eise. Hoofstad, 20 Oktober.
- SERENA, ps. Moenie diep delf nie. Die Transvaler, 20 Oktober.
- STYLGROEPE in die Suid-Afrikaanse kuns. S. A. Kunskalender, Maart.
- VAN EYSEN, Wynand. Sieraad van die Vrystaat. Suid-Afrikaanse Panorama, vol. 15, no. 1, Januarie.
- VAN LINGEN, Claude. Al groter rol vir grafiese kuns. Die Transvaler, 6 Februarie.
- VAN RENSBURG, Nico. Die land se bestes word hier uitgestal. Die Vaderland, 12 Maart.
- VAN WYK LOUW, N. P. Vier stasies I - Leeglêers. Standpunte 88, vol. 23, no. 4, April.
- WINTER art exhibition 1970. Artlook, vol. 4, no. 43, June.
- FOTO EN BYSKRIF
- Aankondiging van uitstalling. S.A. Kunsvereniging. South

African Digest, 12 Junie.

Bettie Cilliers-Barnard tydens uitstalling van die Mediese
Studente-vereniging. Hoofstad, 15 Junie.

Kort berig oor werk. The Pretoria News, 9 Oktober.

Aankondiging van uitstalling. Hoofstad, 12 Oktober.

1971

ALBERTYN, C. F. red. Ensiklopedie van die wêreld. Stellenbosch:
Albertyn. Deel 2, p.654; deel 3, p.153; deel 7, p.482.

ALL the way - from Paris. The Star, 20 April.

ART: artist exhibits abroad. South African Digest, 12 March.

ART notes. Rand Daily Mail, 12 April.

ARTIST returns from Paris. The Pretoria News, 5 March.

BADENHORST, Jan. London show by Pretoria artist. Rand Daily
Mail, 2 March.

BADENHORST, Jan. Pons se bekende litowerke op Kerkplein
uitgestal. Die Vaderland, 18 Oktober.

BADENHORST, Jan. To show latest graphics in London. The Star,
17 February.

BASSON, Jenny. Grafiese werke van Bettie Cilliers-Barnard uit-
gestal. Persvrystelling, Kultuurseksie, Departement van
Inligting, 7 April.

BETTIE Cilliers-Barnard, 14 September 1971. U.P. (naamlose
voorgraadse studie opgeneem in die Kunsargief van die
Departement Kunsgeskiedenis, U.P.).

BETTIE Cilliers-Barnard toon haar Paryse werk. Hoofstad, 14
April.

CILLIERS-BARNARD: grafiese kuns uit Parys. Hoofstad, 15 April.

CONTRAST in graphics. The Pretoria News, 21 April.

DE PONTES, F. Ons kunstenaars: Bettie Cilliers-Barnard. Ster, 1
Januarie.

GOODMAN, Linda. Bettie Cilliers-Barnard. South African
Panorama, vol. 16, no. 11, November. (Artikel in Duits
vertaal en in Südafrikanisches Panorama gepubliseer in 1972.)

H. E. W. Craftmanship. Rand Daily Mail, 17 September.

H. E. W. Inside Mail. Rand Daily Mail, 17 April.

REINHARDT, Leslie. Bettie se werk is goed beplan. Hoofstad, 26

April.

SERENA, ps. Soos 'n vars luggie. Die Transvaler, 22 April.
STRONG medicine for South African art. Artlook, vol. 5, no. 58,
September.

VERSAMELING in Kollege-Huis. Die Perdeby, 12 Maart.

FOTO EN BYSKRIF

Bettie Cilliers-Barnard met Jean-Paul Pons. The Pretoria
News, 12 April.

Bettie Cilliers-Barnard met Jean-Paul Pons. Die Transvaler,
16 Augustus.

Ontwerp deur Bettie Cilliers-Barnard. The Star, 17 September.

1972

ART: artists' festival. South African Digest, 26 May.

ARTIST of the year. The Pretoria News, 31 August.

AUCTION of art works. Pretoria News, 24 November.

BETTIE Cilliers-Barnard. Sunday Express, 29 October.

CHEALES, Richard. Art in aspect. The Star, 28 May.

CHEALES, Richard. The exhibition: Bettie Cilliers-Barnard. The
Star, 31 October.

CILLIERS-BARNARD, Bettie. Agter die Skerms. S.A. Kunskalender,
Augustus.

COULSON, Michael. Galleries: Exhibition by Bettie
Cilliers-Barnard. S. A. Financial Gazette, 27 October.

DAVIDTZ, Bonnita. Cilliers-Barnard slaag. Die Vaderland, 31
Oktober.

GROEPUITSTALLING by Galery 101, Johannesburg: bespreking.
Sunday Express, 28 Mei.

H. E. W. Feeling towards humanity. Rand Daily Mail, 26 October.

KONYA, Phyllis. Show of the year. The Pretoria News, 17 May.

KUNS en vermaak: vroue vereer die kunste. Hoofstad, 31 Augustus.

KUNSWERKE vir U.P. Die Vaderland, 19 April.

NEWSMAKERS and events: Pretoria. Artlook, vol. 6, no. 8,
August.

NUUSMAKERS : skenking van grafiese werke aan U.P. Die
Transvaler, 20 April.

OUDSTUDENT vereer. Skakelblad, Universiteit van Pretoria, vol.

19, no. 2, November.

PAVEMENT art. Artlook, vol. 6, no. 5, May.

PRETORIA '72 will mark 25 years of art in city. The Pretoria News, 16 May.

SKENKINGS. Skakelblad, Universiteit van Pretoria, vol. 19, no. 1, Mei.

VAN RENSBURG, Nico. Bettie 'keer terug'. Die Transvaler, 3 November.

FOTO EN BYSKRIF

Skenking van grafiese werke aan U.P. Die Perdeby, 28 April.
Oor muurpaneel. Hoofstad, 3 November.

1973

BAUM, Stephanie. Dramatic, exciting paintings. Cape Times, 14 September.

BETTY (sic!) breaks the jinx. Pretoria News, 4 October.

CHRISTMAS in a personal way. Pretoria News, 21 December.

DU TOIT, Isobelle. Bettie Cilliers-Barnard: 'n kunstenaar kan nooit veins nie. Buurman, Maart.

GREEN, Eldred. Philosophy of time expressed in paint. Cape Argus, 5 September.

KUNSTENAAR verander haar styl. Die Burger, 4 September.

MESMAN, Ellen. So word kunstenaars nie gemaak of gebreek nie: ons kunskritikus oor kritiek. Die Burger, 1 Oktober.

MESMAN, Ellen. Twee tentoonstellings: teenstellinge in die kuns. Die Burger, 13 September.

MÖLLER, E. M. Die betekenis van Ecole de Paris vir die Suid-Afrikaanse kunsontwikkeling met spesiale verwysing na André Lhote. M.A., R.A.U.

WERTH, A. J. Die invloed van Primitivisme op die beeldende kunste met besondere verwysing na Suidelike Afrika. D.Phil., U.P.

FOTO EN BYSKRIF

Susan Moolman by Bettie Cilliers-Barnard se ontwerp van tapisserie, Fontein. Hoofstad, 14 Junie.

Aankondiging van uitstalling by die S.A.Kunsvereniging, Kaapstad. Die Burger, 29 Augustus.

1974

- ALEXANDER, F. L. South African graphic art and its techniques.
Cape Town: Human en Rousseau.
- AN artist in her own setting. Pretoria News, 13 November.
- ANSEMS, Irene. Art view: remarkable celebration of man's
destiny. Rand Daily Mail, 13 December.
- BASSON, Jenny. Abstract artist. South African Digest, 15
November.
- BASSON, Jenny. Bettie Cilliers-Barnard. Artlook, vol. 8, no. 7,
October/November.
- BASSON, Jenny. Bettie Cilliers-Barnard. S. A. Kunskalender,
November.
- BASSON, Jenny. Cilliers-Barnard deur balans gekenmerk.
Oggendblad, 7 November.
- BASSON, Jenny. Hoopvolle visioene van die mens. Sarie Marais,
vol. 26, no. 12, 4 Desember.
- BASSON, Jenny. Prestige-uitstalling deur kunstenaars van die
oneindige. Hoofstad, 19 November.
- BASSON, Jenny. S.A. grafiese werk in Oostenryk. S. A.
Kunskalender, Augustus.
- BASSON, Jenny. S. A. Kuns in Oostenryk en Israel. S. A.
Kunskalender, Oktober.
- BEKENDE kunstenaar kom gesig wys. The Lowvelder, 5 Julie.
- BETTIE once said... The Lowvelder, 12 July.
- BETTIE'S prestige exhibition opens soon. Pretoria News, 8
November.
- BETTIE stal uit. Die Transvaler, 16 November.
- BOTHA, Elize. Mens en mensdom in Bettie Cilliers-Barnard se
werk. Lantern, vol. 24, no. 2, Desember.
- CILLIERS-BARNARD kry prestige-kans. Die Transvaler, 6 November.
- CILLIERS-BARNARD: spesiale uitstalling. Die Transvaler, 4
Desember.
- DU TOIT, Chris. Die kuns van Bettie Cilliers-Barnard. Die
Brandwag, vol. 4, no. 48, 29 November.
- DU TOIT, Isabella. An artist in her own setting. Pretoria News,

18 November.

ERNST, Johanna Petronella. Die skilderes Anna Vorster en haar hydrae tot die Suid-Afrikaanse Skilderkuns 1952-1972. M.A., U.P.

GRAFIES. S. A. Kunskalender, Maart.

Die GROSSE Sehnsucht der kleinen Krieger. Kleine Zeitung, 20 Juli.

HARMSSEN, Frieda. Paying price of perfection. Pretoria News, 21 November.

HOË lof vir S.A. kuns oorsee. Hoofstad, 27 September.

KEMPF, Katinka. Bettie Cilliers-Barnard. Lantern, vol. 24, no. 2, Desember.

KEMPF, Katinka. Steeds die mens as uitgangspunt. S. A. Kunskalender, November.

MENSDOM en die mens in kuns betrek. Die Volksblad, 13 November.

OOSTRA, Henk. Bettie vier tussen haar werke. Die Transvaler, 18 November.

ROOS, N. O. Abstrakte kuns kon haar nie bevredig. Oggendblad, 27 November.

SCHOLZ, Ute. Die uitstalling se bekoring is groot. Oggendblad, 5 Desember.

SCHOONRAAD, M. G. Die lewe en werk van Walter Battiss met besondere verwysing na sy grafiese werk. M.A., U.P.

SOUTH AFRICA (Republic). Department of Information. South Africa 1974: official yearbook of the RSA, Pretoria: the Department, p.823.

STEENDRUK deur Bettie Cilliers-Barnard. S. A. Kunskalender, Maart.

VAN GRAAN, Rien. Prestige-tentoonstelling. Lantern, vol. 24, no. 2, Desember.

VAN GRAAN, Rien. 'n Skilderes se boodskap van hoop. Beeld, 12 November.

FOTO EN BYSKRIF

Inligting oor uitstalling. Rand Daily Mail, 11 November.

Aankondiging van uitstalling. Rand Daily Mail, 14 November.

Keuring van kinderkuns. Suid-Afrikaanse Oorsig, 29 November.

1975

- BASSON, Jenny. Suid-Afrikaanse werke in Peru uitgestal. Hoofstad, 21 Maart.
- BERMAN, Esmé. The story of South African painting. Cape Town: A. A. Balkema.
- BETTIE Cilliers-Barnard skep 'n gevoel van afwagting. Die Perdeby, 1 Augustus.
- BETTIE Cilliers-Barnard stal uit. Hoofstad, 23 Oktober.
- BRUWER, Johan. Die hoof oorheers die hart. Beeld, 3 November.
- CRITICAL note. Newsletter, Goodman Wolman Gallery, April.
- FULL flood of ability. The Star, 3 November.
- GOOSEN, Jeanne. Kuns op skou is puik. Hoofstad, 19 Junie.
- GOOSEN, Jeanne. 'Nuwe' Bettie digteres met penseel. Die Transvaler, Ritsgids, 24 Oktober.
- GREEN, Eldred. Paintings of philosophic inquiry shown. Cape Argus, 8 December.
- KOOP skilderye om jong skilders te help - kenner. Hoofstad, 5 September.
- KOTZE, Jeanne. Group show. Pretoria News, 18 June.
- KUNSTENARES bereik toppunt van loopbaan. Hoofstad, 23 Oktober.
- MESMAN, E. Tentoonstelling op Stellenbosch: Bettie Cilliers-Barnard. Die Burger, 19 Desember.
- PRELLER se werk. Oggendblad, 2 Junie.
- R. L. G. Keur van S.A. vroue se werke te sien. Die Volksblad, 21 Oktober.
- SOUTH AFRICAN graphics in Peru. The Star, 19 February.
- SOUTH AFRICAN graphics on view in Peru. Rand Daily Mail, 12 March.
- SUID-AFRIKAANSE KUNS in Peru. Die Burger, 24 Februarie.
- SUID-AFRIKAANSE kunstenaars stal werke uit. Hoofstad, 2 Junie.
- WINDER, H. E. Art: Comment on life itself. Rand Daily Mail, 27 October.

1976

- BETTIE Cilliers-Barnard kom uitstal. Die Volksblad, 8 Mei.
- JUDY'S PAGE, ps. Famous artist's work on show in city. Diamond

Fields Advertiser, 3 June.

KUNSUITSTALLING. Vrystaat, 10 Junie.

M. B. Bettie's art show at night. The Friend, 20 May.

M. v. W. Paintings show field of reality. The Friend, 12 May.

NEDBANK is to feature Bettie Barnard's work. Diamond Fields Advertiser, 28 May.

NILANT, F. E. G. en SCHOONRAAD, M. Bibliografie:

Suid-Afrikaanse kunstenaars. Pretoria: Universiteit van Pretoria, Kunsargief.

POTGIETER, Stéfanie. South African art in Australia. South African Digest, 4 June.

PRETORIA-KUNS/Pretoria art 1976. (Katalogus uitgegee deur die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging).

R. L. G. Die mens as deel van die massa. Die Volksblad, 12 Mei.

SUID-AFRIKA slaan slag in Australië. Oggendblad, 19 Maart.

SUID-AFRIKAANSE grafiese kuns vol individualisme. Hoofstad, 25 Oktober.

SUID-AFRIKAANSE kuns in Australië. Die Transvaler/Tempo, 3 April.

SUID-AFRIKAANSE kuns in Australië. S. A. Kunskalender, April.

SUID-AFRIKAANSE kuns oorsee. Beeld (bylaag), 27 Maart.

1977

AUSTRALIË sien Suid-Afrikaanse kuns. Suid-Afrikaanse Oorsig, 11 Maart.

BASSON, Jenny. Bettie Cilliers-Barnard. S. A. Kunskalender, April.

BASSON, Jenny. Mens en mensdom haar kunstema. Oggendblad, 30 Augustus.

BASSON, Jenny. Suid-Afrikaanse kunstenaars presteer. Oggendblad, 8 Maart.

BETTIE Cilliers-Barnard: klem op denke en filosofie. Die Volksblad, 3 September.

BETTIE Cilliers-Barnard: 'n nuwe versameling. Hoofstad, 30 Augustus.

BETTIE, one of the lucky 13. The Star, 12 April.

BETTIE skilder die mens se heelalvrae. Die Transvaler, 6

September.

BETTIE verower prys in Monaco. Die Transvaler, 28 Maart.

BIENNALE - ook vir bloedjonk kunstenaars. Die Transvaler, 4 Februarie.

CILLIERS-BARNARD exhibits. South African Digest, 9 September.

CILLIERS-BARNARD presteer. Die Volksblad, 14 Maart.

EER in Monte Carlo. Suid-Afrikaanse Oorsig, 11 Maart.

GRAFIESE kuns. Beeld, 28 Maart.

GRAFIESE werke by P.U. uitgestal. Wes-Transvaler en OVS-Herald, 8 April.

Le GRAND prix international d'art contemporain de Monte-Carlo. Journal de Monaco, 18 Fevrier.

GRAND Prix vir S.A. kunstenaar. Beeld, 9 Maart.

'n GROOT eer vir Bettie. Hoofstad, 9 Maart.

HONOUR in Monte Carlo. South African Digest, 11 March.

HORNE, Hannes. Parys, haar huis en mense is vir Bettie genoeg. Hoofstad, 18 Januarie.

KONYA, Phyllis. Exclusive graphics on show at university gallery. Pretoria News, 19 March.

KONYA, Phyllis. New works, with things to say. Pretoria News, 7 September.

MARAIS, Johann L. Vlug en aankoms. Die Perdeby, 23 Oktober.

MARAIS, Kowie. Bettie Cilliers-Barnard stal uit. S. A. Kunskalender, September.

OPENING van kunsuitstalling. Die Noordwester, 1 April.

PORTRAITS of the artists: Bettie Cilliers-Barnard. Pretoria News, 1 December.

PUIK prestasie vir S. A. in Monte Carlo. Hoofstad, 10 Maart.

SCHMIDT, Leoni. Werke toon tegniese perfeksie. Oggendblad, 16 September.

SCHMIDT, Leoni. Wye reeks serigrafiese stukke te sien. Oggendblad 6 Junie.

SCOTT, Isabel. Suid-Afrikaanse grafiese werke na Amerika. Oggendblad, 21 Junie.

SOUTH AFRICAN artist scores hit in Monte Carlo. Pretoria News, 12 March.

SUID-AFRIKAANSE kuns in Australië. Beeld, 9 Maart.

SUID-AFRIKAANSE kuns in Canberra. Hoofstad, 16 Maart.

SUID-AFRIKAANSE kunstenaars se werk in Rhodesië te sien.

Foto-Rapport, 11 Desember.

SUID-AFRIKAANSE kunswerke in VSA uitgestal. Die Vaderland, 18 Junie.

SUID-AFRIKAANSE kunswerke na Australië. Die Transvaler, Ritsgids, 18 Maart.

UMA grande pintora sul-africana distinguida em Monte Carlo. Noticias da Africa do Sul, vol. 27, no. 363, Maio.

VAN GRAAN, Riena. By die S.A. Kunsvereniging, Pretoria: toeskouer van die mens tussen mense. Beeld, 14 September.

VORSTER, Anna. Bettie Cilliers-Barnard se kuns toon nuwe siening. Hoofstad, 15 September.

VORSTER, Anna. 'n Gedaantewisseling in Bettie se kuns. Die Transvaler, 14 September.

FOTO EN BYSKRIF

Grafiese uitstalling by Universiteit van Pretoria.

Tukkiewerf, Mei.

Dr. E. Botha open uitstalling. Pretoria News, 10 September.

1978

'ABSTRAKTE' Bettie kom kuier. Die Laevelder, 20 Oktober.

AMBROSE BROWN, James. South African Art. Cape Town: Macdonald South Africa (Macdonald Heritage Library).

ART award-winner exhibiting in city. Natal Witness, 17 October.

BALLOT, G. Muller. Ons bring hulde aan Bettie Cilliers-Barnard. S. A. Kunskalender, Augustus.

BASSON, Jenny. A prestige exhibition of S. A. art for Rhodesia. S. A. Arts Calendar, February.

BASSON, Jenny. Rhodesians see S. A. art. South African Digest, 20 January.

BETTIE Cilliers-Barnard. S. A. Kunskalender, Mei.

BETTIE Cilliers-Barnard - 'n oorsig van haar werk. Beeld, 28 Julie.

BETTIE'S big art award. Pretoria News, 12 May.

BRUWER, Johan. Sonder die hartstog. Rapport, 18 Junie.

CATZEL, Bernice. Bettie Cilliers-Barnard. Ongepubliseer.

(Artikel geskryf vir die Suid-Afrikaanse Panorama en in besit van die kunstenaars. Sien asseblief inskrywing van Augustus

- 1983).
- CELLIERS-BARNARD (sic!) stal uit op Potch. Die Vaderland, 14 Junie.
- D. M. L. Dreary display of monotypes. Natal Witness, 19 Oktober.
- HELE land sien T.V.-uitstalling. Die Laevelder, 27 Oktober.
- HULDE-UITSTALLING. Die P.U.Kaner, 7 Julie.
- Die KUNSBESIT van die Universiteit van Pretoria. Skakelblad, Universiteit van Pretoria, vol. 25, no. 54, Augustus.
- KUNSTENAARS stal uit. Oggendblad, 24 November.
- KUNSTENARES kry erepenning en hou uitstalling. Skakelblad, Universiteit van Pretoria, vol. 25, no. 54, Augustus.
- KUNSTENARES vereer. Die P.U.Kaner, 9 Junie.
- KUNSVERENIGING open met wêreld in konflik. Hoofstad, 16 Oktober.
- KUNSWERKE gedenk Gesondheidsjaar. Gesondheidsnuus/Health News, vol. 3, no. 8, Desember.
- LOUBSER, Alma. Die kunstenaars met die drie liefdes. Die Transvaler, Ritsgids, 15 Julie.
- LOUW, Jeanne. Galery geopen met wêreld in konflik. Hoofstad, 24 Oktober.
- LURIE, Diana. A world at war - as the artists see it. Pretoria News, 17 Oktober.
- MINDER bekende werke gewys. Die Transvaler, 11 Augustus.
- MODERNE kuns ook vir ons. Irawa, 24 Augustus.
- NOWOSENITZ, Naomi. Looking back on Cilliers-Barnard. Pretoria News, 2 August.
- ONS eerste landwee wolweefwedstryd. Sarie Marais, vol. 29, no. 26, 28 Junie.
- POTCH bring hulde aan Bettie Cilliers-Barnard. Die Transvaler, Ritsgids, 10 Junie.
- R. L. G. Verskeie fases van Bettie Cilliers-Barnard. Die Volksblad, 12 September.
- SKILDER vereer. Oggendblad, 2 Augustus.
- SKILDERES vereer. Die Transvaler, 2 Augustus.
- SNYMAN, Piet. In die Frans du Toit-kunssaal, Potchefstroom: Potch se hulde. Beeld, 19 Junie.
- SOUTH AFRICAN exhibition for West Germany. Cape Times, 24 January.

SPIES, Hermine. Waardevolle kunstenaar. Beeld, 3 Augustus.

T.V. Today: aankondiging van ondersoek. Pretoria News, 28 Januarie.

VAN DER REIS, G. F. J. Objectified surface painting: an investigation into its structural and visual imagery with reference to painting in South Africa since 1960, M.A., U.P.

VAN GRAAN, Riena. In die Van Wouwhuis, Brooklyn: Bettie Cilliers-Barnard. Beeld, 18 Augustus.

VEREER. Die Burger, 5 Augustus.

VORSTER, Anna. Bettie-huldeblyk bring 'n nuwe perspektief. Die Transvaler, 20 Junie.

VORSTER, Anna. Kwaliteit en toewyding verdien bekroning. Hoofstad, 8 Mei.

WENNERS van Akademie-pryse. Beeld, 29 April.

WERTH, A. J. Erepensing vir skilderkuns 1978 aan Bettie Cilliers-Barnard. In: S. A. Akademie vir Wetenskap en Kuns. Jaarboek.

WOMEN in art. Pretoria News, 13 October.

FOTO EN BYSKRIF

Bettie Cilliers-Barnard met A. P. Grove. Beeld, 2 Augustus.

Bettie Cilliers-Barnard met medalje. Pretoria News, 2 Augustus.

Vroeë 1950-werk afgebeeld. Beeld, 4 Augustus.

Bettie Cilliers-Barnard tydens opening van uitstalling. Pretoria News, 5 Augustus.

Bettie Cilliers-Barnard met medalje. South African Digest, 11 Augustus.

1979

ART note. Rand Daily Mail, 2 March.

ARTISTS help needy children. The Star, 19 November.

CHEALES, Richard. Awesome - and puzzling. The Citizen, 6 November.

DEWAR, John. 3,2,1...lift-off. The Star, 2 November.

JANSEN, Zandberg. Nuwe era in geslaagde uitstalling van Bettie. Die Transvaler, 24 Oktober.

KUNSVERENIGING kom in rat vir jaar. Beeld, 10 April.

- LAMBRECHT, Bettie. In die Goodman-Kunssaal: dualiteit is die grondslag. Beeld, 22 Oktober.
- LIEBENBERG, Laura. Kuns is 'n fyn spel. Die Transvaler, Ritsgids, 3 November.
- OZYNSKI, Joyce. Artist with a recipe for pictures. Sunday Express, 21 October.
- PORTFOLIO of artists. Rand Daily Mail, 28 April.
- VAN DER WALT, Maria C. Weefkuns in Suider-Afrika met besondere verwysing na tapyte en tapisserieë. M.A., U.P.
- VAN ROOYEN, Johan. Bettie Cilliers-Barnard stem tot nadenke. Hoofstad, 30 Oktober.
- VAN ROOYEN, Johan. Internasionale weefstukke: oes maar skraal... Hoofstad, 14 Desember.
- WINDER, H. E. New trend grows stronger. Rand Daily Mail, 25 October.

1980

- BARRETT, Rosemary. An artist at home. Garden and Home, May.
- BEKENDES se werke saam uitgestal. Oggendblad, 1 Februarie.
- BEKENDES stal uit in Total. Die Vaderland, 21 November.
- BETTIE stal net een dag uit. Die Transvaler, 1 November.
- CHEALES, Richard. Tantalising artistic tastebuds. The Citizen, 23 September.
- CHITTENDEN, Anita. Baasweefster Susan Moolman. Landbouweekblad, vol. 61, no. 7, 15 Februarie.
- DEWAR, John. Worth exploiting: Wine Centre hosts a five-man show. The Star, 23 September.
- GEVIERDE kunstenaars stal uit met 5 ander. Die Transvaler, 2 September.
- GOOSEN, Jeanne. Loftus se beeld nou in geskil. Hoofstad, 10 Januarie.
- GRANDMA'S a painter in teenage dress. Sunday Times, 27 April.
- GREEN, Eldred. Impressive tapestries. Cape Argus, 21 January.
- GROOT hand wat 'klap'. Die Vaderland, 11 September.
- HUBRIG, Edda. Kunsvereniging maak wins van byna R7,000. Hoofstad, 27 Maart.
- IN Switzerland - groot sukses vir S.A. grafiese kuns. Die

Transvaler, 25 Januarie.

KNAP kunstenaars se werk te sien. Die Transvaler, 4 Februarie.

KONYA, Phyllis. Exciting contemporary show. Pretoria News, 11 February.

KONYA, Phyllis. What the leading artists are up to. Pretoria News, 31 July.

LANGE, Paul. Monaco honour for S.A. artist. Sunday Times, 30 November.

MESMAN, Ellen. Weefwerk in S.A. Kunsmuseum: tentoonstelling is teleurstellend. Die Burger, 7 Februarie.

OLËN, Eugenie. Stal S. A. kuns in ons galerye uit (brief). Die Burger, 3 November.

ONTWERPER se werk te sien. Die Transvaler, 24 Junie.

PLAASLIKE biennial. Beeld, 25 Februarie.

REMBRANDT painting among treasures at city show. Pretoria News, 24 September.

STEENKAMP, Isabelle. Weefwenners. Sarie Marais, vol. 32, no. 11, 26 November.

STEYNBERG, Yvonne. Magnificent designs in tapestry. Evening Post, 6 March.

SUID-AFRIKAANSE kuns lok gunstige kommentaar. Hoofstad, 24 Januarie.

SYBRAND se borsbeeld vir Staatsteater. Die Volksblad 25 Maart.

TUKKIES stal bekendes se werk uit. Oggendblad, 13 September.

TWEE uitstallings: 'n fees van werke en wyn. Die Transvaler, 13 September.

UITSTALLING by skool. Hoofstad, 20 Augustus.

VAN ROOYEN, Johan. Oud-Tukkie-versameling: byna 80 jaar se kuns te sien. Hoofstad, 15 September.

VAN ROOYEN, Johan. Uitstalling is 'n terloopse vorderingsverslag. Hoofstad, 6 Augustus.

VILJOEN, Deon. Beeldende Kuns: kunstenaars omgekras. Beeld, 18 Augustus.

VIR die Staatsteater. Beeld, 27 Oktober.

WEEFSTUKKE van die wêreld. Sarie Marais, vol. 31, no. 19, 2 April.

WOMEN of the year. Fair Lady, vol. 16, no. 8, 19 November.

FOTO EN BYSKRIF

Keuring van werke vir Nuwe Handtekening-uitstalling.

Pretoria News, 16 Junie.

Uitstalling by Totalgelery. Beeld, 19 November.

1981

- AANKONDIGING: UTA nooi Bettie Cilliers-Barnard uit om uitstalling van haar werke in Johannesburg te hou. Die Volksblad, 5 September.
- BANDS, Annemarie. Reusewerk vir Staatsteater. Die Transvaler, 16 April.
- BASSON, Jenny. Bettie Cilliers-Barnard: indrukke van Amerikaanse kuns en haar verblyf in Parys. S. A. Kunskalender, Oktober/November.
- BASSON, Jenny. Fokus op beeldende kuns: Bettie openbaar nuwe vryheid in haar werk. Oggendblad, 11 September.
- BASSON, Jenny. Die poort na die wêreld van Bettie Cilliers Barnard. Die Tansvaler, Ritsgids, 11 September.
- BEELDENDE kuns: Cilliers-Barnard stel by Wynsentrum ten toon. Beeld, 10 September.
- BETTIE Cilliers se werk uitgestal. Die Vaderland, 12 September.
- BOTHA, F. W. Venster op die mens: Bettie Cilliers-Barnard. B.A.(Hons.) Kunsgeskiedenis, U.P. Ongedateer (waarskynlik 1981).
- CALENBORNE, Michael. There's a feast of Pretoria art on show. Pretoria News, 27 August.
- CALLING all artists. South African Jewish Times, 16 September.
- CHEALES, Richard. Discipline and passion in Bettie's art world. The Citizen, 19 September.
- EER vir kunstenaars. Hoofstad, 17 September.
- FRANSEN, Hans. Drie eeue kuns in Suid-Afrika: beeldende kuns; boukuns; toegepaste kuns. Pietermaritzburg: Anreith Uitgewers.
- JAARVERGADERING 1981 - 'n fotobeeld. Nuusbrief van die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns, vol. 19, no. 3, September.
- KONYA, Phyllis. Stimulating and varied show of S.A. art works. Pretoria News, 12 January.
- KRIGE, Liesel. Sy's met oorgawe kunsmens en ook gesinsmens.

- Beeld, 15 September.
- KUIJERS, Arrie. Beeldende kuns: stimulerend. Beeld, 24 September.
- KUNS huldig kuns in Staatsteater. Hoofstad (Bylaag), 21-22 Mei.
- KUNSGAS van UTA. Die Oosterlig, 24 September.
- LAMBRECHT, Bettie. Toegepaste kuns: hegte integrasie van idees. Beeld, 22 September.
- LUCKY drawer. Fair Lady, vol. 17, no. 6, 2 December.
- MARTIN, Marilyn. Barnard in Wynsentrum. Die Transvaler, 18 September.
- R. L. G. Die skat word weggebere. Die Volksblad, 17 Maart.
- REPUBLIC Festival art exhibition. S. A. Kunskalender, Junie/Julie.
- SUID-AFRIKA vergelyk gunstig met kuns in VSA. Hoofstad, 18 September.
- SY gee kleinood weg. Die Vaderland, 25 Maart.
- UITSTALLING bied insig: Bettie Cilliers-Barnard se werke in Wynsentrum. Die Transvaler, 24 September.
- VAN GRAAN, Rien. Die fees dien as aansporing. Beeld, 29 Augustus.
- VAN GRAAN, Rien. Pretoria se nuwe Staatsteater. S. A. Kunskalender, Augustus/September.
- VAN SCHALKWYK, Angela. Portrait of a top artist. The Citizen, 17 September.
- VILJOEN, Deon. Beeldende kuns: kunstenaars vereer. Beeld, 13 Februarie.
- WORLD of Bettie Cilliers-Barnard. Pretoria News, 9 September.
- FOTO EN BYSKRIF
- Keurders Nuwe Handtekeninge. Pretoria News, 15 Junie.
- Aankondiging van uitstalling. The Citizen, 16 September.

1982

- BEKENDES se werke by skool. Hoofstad, 17 September.
- BEKENDES se werke by U.P. uitgestal. Oggendblad, 16 September.
- CHEALES, Richard. Vital and vivacious artist. The Citizen, 13 February.
- KUNSTENAARS stal uit ten bate van bejaardes. Die Transvaler, 11

- Junie.
- KUNSWERKE bou brûe oor rassegrense. Die Vaderland, 20 September.
- 'NUWES' stal hul werke uit. Hoofstad, 5 Julie.
- SUID-AFRIKAANSE kunstenaars stal uit in Pretoria. Die Transvaler, 21 September.
- TUKKIES bied besondere uitstalling van kunswerke. Hoofstad, 14 September.
- UITSTALLING tot bejaarde se voordeel. Die Vaderland, 8 Junie.
- VEELVOLKIGE uitstalling van kuns lok talle. Die Transvaler, 31 Augustus.
- VILJOEN, Deon. Beeldende kuns: mooi veilige prente sonder baie energie. Beeld, 22 Mei.
- WOMEN of the year. Fair Lady, vol. 18, no. 5, 10 February.

1983

- ARNOLD, Marion. Reputation can affect appraisal of works... Pretoria News, 4 November.
- AWARDS to be made for service. Natal Mercury, 27 January.
- BARON, Anne. Mother, daughter share those special occasions. Cape Times, 17 March.
- BASSON, Eunice. Eerbewys aan Bettie Cilliers-Barnard. Hoofstad, 10 Februarie.
- BETTIE receives a rare award. Pretoria News, 24 March.
- BETTIE se werk te sien. Beeld, 31 Oktober.
- BOEKKOOI, Paul. Bettie is weer terug by die mens. Beeld, 31 Oktober.
- BOEKKOOI, Paul. Cilliers-Barnard hou 51ste uitstalling. S. A. Kunskalender, November.
- BOTHA, Elize. Bettie-Cilliers-Barnard: Maart is vir haar 'n maand met verskeie hoogtepunte. S. A. Kunskalender, Maart.
- CATZEL, Bernice. Bettie Cilliers-Barnard. Vlieënde Springbok, vol. 3, no. 2, Augustus (sien asseblief inskrywing van 1978).
- COETZEE, Alice. Bettie spreads her wings. Pretoria News, 11 November.
- CRAFFERT, Dirkie. Steeds gemoeid met die mens. Die Transvaler, 16 November.

- GREEN, Eldred. Painter has a new approach. Cape Argus, 18 March.
- JAMIE Uys, Dr Munnik to be honoured. Rand Daily Mail, 27 January.
- KORBER, Rose. Bettie receives a rare award. Pretoria News, 24 March.
- MERIT awards for seven. Daily Dispatch, 27 January.
- MESMAN, Ellen. In die S.A. Kunsvereniging: harmonie en simboliek by Bettie Cilliers-Barnard. Die Burger, 26 Maart.
- MUNITZ, Benita. Art review: confident works stir gentle emotions. Cape Times, 24 March.
- NIENABER kry hoogste eer. Die Volksblad, 27 Januarie.
- PHILLIPS, Fransi. 'n Beperkte 'woordeskat', Beeld, 15 November.
- R. L. G. Uitstalling stel 'n hoë standaard. Die Volksblad, 7 Februarie.
- SEVEN to receive civil decoration. Evening Post, 27 January.
- SEWE vereer vir diens. Die Burger, 27 Januarie.
- FOTO EN BYSKRIF
- Aankondiging van uitstalling by die S.A. Kunsvereniging, Kerkstraat, Kaapstad. Die Burger, 19 Maart.

1984

- BASSON, Jenny en MAREE, Berna. Die wêreld van Bettie Cilliers-Barnard. Suid-Afrikaanse Panorama, vol. 29, no. 3, Maart.
- DU PLESSIS, Bertie. Bettie Cilliers-Barnard - 'n stemming van heiligheid. Beeld, 10 Oktober.
- HONOURING a great artist. Viva en Overkruin, 3 October.
- KORBER, Rose. Bettie Cilliers-Barnard, a profound concern for mankind. Vlieënde Springbok, vol. 3, no. 10, April.
- MAREE, Berna. A tribute to the arts. South African Panorama, vol. 29, no. 10, October.
- OORSIGTELIKE uitstalling vir Bettie Cilliers-Barnard se 70e. Die Transvaler, 26 September.
- REDELINGHUYS, Pat. A process of aesthetic regression. Pretoria News, 8 October.
- SMIT, Louis. Haar tyd en talent is tot almal se diens. Die Transvaler, 8 November.

SMIT, Louis. Kunssinnige Cilliers dien kunste al 'n eeu. Die Transvaler, 3 Oktober.

SMIT, Louis. Werke van bekende kunstenaars by U.P. Die Transvaler, 27 Augustus.

THE guardian angel of the arts. Pretoria News, 30 April.

LITERATUURLYS

- ADVISERENDE kunskomitee. Die Brandwag, vol. 16, no. 51, 9 Januarie 1953.
- Die AFRIKANER en die kuns. Die Burger, 12 Januarie 1923.
- AHLERS, G. H. J. H. Pierneef - 'n kort waardering. Lantern, vol. 2, no.3, Desember 1952.
- Die AKADEMIE en Minister van Onderwys, Kuns en Wetenskap. Die Brandwag, vol. 15, no. 30, 21 September 1951.
- AKADEMIEPRYS vir skilderkuns aan Maggie Laubser. Die Huisgenoot, vol. 30, no. 1263, 7 Junie 1946.
- ALEXANDER, F. L. Nuwe Groep: is dit na tien jaar nog nuut? Die Huisgenoot, vol. 33, no. 1375, 30 Julie 1948.
- ANDERSON, Deane. There are no pot-boilers on show at the New Group Exhibition. Cape Argus, 8 May 1951.
- ARGENT, Charles. In the Baroque tradition : the work of Rene Shapshak. The South African Architectural Record, vol. 47, no. 3, March 1952.
- ARNOTT, Bruce M. Art and Society. Groote Schuur, 1962/63.
- ART exhibit for South America. South African Panorama, vol. 2, no. 5, September 1957.
- ART Exhibition that went overseas. Cape Argus, 10 November 1949.
- An ARTIST'S Africa: Irma Stern. Libertas, vol. 6, no. 7, June 1946.
- BATISS, Walter. The appreciation of South African art in schools. The Transvaal Education News, vol. 42, no. 3, June/July 1946.
- BATISS, Walter. New art and old art in South Africa. The Studio, vol. 144, no. 714, September 1952.
- BATISS, Walter. Painting in the Union of South Africa . In: South African Scene, vol. 1, Pretoria, State Information Office (sonder datum). Sien Schoonraad, M. G. : Walter Whall Battiss: Bibliografie, Kunsargief, Universiteit van Pretoria, 1974.
- BATISS, Walter. Towards an independent art: "The New Group" of South Africa. The Studio, vol. 177, no. 554, May 1939.
- BATISS, Walter. Wanted: a history of art in South Africa. Fontein, vol. 1, no.1, Winter 1960.

- BEKKER, Martin. Die Nuwe Groep: kuns pioniers van Suid-Afrika. Lantern, vol. 28, no. 1, Desember 1978.
- BELJAKOVA, Vera. South African tapestries. Cape Times, 4 Desember 1975.
- BELOWENDE skilder na Europa. Die Brandwag, vol. 15, no. 9, 30 Maart 1951.
- BÉNÉZIT, E. Dictionnaire critique et documentaire des peintres, sculpteurs, dessinateurs et graveurs. Paris: Librairie Gründ, 1976, deel 8, p.442.
- BEOORDELING van kuns. Die Burger, 16 April 1934.
- BESKERMHEER van die kunste. Die Brandwag, vol. 14, no. 38, 27 Oktober 1950.
- BEVORDERING van kuns: vereniging in Pretoria gestig. Die Burger, 28 November 1931.
- BEWARING van die Bantoe-kuns. Die Brandwag, vol. 14, no. 41, 17 November 1950.
- BIESHEUVEL, S. Die siel van die kunstenaar. Die Brandwag, vol. 3, no. 122, 1 Desember 1939.
- BLAINE, Jan. African arts and crafts should be stimulated in every possible way. South African Art Newsletter, vol. 3, no. 3, July 1949.
- BOKHORST, Matthys. Die kuns van 'n kwarteeu. Standpunte, vol. 9, no. 3, Nuwe Reeks, 1954.
- BOKHORST, Matthys. Neem Transvaal die voortou? Die Huisgenoot, vol. 60, no. 1768, 6 Februarie 1956.
- BONTSPUL skilderye van Nuwe Groep. Die Burger, 7 Maart 1940.
- BOONZAIER, D. C. Peter (sic!) Wenning: herinnerings van 'n intieme vriend. Die Nuwe Brandwag, vol. 1, no. 3, Augustus 1929.
- BOSMAN, F. C. L. Kort oorsig van die beeldende kunste in Suid-Afrika. Helikon, vol. 6, no. 24, Julie 1956.
- BOTHA, Hester M. Die kuns van Suid-Afrika in die afgelope vyftig jaar. Historia, vol. 5, no. 3, September 1960.
- BOUMAN, A. C. Beeldende kunste in Suid-Afrika. Jaarboek van die Afrikaanse Skrywerskring, no. 6, 1941.
- BOUMAN, A. C. Die derde jaarlikse kunstentoonstelling. Die Huisgenoot, vol. 18, no. 613, 12 Januarie 1934.
- BOUMAN, A. C. Die kuns van Nerine Desmond. Die Huisgenoot, vol. 29, no. 1178, 20 Oktober 1944.

- BOUMAN, A. C. Die kunsttentoonstelling: indruk bederf deur veel middelmatige werk. Die Huisgenoot, vol. 20, no.723, 31 Januarie 1936.
- BOUMAN, A. C. Die kunsttentoonstelling in Kaapstad. Die Huisgenoot, vol. 23, no. 877, 13 Januarie 1939.
- BOUMAN, A. C. Die plek van Cecil Higgs in ons kunslewe. Die Brandwag, vol. 5, no. 290, 26 Februarie 1943.
- BOUMAN, A. C. Die tweede jaarlikse kunsttentoonstelling. Die Huisgenoot, vol. 17, no. 568, 10 Februarie 1933.
- BOUMAN, A. C. Hedendaagse Suid-Afrikaanse kuns. Die Huisgenoot, vol. 16, no. 519, 4 Maart 1932.
- BOUMAN, A. C. Kuns van die Nuwe Groep: vierde jaarlikse tentoonstelling in Kaapstad. Die Huisgenoot, vol. 27, no. 992, 28 Maart 1941.
- BOUMAN, A. C. Kunsttentoonstelling op Stellenbosch: Graetz, Cecil Higgs, Maggie Laubser en Lipschitz (sic!). Die Burger, 15 September 1938.
- BOUMAN, A. C. Moderne kuns in Kaapstad : teleurstellende werk op jaarlikse tentoonstelling. Die Huisgenoot, vol. 22, no. 824, 7 Januarie 1938.
- BOUMAN, A. C. Ons skilders se jongste werke : jaarlikse tentoonstelling van Society of Artists. Die Burger, 17 Januarie 1931.
- BOUMAN, A. C. Suid-Afrikaanse kuns. Die Huisgenoot, vol. 19, no. 670, 25 Januarie 1935.
- BOUMAN, A. C. Tentoonstelling Zuidafrikaanse kunst in het stedelijk museum te Amsterdam. Maandblad voor Beeldende Kunsten, vol. 25, no. 1, Januarie 1949.
- BOUMAN, A. C. Zuid-Afrikaanse kunst. De Fakkel, vol. 1, no. 11, Oktober 1941.
- BRADLOW, Frank R. Nineteen originals of the Bowler lithograph. Quarterly Bulletin of the South African Library, vol. 10, no. 1, September 1955.
- BRADLOW, Frank R. Some further originals of the Bowler lithographs. Quarterly Bulletin of the South African Library, vol. 17, no. 1, September 1962.
- BRADLOW, Frank R. The production of Africana prints by lithography. Quarterly Bulletin of the South African Library, vol. 20, no. 4, June 1966.

- BRANDER, ps. Die hedendaagse Britse skilderkuns. Die Huisgenoot, vol. 15, no. 476, 15 Mei 1931.
- BRANDER, ps. Die pen en penseel: portretskilderye in ons nasionale kunsmuseum; provinsialisme nog te sterk in die kuns. Die Vaderland, 1 Oktober 1932.
- BRANDER, ps. Edward Roworth; eerste president van die Nasionale Akademie van Kuns. Die Huisgenoot, vol. 16, no. 518, 26 Februarie 1932.
- BRANDER, ps. Gregoire Boonzaier. Die Nuwe Brandwag, vol. 2, no. 1, Februarie 1930.
- BRANDER, ps. In die Afrikaanse skilderwêreld: skoonheid wat ons self verower het. Die Suiderstem, 16 Desember 1936.
- BRANDER, ps. Interessante skilderye van Nuwe Groep: mooi waterverfwerke van C. Peers. Die Suiderstem, 6 Maart 1941.
- BRANDER, ps. Japane meesters van die afdrukkuns. Die Huisgenoot, vol. 16, no. 503, 13 November 1931.
- BRANDER, ps. Kuns en sy betekenis in die alledaagse lewe; hoe ons dit verwaarloos : roeping van die kuns is om ons te versoen met die lewe. Die Burger, 15 Februarie 1930.
- BRANDER, ps. Kunstenaars vorm nuwe vereniging; wil peil verhoog op tentoonstellings. Die Suiderstem, 23 Februarie 1938.
- BRANDER, ps. Kunstentoonstellings in oorvloed. Die Suiderstem, 28 Maart 1939.
- BRANDER, ps. Kwaksalwery onder die dekmantel van moderne kuns. Die Vaderland, 29 Oktober 1932.
- BRANDER, ps. 'n Jaar se kuns. Die Suiderstem, 8 Oktober 1938.
- BRANDER, ps. 'n Praatjie oor tegniek. Die Suiderstem, 28 Januarie 1939.
- BRANDER, ps. Ons skilders boots te veel na: volk se oordrewe liefde vir sport. Die Suiderstem, 24 April 1937.
- BRANDER, ps. Ons skilders te beperk in hul temas: kuns van Renoir. Die Suiderstem, 22 Februarie 1938.
- BRANDER, ps. Skilders put uit natuur: produk gevolg van indrukke; Nuwe Groep wil gehalte verhoog. Die Suiderstem, 3 Mei 1938.
- BRANDER, ps. Stilleweskilderye en hul betekenis. Die Huisgenoot, vol. 15, no. 460, 23 Januarie 1931.
- BRANDER, ps. Tentoonstelling S. A. Genootskap van Kunstenaars. Die Burger, 8 Desember 1924.

- Die BRANDWAG besoek Pierneef: skilder wat 'een is met Afrikaanse gees: skilder van die wye Afrikaanse veld. Die Brandwag, vol. 8, no. 381, 29 Junie 1945.
- BREWIS, Lulu. Die pen en die penseel: Gregoire Boonzaier jong meester van kleur. Die Brandwag, vol. 11, no. 58, 9 September 1938.
- BREWIS, Lulu. Die pen en die penseel: ons minder bekende kunstenaars. Die Brandwag, vol. 2, no. 102, 14 Julie 1939.
- BURGERS, M. P. Olivier. Die kuns van Diederick Doring. Die Brandwag, vol. 10, no. 506, 13 Junie 1947.
- C. Tweede nasionale kunstentoonstelling: beste wat ooit gehou is. Die Burger, 16 Januarie 1933.
- CHEALES, Richard. As die Jakarandas blom. Die Brandwag, vol. 16, no. 39, 20 Oktober 1952.
- CLAIR, C. ed. The spread of printing: eastern hemisphere, South Africa. Amsterdam: Van Gendt and Co., 1971.
- COETZEE, J. V. Die Calvinistiese bydrae tot die kunsontwikkeling in die wêreld. Koers, vol. 6, no. 2, Oktober 1938.
- COHEN, Morris J. Irma Stern: Johannesburg painter. The Studio, vol. 131, no. 636, March 1946.
- COLLETT, Peter. Wall of glass. Personality, 27 February 1969.
- COPE, R. K. Maurice van Essche paints the African scene. The Studio, vol. 140, no. 688, July 1950.
- COPE, R. K. South Africa: contemporary painting and sculpture. The Studio, vol. 136, no. 668, November 1948.
- CRONJE, Hermann. 'Internasionale' maatstaf in ons kunsoordeel. Die Brandwag, vol. 5, no. 204, 4 Julie 1941.
- DE VILLIERS, A. Tapisserieë en haar tuin is Susan se groot voorliefdes. Hoofstad, 14 Desember 1972.
- DE VILLIERS, Meyer. Die kunstentoonstelling. Die Volksblad, 13 Maart 1939.
- DE VILLIERS, S. M. Talentvolle kunstenaars (Mev. Botha-Vogel). Die Brandwag, vol. 10, no. 496, 4 April 1947.
- DE WET, Sampie. The art of Alexis Preller. Lantern, vol. 1, no. 4, September 1951.
- DEGENAAR, J. J. Metafisika en kuns. Standpunte, vol. 9, no. 1, Nuwe Reeks, 1954.
- DEKKER, G. Die belang van kuns in ons skole. Onderwysblad, vol. 60, no. 683, 1 September 1956.

- DEKKER, G. Die Calvinisme en die kuns. Standpunte, vol. 7, no. 3, April 1953.
- DEKKER, G. Die kuns - sy wese en roeping. Tydskrif vir Wetenskap en Kuns, vol. 16, no. 2, Oktober 1956.
- DEKKER, G. Die "Nasionale" in die kuns. Die Huisgenoot, vol. 30, no. 1235, 23 November 1945.
- DEKKER, G. Maggie Laubser. Die Huisgenoot, vol. 30, no. 1269, 19 Julie 1946.
- DEKKER, G. Meer lig op die lewe en werk van drie S.A. kunstenaars. Die Huisgenoot, vol. 39, no. 1683, 25 Junie 1954.
- DEKKER, G. 'n Nuwe werk van Willem Hendrikz. Standpunte, vol. 5, no. 4, Julie 1951.
- DINGEMANS, Waalko. Eie Suid-Afrikaanse kunsrigting - is dit moontlik. Die Huisgenoot, vol. 34, no. 1448, Desember 1949.
- DRAKE, Elizabeth. My 63 years as a painter. Outspan, vol. 39, no. 1005, 31 May 1946.
- DU PLESSIS, Elsa. Geboorte van ons eie kuns. Die Huisgenoot, vol. 62, no. 2303, 20 Mei 1966.
- DU PLESSIS, Enslin. Het ons 'n nasionale skilderkuns? Onderhoud met John Rothenstein, direkteur, Tategalery, Londen. Die Huisgenoot, vol. 33, no. 1389, 5 November 1948.
- DU PLESSIS, I. D. Kuns en nasionalisme. Die Brandwaq, vol. 2, no. 69, 25 November 1938.
- DU T., F. G. M. Hermanus Stephanus Bosman. In: Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek, deel 1. Hoofred. W. J. de Kock. Kaapstad: Tafelberg, 1968.
- EDWARDS, Gwen. Maud Sumner: poet/painter. Libertas, vol. 6, no. 10, September 1946.
- Die EERSTE kunsskilders van Suid-Afrika. Die Burger, 19 Junie 1933.
- Die EERSTE vierjaarlikse tentoonstelling van Suid-Afrikaanse kuns. Lantern, vol. 6, no. 3, Maart 1957.
- EGLINGTON, Charles. The art of Walter Battiss. Fontein, vol. 1, no. 3, Summer 1960.
- Die EIE kuns. Die Transvaler, 13 Augustus 1943.
- ENGELS, Louise. Lithographs by Poortermans in the Mendelssohn Library. Quarterly Bulletin of the South African Library, vol. 5, no. 1, September 1950.

- F.B. Nuwe Provinsiale gebou: aan versiering R280, 000 deur Provinsie bestee. Die Burger, 27 November 1963.
- FINE, Jac. Two women artists. Artlook, vol. 1, no. 11, October 1967.
- FRIDJOHN, Rhoda. Impressions of the recent South African Academy. The South African Architectural Record, vol. 18, no. 7, July 1933.
- GEBEURTENISSE in die kunstewêreld: die Regering en ons beeldende kuns. Die Burger, 28 Mei 1934.
- GEBEURTENISSE in die kunstewêreld: voorligting en kunswaardering. Die Burger, 30 Julie, 1934.
- GERINGE vraag na oorspronklike skilderstukke. Die Brandwaq, vol. 15, no. 5, 2 Maart 1951.
- GORDON-BROWN, A. Pictorial art in South Africa during three centuries to 1875. London: C.J. Sawyer Ltd., 1952.
- GUTSCHE, Thelma. Irma Stern: ambassador for Africa. Outspan, vol. 42, no. 1079, 31 October 1947.
- GYNGILL, A. E. The South African Academy 1934. The South African Architectural Record, vol. 19, no. 5, May 1934.
- HAARHOFF, T. J. The art of Gregoire Boonzaier. Forum, vol. 3, no. 6, 4 May 1940.
- HAHNDIEK, Herman J. Anyone can paint: the experience of an autodidact. Lantern, vol. 2, no. 2, October 1952.
- HAHNDIEK, Herman J. Jan Buys - painter of paradise. Lantern, vol. 2, no. 1, August 1952.
- HATFIELD, Denis. Pictures and their public. Trek, vol. 9, no. 2, February 1945.
- HATFIELD, Denis. The art of John Dronsfield. The South African Architectural Record, vol. 28, no. 8, August 1943.
- HELLER, J. Printmaking Today. New York: Holt, Rinehart and Winston Inc, 1972.
- HENDRIKS, P Anton . Buying art for South Africa. Outspan, vol. 41, no. 1064, 18 July 1947.
- HENDRIKS, P. A. Suid-Afrikaanse skilderkuns. Suid-Afrika, vol. 6, no. 3, November 1946.
- HENDRIKS, P. A. Vyftig jaar moderne skilderkuns. Die Nuwe Brandwaq, vol. 5, no. 4, November 1933.
- HENDRIKZ, Willem de Sanderes. Het ons al nasionale kuns in Suid-Afrika? Die Brandwaq, vol. 10, no. 412, 1 Februarie

1946.

- HENDRIKZ, Willem de Sanderes. The vagaries of taste. The South African Architectural Record, vol. 30, no. 4, April 1946.
- HEUNIS, Phoebe. Abstrakte skilderye: kuns of spoke van eksentriekes? Die Huisgenoot, vol. 60, no. 1769, 13 Februarie 1956.
- HILLHOUSE, May. Painting in South Africa - 1954. Standpunte, vol. 9, no. 2, Nuwe Reeks 1954.
- HOE die egtheid van skilderstukke vasgestel kan word. Die Huisgenoot, vol. 14, no. 395, 25 Oktober 1929.
- HOE het moderne kuns ontstaan? Lantern, vol. 3, no. 3, Januarie 1954.
- HUGO, Jeanne. Beloftevolle kuns van Gerda de Kock. Fleur, vol. 2, no. 7, Februarie 1948.
- HUGO, Jeanne. Kuns van A. E. Mason na 12 jaar. Die Brandwag, vol. 2, no. 73, 23 Desember 1938.
- HUGO, Jeanne. Die Pen en penseel: Die Nuwe Groep : ons jong kunstenaars se werk. Die Brandwag, vol. 2, no. 84, 10 Maart 1939.
- HUGO, Jeanne. Die Pen en penseel: forse kalmte van Maud Sumner se jongste kunswerke. Die Brandwag, vol. 1, no. 1, 6 Augustus 1937.
- HUGO, Jeanne. Die Pen en penseel: jong kunstenaars op die voorgrond. Die Brandwag, vol. 2, no. 86, 24 Maart 1939.
- HUMAN, Joan. Dinamiese krag van jong skilder. Die Brandwag, vol. 5, no. 368, 1 September 1944.
- HYDE, Samuel. South African art: the exhibition at the Tate Gallery, London. The British Africa Monthly, vol. 1, no. 14, October 1948.
- INGEKRAALDE kunstenaars. Die Volkstem, 2 Julie 1935.
- IS daar iets as Suid-Afrikaanse kuns? Die Brandwag, vol. 15, no. 5, 2 Maart 1951.
- IS dit kuns? Die Brandwag, vol. 21, no. 21, 21 Junie 1957.
- Die JAARLIKSE kunstentoonstelling. Die Huisgenoot, vol. 27, no. 1090, 12 Februarie 1943.
- JEFFREYS, M. K. The elusive lithographer J. C. Poortermans. Quarterly Bulletin of the South African Library, vol. 5, no. 1, 1950/51.
- JONKER, H. J. Simbole van ons godsdienssin. Die Brandwag, vol.

- 8, no. 374, 20 Oktober 1944.
- JOOSTE, Sarel. Dawid de Beer: sy lewe en werk. Die Brandwag, vol. 11. no. 621, 26 Augustus 1949.
- JUNG, C. G. Man and his symbols. London: Aldus Books, 1964.
- JUNG, C. G. Memories, dreams, reflections. London: Routledge and Kegan Paul, 1963.
- KREITNER, L. B. Bantu influence on the South African artist. Trek, vol. 15, no. 11, November 1951.
- KREITNER, L. B. South African art and its problems. Trek, vol. 14, no. 8, August 1950.
- KRUGER, Nellie. Die Brandwag bring hulde aan 'n beskeie kunstenaars. Die Brandwag, vol. 17, no. 19, 5 Junie 1953.
- KUNS en die volk. Die Volkstem, 28 Oktober 1943.
- KUNS en die volk: (Hoofartikel). Die Burger, 22 Januarie 1944.
- KUNS en kultuur. Die Volksblad, 3 Oktober 1927.
- KUNS en kunsgenot. Die Huisgenoot, vol. 21, no. 785, 9 April 1937.
- KUNS en staatsteun. Die Huisgenoot, vol. 27, no. 997, 2 Mei 1941.
- KUNS in die leerplan vir ons skole: belangstelling moet gewek word. Die Burger, 5 September 1932.
- KUNS in Suid-Afrika: meer studie in die tegniek. Die Burger, 30 Desember 1935.
- KUNS verander. Die Brandwag, vol. 14, no. 33, 15 September 1950.
- KUNSFEEES in Venesië. Die Brandwag, vol. 16, no. 4, 22 Februarie 1952.
- KUNSONDERRIG vir die Platteland. Die Brandwag, vol. 14, no. 30, 25 Augustus 1950.
- KUNSONDERWYS in ons skole: voorsiening in die leerplanne met meer erns aangepak. Die Burger, 29 Augustus 1932.
- KUNSOPVOEDING. Die Brandwag, vol. 10, no. 487, 31 Januarie 1947.
- KUNSSENTRUM vir Pretoria. Die Huisgenoot, vol. 28, no. 1127, 29 Oktober 1943.
- KUNSTENAAR verower reisbeurs. Die Brandwag, vol. 16, no. 15, 9 Mei 1952.
- KUNSTENAARS en skrywers wat met Pretoria skakel. Lantern, vol. 5, no. 2, November 1955.

- KUNSTENAARS hou geselligheid: nuwe kantoor ingewy. Die Burger, 6 Julie 1932.
- Die KUNSTENTOONSTELLING. Die Huisgenoot, vol. 17, no. 565, 20 Januarie 1933.
- Die KUNSTENTOONSTELLING. Die Huisgenoot, vol. 18, no. 614, 29 Desember 1933.
- KUNSUITSTALLING in stad geopen: verdienstelike stukke wat gesien moet word. Die Volksblad, 16 April 1941.
- KUNSWAARDERING en hoe dit aangekweek word: die waarde van reproduksies. Die Burger, 25 April 1932.
- Die KUNSWÊRELD: wat in ons land gedoen word. Die Burger, 23 Januarie 1933.
- KUNSWERKE om te sien. Die Vaderland, 6 Oktober 1944.
- LAUBSCHER, Erik. Twentieth century American art: its character and importance in relation to art in South Africa. De Arte, no. 2, September 1967.
- LEFEBVRE, Denys. A critic's reminiscences. The South African Architectural Record, vol. 18, no. 7, July 1933.
- LEFEBVRE, Denys. A South African students' exhibition. The South African Architectural Record, vol. 18, no. 12, December 1933.
- LEFEBVRE, Denys. The Friday Club exhibition. The South African Architectural Record, vol. 19, no. 2, February 1934.
- LEFEBVRE, Denys. Some critical impressions: the eleventh annual exhibition of the South African Academy. The South African Architectural Record, vol. 15, no. 58, June 1930.
- LEFEBVRE, Denys. South African pictures and painters in 1932. The South African Architectural Record, vol. 17, no. 12, December 1932.
- LEFEBVRE, Denys. The South African Academy. The South African Architectural Record, vol. 18, no. 6, June 1933.
- LEFEBVRE, Denys. The thirteenth South African Academy. The South African Architectural Record, vol. 17, no. 5, May 1932.
- LEFEBVRE, Denys. The twelfth South African Academy. The South African Architectural Record, vol. 16, no. 61, March 1931.
- LEWIN ROBINSON, A.M. Where they actually printed: some researches into the location of the first Cape Town printing offices. Quarterly Bulletin of the South African Library, vol. 36, no. 4, June 1982.

- LEWIS, Bernard. Art and artists in South Africa. Cape Times Annual, 1932.
- LEWIS, Bernard. Recollections of Peter (sic!) Wenning. Trek, vol. 7, no. 1, January 1943.
- LIEBENBERG, Johann. Dit kan ons tref: wees gewaarsku. Die Brandwaq, vol. 20, no. 33, 14 September 1956.
- LINDE, Marie. Nasionalisme in kuns. Die Nuwe Brandwaq, vol. 3, no. 1, Februarie 1931.
- LOMBARD, Suzanne. Where is modern art going? The South African Architectural Record, vol. 36, no. 1, January 1951.
- LORIMER, Eleanor. Exhibition of the South African Academy. Outspan, vol. 40, no. 1029, 15 November 1946.
- LORIMER, Eleanor. This is an important month for South African artists. Outspan, vol. 44, no. 1128, 8 October 1948.
- LORIMER, Eleanor. This year's exhibition of the South African Academy. Outspan, vol. 42, no. 1076, 10 October 1947.
- LORIMER, Eleanor. We're getting nearer a truly national art exhibition. Outspan, vol. 46, no. 1181, 14 October 1949.
- LOUW, W. E. G. Beeldende kuns en ons tyd : vier grondbegrippe waaroor mense vandag redeneer. Die Burger, 30 Januarie 1962.
- M. R. South African art. The South African Architectural Record, vol. 29, no. 7, July 1935.
- MAGGIE Laubser kom na Goudstad. Die Brandwaq, vol. 8, no. 375, 1 Junie 1945.
- MALAN, Jacques. 'n Eie kunsrigting. Die Huisgenoot, vol. 19, no. 663, 7 Desember 1934.
- MALGO, Peter. South African art in America (Exhibition in the National Gallery, Washington). South African Art Newsletter, vol. 3, no. 4, August 1949.
- MALHERBE, D. F. Iets oor kuns: die probleem subjektief-objektief. Ons Eie Boek, vol. 10, no. 2, Junie 1944.
- MALHERBE, D. F. Kuns en volk. Die Volksblad, 9 September 1944.
- MALHERBE, F. E. J. Die kuns weerspieël die tydgees. Suid-Afrika, vol. 5, no. 1, September 1945.
- MARCUS, Edel and GUENTHER, Egon. An introduction to the woodcuts of Cecil Skotnes. The South African Architectural Record, vol. 42, no. 1, January 1957.
- MARTIENSSEN, Heather. The South African Academy. The South African Architectural Record, vol. 29, no. 9, September 1944.

- MEINTJES, Johannes. Beeldende kuns in Suid-Afrika. Groote Schuur, vol. 2, no. 3, Oktober 1943.
- MEIRING, A. L. Iets oor die Amandebele. Lantern, vol. 1, no. 3, Junie 1951.
- MEIRING, A. L. Kuns van die Mapog. Die Brandwag, vol. 11, no. 642, 20 Januarie 1950.
- MEIRING, A. L. The Transvaal Academy exhibition, 1959. The South African Architectural Record, vol. 45, no. 2, February 1960.
- MEIRING, A. L. Walter Battiss. Lantern, vol. 3, no. 2, September 1953.
- MEIRING, A. L. Weifel u nog oor moderne kuns? Lantern, vol. 3, no. 3, Januarie 1954.
- MEIRING, A. L. and H. A. An obituary and tribute. The South African Architectural Record, vol. 44, no. 8, August 1959.
- MEYER, Marjorie. Jean Welz: winner of the first South African Academy award. The South African Architectural Record, vol. 33, no. 1, January 1948.
- MEYEROWITZ, H. V. Kuns en kunsopleiding; met spesiale verwysing na Suid-Afrika. Die Huisgenoot, vol. 14, no. 432, 11 Julie 1930.
- MOCKE, Ignatius S. Johannes Meintjes. Die Brandwag, vol. 17, no. 42, 6 November 1953.
- MUFF-FORD: pioneer teacher of art. Lantern, vol. 4, no. 1, July 1954.
- N. L. Skilderye sonder mense: is ons kuns in verval? Die Volkstem, 19 Maart 1938.
- N. L. Wat makeer ons skilderkuns? 'n Mak Kaapse tentoonstelling. Die Volkstem, 24 Februarie 1940.
- Die NASIONALE Akademie: konstitusie en samestelling. Die Burger, 24 April 1933.
- 'n NASIONALE Akademie: stigting daarvan aanstaande jaar; konferensie in Januarie. Die Burger, 19 Desember 1931.
- NASIONALE Akademie vir kuns vergader: ontwerp-konstitusie bekragtig; hoe versameling kunswerke vir museums gemaak word. Die Burger, 3 Februarie 1932.
- 'n NASIONALE Kunsakademie. Die Huisgenoot, vol. 16, no. 514, 29 Januarie 1932.
- NESBIT, G. H. Lecture on "Art in South Africa today". Tydskrif

- vir Tegnieuse en Beroepsonderwys, no. 33, Junie 1967.
- NEWTON, Sam M. Catalogue of pictures by South African artists, from the private collection of Mr Sam M. Newton.
Johannesburg. 1946.
- NILANT, F. G. E. Boekbespreking: Fontein, 'n driemaandelikse tydskrif vir kuns in Suid-Afrika. Historia, vol. 5, no. 4, Desember 1960.
- NUWE GROEP se werke: tentoonstelling op Stellenbosch. Die Burger, 3 Augustus 1939.
- NYWERHEIDSKUNS van mnr. Meyerowitz. Die Huisgenoot, vol. 12, no. 307, 17 Februarie 1928.
- ONS eerste kunstenaarsklub. Die Brandwaq, vol. 16, no. 35, 22 September 1952.
- ONS eerste nasionale kunstentoonstelling: nuwe tydperk vir ons Suid-Afrikaanse kuns ingelei; werke wat frisheid en lewenskragtigheid van 'n jong nasie weergee. Die Burger, 7 Desember 1931.
- ONS eie kunstenaars afgeskeep? Die Goudstad se kunsgalery; Hollandse Skool ook swak teenwoordig. Die Burger, 16 Junie 1930.
- ONS kunstenaars kry 'n kans. Die Huisgenoot, vol. 17, no. 546, 9 September 1932.
- ONTWAKING van kuns in ons land: owerheid se plig om geleentheid vir kunsuiting te skep. Die Burger, 8 April 1935.
- OSBORNE, Harold, ed. The Oxford Companion to 20th Century Art.
London: Oxford University Press, 1981.
- PACKER, Mary. Who's who in the new South African art collection. The S.A. Art Collector, April 1947.
- PARIS, John. South Africa and art now. The South African Architectural Record, vol. 35, no. 1, January 1950.
- PARIS, John. The crock of gold: art and art history as an academic subject in South Africa. The South African Architectural Record, vol. 35, no. 8, August 1950.
- PASSERON, R. French Prints of the 20th Century. London: Pall Mall Press, 1970.
- PERRING, Herbert E. The South African Academy: a review in retrospect. The South African Architectural Record, vol. 28, no. 11, November 1943.
- PIENAAR, J. Ons eie volkskuns. Die Huisgenoot, vol. 14, no.

- 437, 22 Augustus 1930.
- PILCHER, Donald. The South African Academy 1947: painting and sculpture, a critical review. The South African Architectural Record, vol. 33, no. 1, January 1948.
- PROSKEWITZ, Shirley. Johannesburg se "bohemers". Suid-Afrikaanse Panorama, vol. 3, no. 3, Maart 1958.
- POSTHUMUS, H. Kuns in fascistiese Italië: 'n antwoord op die artikel van Willem Hendrikz. Die Brandwag, vol. 1, no. 26, 31 Julie 1937.
- PRESTASIES van Suid-Afrikaanse kunstenaars: leersame aand op Worcester. Die Burger, 6 Maart 1933.
- RAUTENBACH, C. H. red. Ad Destinatum; Gedenkboek van die Universiteit van Pretoria. Johannesburg: Voortrekkerpers, 1960.
- RAYNER, Prebble. Art that is awake. Trek, vol. 5, no. 3, 27 March 1941.
- RAYNER, Prebble. Fig-leaf frenzy. Trek, vol. 6, no. 12, 4 December 1942.
- RAYNER, Prebble. News from South Africa. The Studio, vol. 123, no. 588, March 1942.
- RAYNER, Prebble. Paint and plastics. Trek, July 1941 to February 1947. Series of articles.
- RAYNER, Prebble. South Africa. The Studio, vol. 125, no. 601, April/May 1943.
- REGERING reik kunstenaars die hand. Die Burger, 22 Januarie 1934.
- A REVIEW of art activities in 1967 in Cape Town: (Editorial). De Arte no. 3, May 1968.
- ROGER-MARX, C. Graphic art of the 19th Century. London: Thames and Hudson, 1962.
- ROOS, N. O. Die stand van die beeldende kuns in Suid-Afrika. Pretoria: Universiteit van Pretoria, 1979.
- ROTHENSTEIN, Eric. Heinrich Egersdörfer. Kaapstad: Nasionale Boekhandel Bpk, 1960.
- ROTHENSTEIN, John. Het ons 'n nasionale skilderkuns? Die Huisgenoot, vol. 33, no. 1389, 5 November 1948.
- ROUX, Anna H. Hoekom skilder Afrikaners so min? Fleur, vol. 5, no. 5, 9 September 1956.
- SAAL vir beeldende kunste: Gallery Independent. Die Brandwag,

- vol. 17, no. 2, 30 Januarie 1953.
- SACHS, Bernard. Personalities and places. Johannesburg: The Dial Press, 1965. (2nd series).
- SACHS, Joseph. A note on South African art. Common Sense. October 1949.
- SACHS, Joseph. South African Jewish artists. Jewish Affairs, October 1946-October 1947. Series of articles.
- SACHS, Joseph. The Jew's place in South African art. Jewish Affairs, October 1951.
- SCHOLTZ, H. v. d. M. Ons volk is ryp vir volwasse kuns. Die Brandwag, vol. 21, no. 28, 9 Augustus 1957.
- SCHOLTZ, H. v. d. M. Prelude to Preller. Standpunte, vol. 7, no. 4, June 1953.
- SCHOLTZ, J. DU P. Katrine Harries life and work. Cape Town: Tafelberg, 1978.
- SCHOLTZ, J. J. J. Die 'ongewone' Sauers. Die Huisgenoot, vol. 72, no. 2816, 16 April 1976.
- SCHOONRAAD, M. en E. Suid-Afrikaanse spot- en strookprent-kunstenaars. Roodepoort: CUM-Boeke, 1983.
- SCHOONRAAD, M. G. Walter Whall Battiss: bibliografie. Pretoria: Kunsargief, Universiteit van Pretoria, 1974.
- SCHULTZ, Lorenz. Recent exhibitions: artists of fame and promise. South African Art News and Review, vol. 1, no. 8, 10 August 1961.
- SCOTT, F. P. Frans Claerhout. Tiel: Drukkerij-Uitgeverij Lannoo, 1975.
- SERENA, ps. Die kuns van ons eeu (deel 1). Plan, vol. 54, no. 11, November 1969.
- SERENA, ps. Die kuns van ons eeu (deel 2). Plan, vol. 54, no. 12, Desember 1969.
- SERENA, ps. Die kuns van ons eeu (deel 3). Grafiese kuns. Plan, vol. 55, no. 1, Januarie 1970.
- SERTON, W. E. Cecil Higgs: 'n waardering. Die Huisgenoot, vol. 30, no. 1276, 6 September 1946.
- SHAW, E. M. The art of the Bantu. The Studio, vol. 136, no. 668, November 1948.
- SIBBETT, Cecil J. Modern art as I see it: pathological or a pose? Lantern, vol. 2, no. 1, August 1952.
- Die SKILDERKUNS, wat is verkeerd? Die Burger, 29 April 1939.

- SKILDERKUNSKRITIEK. Die Volkstem, 30 Augustus 1937.
- SKILDERS: voor- en nadele van kunstentoonstellings. Die Burger, 16 Desember 1935.
- SKOONHEIDSLIEFHEDBER, ps. Die prestasie van 'n skool. Die Brandwag, vol. 2, no. 77, 20 Januarie 1939.
- SMITH, Anna H. The spread of printing. eastern hemisphere, South Africa. Amsterdam: Van Gendt & Co., 1971.
- SMITH, J. A. Eie kuns 'n nasionale kwessie: verskeie regerings tree sterk op; miljoen vroue neem die voortou in die veldtog. Die Burger, 16 Januarie 1937.
- SMITH, J. A. Kuns en die oorlog. Die Burger, 11 November 1939.
- SMITH, J. A. Notes on South African art. The Studio, vol. 108, no. 499, October 1934.
- SMITH, J. A. Suid-Afrika en sy kunstenaars. Die Burger, 28 Januarie 1932.
- SOUTH AFRICAN art: the best examples reflect the power of the primitive. Commonwealth Today, vol. 48, no date.
- The SOUTH AFRICAN Academy: thirtieth annual exhibition, 1949. The South African Architectural Record, vol.35, no. 1, January 1950.
- STAAT doen nie sy plig teenoor die hedendaagse kunstenaars nie; koningin se voorbeeld. Die Burger, 29 Februarie 1932.
- STEENKAMP, Jan P. Die kuns van A. Preller. Die Brandwag, vol. 2, no. 66, 4 November 1938.
- STEENKAMP, Jan P. Die Nuwe Groep in ons kunslewe. Die Brandwag, vol. 11, no. 71, 9 Desember 1938.
- STEENKAMP, Jan P. Doeke van beste kunstenaars skitter deur hul afwesigheid. Die Brandwag, vol. 1, no. 16, 22 Mei 1937.
- STEIN-LESSING, Maria. Elza Dziomba. Trek, vol. 16, no. 8, August 1952.
- STUBBE, W. History of Modern Graphic Art. London: Thames and Hudson, 1963.
- SUID-AFRIKA verloor beroemde kunsversameling. Die Brandwag, vol. 16, no. 51, 9 Januarie 1953.
- SUID-AFRIKAANSE kuns. Die Huisgenoot, vol. 6, no. 63, Julie 1921.
- SUID-AFRIKAANSE kuns gaan met hoed in die hand: deur ander verdring uit publieke plekke. Die Burger, 21 Januarie 1935.
- SUID-AFRIKAANSE kuns in die buiteland: adv. Te Water neem

- leiding. Die Burger, 25 Junie 1934.
- SUID-AFRIKAANSE kuns in Sao Paulo. Suid-Afrikaanse Panorama, vol. 2, no. 5, September 1957.
- SUID-AFRIKAANSE kuns in Washington. Die Brandwaq, vol. 11, no. 622, 2 September 1949.
- TERUGBLIK op geskiedenis van kuns in Suid-Afrika. Die Burger, 7 Maart 1932.
- THORNLEY, Stewart. The exhibition of models, hobbies and handcrafts. The South African Architectural Record, vol. 17, no. 10, September 1932.
- TOEKOMS van kuns in Suid-Afrika. Die Burger, 3 Februarie 1936.
- TWEE kunstentoonstellinge. Die Huisgenoot, vol. 6, no. 67, November 1921.
- UITSTALLING van kunswerke. Die Brandwaq, vol. 15, no. 48, 28 Desember 1951.
- VAN DEN BOS, C. Die landskapkuns in ons land. Die Brandwaq, vol. 3, no. 150, 14 Junie 1940.
- VAN DEN BOS, C. Die werk van ons kunstenaars. Die Brandwaq, vol. 3, no. 145, 10 Mei 1940.
- VAN DEN HEEVER, C. M. Kultuurloosheid as vraagstuk. Die Brandwaq, vol. 8, no. 367, 30 Maart 1945.
- VAN DEN HEEVER, C. M. Kuns as weefsel tussen volke. Trans-Afrika, vol. 1, no. 11, November 1945.
- VAN DEN HEEVER, C. M. Staat moet kunstenaars hulp verleen. Die Vaderland, 2 Oktober 1943.
- VAN DER MERWE, H. A. Die kunsskilder W. H. Coetzer. Die Huisgenoot, vol. 31, no. 1299, 14 Februarie 1947.
- VAN DER WESTHUYSEN, H. M. Beeldende kuns en realiteitsvorm. Helikon, vol. 3, no. 13, Oktober 1953.
- VAN DER WESTHUYSEN, H. M. Beeldende kuns en styl. Helikon, vol. 3, no. 14, Januarie 1954.
- VAN DER WESTHUYSEN, H. M. Die beeldende kuns: waarheen? Helikon, vol. 2, no. 12, Augustus 1953.
- VAN DER WESTHUYSEN, H. M. Die hedendaagse skilderkuns in Suid-Afrika. Historia, vol. 9, no. 1, Maart 1964. (Ook gepubliseer in Ons Erfdeel, Maart 1962.)
- VAN DER WESTHUYSEN, H. M. Die jongste rigtings in die skilderkuns en verwante kunste in Europa en Suid-Afrika. Tydskrif vir Wetenskap en Kuns, vol. 13, no. 2, Oktober 1953.

- VAN DER WESTHUYSEN, H. M. Kuns as lewenswaarde. Die Brandwag, vol. 10, no. 427, 17 Mei 1946.
- VAN DER WESTHUYSEN, H. M. Meisie met 'n roeping (Flora de Swardt). Die Brandwag, vol. 15, no. 37, 12 Oktober 1951.
- VAN DER WESTHUYSEN, H. M. 'n Kunstenaars maak haar buiging (Juliet Oosthuizen). Die Brandwag, vol. 14, no. 26, 28 Julie 1950.
- VAN DER WESTHUYSEN, H. M. Na 50 jaar: Erich Mayer se bydrae tot ons kultuurskat. Die Brandwag, vol. 10, no. 476, 15 November 1946.
- VAN DER WESTHUYSEN, H. M. Ons minder bekende kunstenaars (mev. H. Fouche). Die Brandwag, vol. 10, no. 473, 8 November, 1946.
- VAN DER WESTHUYSEN, H. M. Skilder uit Wenen. Die Brandwag, vol. 14, no. 46, 22 Desember 1950.
- VAN DER WESTHUYSEN, H. M. Die skilderkuns van Gregoire Boonzaier. Die Brandwag, vol. 2, no. 144, 3 Mei 1940.
- VAN DER WESTHUYSEN, H. M. Walter Battiss as kunstenaar. Die Brandwag, vol. 11, no. 655, 21 April 1950.
- VAN HEYNINGEN, Christina. Cecil Higgs, painter. Trek, vol. 7, no. 1, 29 January 1943.
- VAN LAEKEN, Leonard. Beeldende kuns in Suid-Afrika. Die Huisgenoot, vol. 34, no. 1408, 25 Maart 1949.
- VAN LAEKEN, Leonard. Beeldhoukuns in België. Die Huisgenoot, vol. 33, no. 1402, 4 Februarie 1949.
- VAN LAEKEN, Leonard. Skilderkuns in België. Die Huisgenoot, vol. 33, no. 1401, 28 Januarie 1949.
- VAN ONSELEN, L. E. Die kunswêreld; ontwikkeling van 'n eie nasionale kuns; Kanada se voorbeeld. Die Burger, 20 Junie 1932.
- VAN PLETZEN, C. J. (sic!). Hoë waardes in die kuns. Die Brandwag, vol. 10, no. 385, 3 Augustus 1945.
- VAN PLETZEN, J. C. (sic!). Hy skeep uit 'eie bodem. Die Brandwag, vol. 10, no. 490, 21 Februarie 1947.
- VAN SCHOOR, A. M. Afrikaanse kunsvereniging. Die Brandwag, vol. 3, no. 146, 17 Mei 1940.
- VAN SCHOOR, A. M. Afrikaanse kunswedstryd. Die Brandwag, vol. 4, no. 163, 13 September 1940.
- VERHAGEN, Balthazar. Kuns en dilettantisme. Die Huisgenoot, vol. 28, no. 1141, 4 Februarie 1944.
- VERHAGEN, Balthazar. Kuns, kunstenaar en samelewing. Die Huis-

- genoot, vol. 28, no. 1134, 17 Desember 1943.
- VERSFELD, M. Aantekeninge: kuns en metafisika. Standpunte, vol. 9, no. 5, Mei 1955.
- VERSFELD, M. Art and intelligence. Standpunte, vol. 5, no. 2, Desember 1950.
- VERSFELD, M. Christian art and criticism. Standpunte, vol. 8, no. 1, September 1953.
- VERSKILLENDE skilder-metodes. Die Burger, 30 Oktober 1933.
- VERSTER, M. Die pen en die penseel: die landskap as genre in ons skilderkuns. Die Brandwag, vol. 2, no. 70, 2 Desember 1938.
- VISSER, R. P. Oor 'n jong kunstenaar. Die Brandwag, vol. 4, no. 197, 16 Mei 1941.
- VISSER, R. P. Wording van 'n jong kunstenaar. Die Brandwag, vol. 2, no. 90, 21 April 1939.
- VOGEL, Rialette. 'n Nuwe kuns vir Suid-Afrika. Die Brandwag, vol. 20, no. 17, 25 Mei 1956.
- VORSTER, J. P. Willem de Sanderes Hendrikz: die man en sy werke. Die Brandwag vol. 10, no. 412, 1 Februarie 1946.
- VRAAG na kunswerke neem toe: groter belangstelling dra daartoe by. Die Transvaler, 8 September 1942.
- W van H. Neger en Bantoeekuns in Pretoria. Die Huisgenoot, vol. 16, no. 496, 25 September 1931.
- WAARNEMER, ps. By die tentoonstelling van Alexis Preller. Die Bondgenoot, vol. 1, no. 9, Maart 1956.
- WALKER, Oliver. Albert E. Mason : an appreciation. Trek, vol. 36, no. 44, November 1948.
- WARDEN, W. Abstract symbolism interprets the spirit of Africa. Lantern, vol. 18, no. 4, June 1969.
- WAT is verkeerd met ons skilderkuns? Tradisies strem vooruitgang. Die Burger, 26 November 1934.
- WAT ons in die kuns presteer: tentoonstelling van 300 werke. Die Burger, 12 Januarie 1933.
- WELZ, Jean. Abstraction. The South African Architectural Record, vol. 22, no. 6, June 1937.
- WELZ, Jean. Kuns is die wetenskap van simbole. Standpunte, vol. 10, no. 2, Oktober/November 1955.
- WELZ, Jean. Symbolic and intimate knowledge: extracts from a lecture delivered during a meeting of the Academy. S. A.

- Academy Exhibition Handbook, vol. 36, no. 1, January 1950.
- WENTINCK, C. H. Verkeert de abstracte kunst in een crisis?
Standpunte, vol. 17, no. 2, Desember 1963.
- WERTH, A. J. Die grafiese kunste. Lantern, vol. 11, no. 3,
Maart 1962.
- WESTHUYZEN, J. M. (sic!). Die kunswêreld: skilderkuns in
Suid-Afrika en in Amerika. Die Burger, 16 Mei 1932.
- WILMOT, Errol. Willem de Sanderes Hendrikz: an appreciation.
The South African Architectural Record, vol. 34, no. 6, June
1949.
- WILLEM de Sanderes Hendrikz. Die Brandwaq, vol. 10, no. 412, 1
Februarie 1946.
- WINDER, H. E. The art of Jean Welz. The Forum, vol. 2, no. 4,
July 1953.

BYLAE 1. KNIPSELS MET ONVOLLEDIGE BIBLIOGRAFIESE DATA

Volledigheidshalwe word meegaande 43 inskrywings, waarvan die bibliografiese data onvolledig is, bygevoeg.

1946

EXHIBITION of paintings. Rand Daily Mail ?, ? October.
VAN die jongeres. Die Vaderland of Die Transvaler, ? Oktober.

1947

OPRIGTING beoog van kunssentrum : uitstalling van S.A. Akademie.
Die Transvaler, ? Oktober.

1948

J.P. Werke van mevr. Bettie Cilliers-Barnard tentoongestel. Die Transvaler?, ? Februarie.
KATINKA, ps. Kunsuitstalling in Pretoria. Die Transvaler of Die Vaderland, ? Maart.
KUNSTENARES en huisvrou. Die Transvaler, ? Februarie.

1949

M.de V. Aantreklike werke : Cilliers-Barnard se uitstalling. Die Burger, 17? Oktober.
S. ps. Uitstalling van skilderye. Die Burger, ? November.
TO exhibit at Stellenbosch. Cape Argus, ? October.

1951

A. M. Uitstalling van oliewerke. Die Transvaler, einde Oktober, begin November.
ART exhibition in the city. The Friend, ? May.
ESEL, ps. Brug tussen oue en die nuwe. Die Volksblad, ? Mei.

1953

KUNS en vermaak : skilderes wissel tegniek af. Die Transvaler, ? November.

1954

LECTURER-ARTIST : Bettie Cilliers-Barnard. The Star, late January or February.

1955

AMELIA, ps. Women's work. The Star, ? August.
ART CRITIC, ps. Painter of the "Pretoria School". The Star or
Rand Daily Mail, ? August.
ARTIST from Pretoria. Cape Argus, ? May.
ONDERWYSERES word skilderes. Die Burger, ? Mei of Junie.
SKILDERES stal uit. Die Transvaler, ? August.
W. H. G. Treffende skildery. Die Transvaler, ? Augustus.
VAN DER WESTHUYSEN, H. M. (Berig oor uitstalling in Lidchigalery
19 Augustus 1955). Dagbreek en Sondagnuus, ? Augustus.

1956

SOUTH AFRICAN artist in Paris. Cape Argus, ? October.

1957

ABSTRAKTE kuns. Die Vaderland of Die Transvaler, ? Januarie.
"MODERNE" kuns vir jongeres : Bettie Cilliers-Barnard. Die
Transvaler of Die Vaderland, ? Januarie.
UITSTALLING op Ermelo. Die Transvaler of Die Vaderland, einde
April, begin Mei.

1958

BOU geestelike Sasols se Min. Nel : open uitstalling in U.P. se
nuwe saal. Die Transvaler, ? Oktober.
H.v.d.M.S. U.P. bron van genot. Die Transvaler, ? Oktober.
LIDCHIKUNSLOKAAL. Die Transvaler of Die Vaderland, ? Mei.
PARIS pictures for show. The Star, ? May.

1959

A. V. Transvaalse Akademie: doeke en beeldhoustukke feitlik
deurgaans modern. Die Transvaler of Die Vaderland, ? Oktober.
ABSTRAKTE groepuitstalling: die non-figuratiewe kunsrigting. Die
Transvaler, ongeveer 6 Mei.
ART CRITIC, ps. No Battiss in this belfry. The Star, ? May.
H. E. W. Eye on homes. Rand Daily Mail, ? June.

1960

H. E. W. An artist with new assurance. Rand Daily Mail, ? May.
REYNOLDS, Anthony. Tribute to a city artist (letter). Pretoria
News, ? October.
STAL UIT. Die Transvaler, ? Oktober.

1961

ART CRITIC, ps. Exhibition is representative of the best in S.A.
art. The Star, ? July.
CHANGE of heart. Natal Mercury of Daily News, ? July.
KOM stal uit. Die Transvaler, ? Julie.

1963

SKILDERES. Die Transvaler, ? September.

1964

UITSIG oor wêreldskou: 3 kunstenaars slaan slag vir S.A. in
Amerika. Die Transvaler of Die Vaderland, ongeveer Junie.
UITSTALLING . Die Transvaler, ? September.

1965

THERON, Leo. Verrassende werke op gesamentlike uitstalling. Die
Transvaler of Die Vaderland, ? Augustus.

BYLAE 2. KUNSSENTRUM VIR PRETORIA

"Die Administrateur van Transvaal, genl. J. J. Pienaar het aangekondig dat 'n nasionale kunssentrum, wat meer as £250,000 sal kos, in Pretoria opgerig sal word. Die sentrum sal uit 'n aantal geboue van buitengewone ontwerp bestaan waarin kunsbedrywighede van allerlei soort dwarsdeur die jaar gesentraliseer sal word. Die Pretoriase Stadsraad het reeds besluit om 'n groot terrein in die middestad vir die doel te verkry, terwyl die Provinsiale Administrasie se eerste plan voorsiening maak vir die oprigting van geboue ter waarde van £150,000. Hoewel die bouery eintlik eers na die oorlog sal plaasvind, sal die eerste deel van die groep geboue so gou as moontlik aangepak kan word.

Hierdie sentrum sal die eerste van sy soort in die Unie wees, en met die oprigting daarvan stel die Provinsiale Administrasie van Transvaal en die stadsraad van Pretoria aan die orige provinsies en hoofstede van die land 'n pragtige voorbeeld. 'n Kunssentrum soos hierdie kan en sal die middelpunt van al die vernaamste bedrywighede op kulturele gebied word. Op die oomblik bestaan daar reeds in Pretoria 'n kunssentrum-in-die-klein waarvan mnr. Le Roux Smith le Roux die hoof is. Dit verskaf 'n geleentheid aan al die kinders van die stad om onder deskundige leiding hul vrye tyd nuttig en plesierig aan teken, kunsnywerhede e.d.m. te bestee. 'n Soortgelyke sentrum bestaan op Rondebosch in Kaapstad, waar Rustenburg-huis spesiaal daarvoor ingerig is. Die nasionale kunssentrum wat nou deur die Transvaalse Provinsiale Administrasie beoog word, is die logiese uitbreiding van hierdie sentra. Nie alleen sal dit werk aan 'n groot aantal kunstenaars verskaf nie maar dit sal ook behalwe die beeldende kunste die ander vorms van kunsuitings insluit : die drama, musiek, ballet, voordrag e.d.m. Op hierdie wyse sal dit in die ware sin van die woord 'n sentrum word van die kulturele lewe van die provinsie en moontlik ook van die hele land. Ons wil die voorbeeld wat Transvaal gestel het, veral by die Kaaplandse Administrasie en die Kaapstadse Stadsraad aanbeveel. Behalwe die Klein Teater wat die eiendom van die Universiteit van Kaapstad is en dus 'n partikuliere belang dien, besit Kaapstad geen teater wat behoorlik vir dramatiese werk

ingerig is nie. Tog besit Kaapstad al die middele om 'n lewende en omvattende kunssentrum op te rig : die stadsorkes, die Nasionale Kunsmuseum, die departemente van Skone Kunste en Argitektuur van die Universiteit, die groot Openbare Biblioteek, die kunssentrum in Rustenburg-huis - en die tal van kunstenaars wat vir die werk nodig is. As Kaapland die inisiatief van Transvaal volg, het ons alle hoop om binne afsienbare tyd die so hoogs nodige rondreisende nasionale staatsondersteunde teater, opera en kunsmuseum te kry."

Die Huisgenoot, vol. 28, no. 1127, 29 Oktober 1943, p.3

BYLAE 3 AANTEKENINGE OOR DIE TAPISSERIE VIR DIE T.P.A.GEBOU,
PRETORIA. OPGESTEL DEUR DIE KUNSTENARES VIR 'N RADIO-ONDERHOUD
OOR DIE SAUK. ONGEDATEERD, IN BESIT VAN DIE KUNSTENARES.

Ongeveer drie jaar gelede is ek deur die Provinsiale Raad genader om 'n ontwerp vir 'n tapisserie te maak wat as een van die versierings vir die nuwe praggebou sou dien. Vir my was dit 'n hele nuwe ondervinding wat in 'n groot mate verskil het van die verf van 'n skildery.

Alhoewel ek die ateljee van Picard la Doux(sic!) - die Franse tapisserie-ontwerper in Parys - besoek het en sy werkmodes gade geslaan het, asook talle ander hedendaagse tapisserieë daar gesien het - was die saak nog nie heeltemal opgelos nie. Ek moes eers kennis maak met die tegniek van die weefkuns self om sodoende my ontwerp daarby te laat aanpas.

Die tema van hierdie tapisserie is die Vrou. In drie van haar verskeie fases of verskyningsvorme word sy uitgebeeld nl. (eerstens) die jeugdige, ontluikende vrou wat in 'n dansende en vreugdevolle houding gestel word. Sy is hoofsaaklik omring deur blomme. Tweedens, die volwasse en gerypte vrou wat in 'n statige sittende posisie geplaas word en omring is deur bome, struik en voëls.

Die derde vrou - wat die senterpunt van die ontwerp vorm - kan gesien word as die idieële of vergeestelike vrou wat haar in verstillde bespiegeling besin oor haar en haar plek in die groot bestel van dinge. Sy is nie oud of jonk nie, maar dra die kenmerk van ewigdurend te wees in die tydsverloop van die heelal - sy is en bly die skenker van lewe.

Om haar en deur haar vloei 'n abstrakte ontwerp van golwende lyne wat as't ware 'n eie idieële ruimte skep waarvan die drie figure die bewoners is.

Gebonde en aardevas daarenteen, word gebruik gemaak van gestileerde flora wat streng vertikaal beweeg en op dekoratiewe wyse die ontwerp versier. Sinnebeelding van die totale konsepsie is juis hierdie kontras tussen die aardse van die plantegroei en die geestelike sy van menswees.

Die weef van hierdie tapisserie is opgedra aan drie vroue - wyle mev. E. Sauer en mevv. S. Moolman en H. Hoek. Na hulle oorsese studiereis het hulle vir 'n lang tydperk allerlei proewe

en monsters gemaak as voorbereiding vir die groot taak.

Suid-Afrikaanse bokhaar en wol is in 'n spesiale verhouding met mekaar vermeng. Daarna is kleurproewe met behulp van die Buro vir Standaarde onderneem om die grootste mate van vastheid van kleur te verseker. Al die wol is deur hulleself gespin. Drie weeftoestelle, van sewe voet elk, is van Europa bestel en toe kon hulle uiteindelik begin weef. Met groot toewyding en nougesetheid is hierdie werk voltooi.

As gevolg van die skielike afsterwe van mev. Sauer - wat 'n groot inspirasie en dryfkrag agter die hele saak was - het die ander twee dames onderneem om haar gedeelte te voltooi. Hierdie tapisserie - gewef in die klassieke Gobelin-tegniek - hang in die deftige stinkhoutgepaneelde wagkamer van die Transvaalse Provinsiale Administrasiegebou.

OPSOMMING

DIE LEWE EN WERK VAN BETTIE CILLIERS-BARNARD
MET BESONDERE VERWYSING NA HAAR
STEENDRUKKE (LITOGRAFIE)

deur

EUNICE LENORE BASSON

LEIER: PROF. M. G. SCHOONRAAD

DEPARTEMENT: KUNSGESKIEDENIS, UNIVERSITEIT VAN PRETORIA

GRAAD: MAGISTER ARTIUM

Bettie Cilliers-Barnard is in 1914 in Rustenburg gebore. Sy het reeds op vroeë ouderdom 'n belangstelling in die skeppende kunste getoon en het haar op universiteit veral in die letterkunde verdiep.

In die dertiger- en veertigerjare was daar in Pretoria geen instansies wat onderrig in die beeldende kunste verskaf het nie. Prof. M. L. du Toit, destydse hoof van die Departement Afrikaanse Kuns en Kultuurgeskiedenis van die Universiteit van Pretoria, het haar belangstelling op die vakterrein aangewakker.

Nadat sy haar eerste eenmanuitstalling in 1946 in Pretoria gehou het en met nog 'n uitstalling vroeg in 1948 opgevolg het, het sy in dieselfde jaar vir verdere studie na Europa vertrek waar sy eers in Antwerpen en later onder leiding van André Lhote in Parys gestudeer het.

Na haar terugkeer in 1949 het sy haar loopbaan as skilder met toewyding en erns aangepak. Hoewel haar skeppende werk in die veertigerjare tematies noue aansluiting gevind het by die tradisionele kunsuitinge van die tydperk, het sy nooit gehuiwer om haar werk deur nuwe idees, insigte en eksperimentering te laat lei nie.

In die vroeë vyftigerjare het sy haar op die Afrikamotief toegespits. Na 'n verdere besoek aan Parys is haar werk deur die

non-figuratiewe rigting in die beeldende kunste beïnvloed en het sy met nuwe insigte na Suid-Afrika teruggekeer. Voortaan sou sy 'n belangrike bydrae tot nuwe estetiese oorwegings en waardes lewer.

Toe akriëlverf in die sestigerjare op die toneel verskyn, was sy weer eens een van die eerste kunstenaars wat met dié medium geëksperimenteer het, asook met die fisiese opbou van die prentvlak wat later as verobjektiveerde oppervlakschildering bekend sou staan.

Die kunstenaars het altwee hierdie betreklik avant-garde Europese kunsrigtings met onvermoeide erns in die Suid-Afrikaanse kunsmilieu help vestig.

Bettie Cilliers-Barnard is reeds 38 jaar nou betrokke by die bevordering van die beeldende kunste, onder meer deur haar verbintenis met die Suid-Afrikaanse Kunsvereniging waar sy as lid en nasionale ere-vice-president 'n belangrike bydrae lewer.

Sy dien in talle ander komitees en kommissies wat ten doel het om kultuur en die skeppende kunste te bevorder.

Sy het verskeie belangrike pryse en toekennings vir haar skeppende werk ontvang. Sy het ook talle amptelike opdragte vir kunswerke in openbare geboue van Suid-Afrika uitgevoer.

In haar oeuvre wat hoofsaaklik uit skilderye bestaan, kan die invloed van steendruk nie onderskat word nie. Hierdie grafiese medium met sy bepaalde eise het die kunstenaars telkens tot nuwe insigte en vergestaltingswyses aangevoer. Omdat stylveranderinge telkens in haar steendrukke neerslag gevind het, is hierdie klein maar belangrike faset van haar oeuvre vir die doel van hierdie verhandeling uitgesonder.

THE LIFE AND WORK OF BETTIE CILLIERS-BARNARD
WITH SPECIAL REFERENCE TO
HER LITHOGRAPHS

by

EUNICE LENORE BASSON

LEADER: PROF. M. G. SCHOONRAAD
DEPARTMENT: HISTORY OF ART, UNIVERSITY OF PRETORIA
DEGREE: MAGISTER ARTIUM

Bettie Cilliers-Barnard was born in Rustenburg in 1914. From an early age she showed an interest in creative arts and later, at university, she became engrossed in literature.

There were no institutions providing training in fine arts in Pretoria in the 1930s and 1940s, but Miss Cilliers-Barnard's interest in this field was stimulated by the then head of the Department of Afrikaans Art and Cultural History at the University of Pretoria, Professor M L du Toit.

Her first one-man exhibition, held in Pretoria in 1946, was followed by another early in 1948, and later in the year, Bettie Cilliers-Barnard left for Europe for further study, first in Antwerp and later under the guidance of André Lhote in Paris.

Returning to South Africa in 1949, she earnestly and with dedication applied herself to her career as an artist. Although her creative work in the 1940s was closely connected to traditional forms of artistic expression prevailing at the time, she was always open to new ideas, insights and experimentation.

Early in the 1950s she began to concentrate on the African motif. After another visit to Paris her work became essentially influenced by the non-figurative trend in fine arts and she returned to South Africa with fresh insight. From then onwards she was to make an important contribution to new aesthetic considerations and values.

With the introduction of acrylic paint in the 1960s, Bettie Cilliers-Barnard was one of the first artists to experiment in this medium, as well as with the physical building up of the picture surface, which later became known as objectified surface painting.

With indefatigable effort she helped establish both these relatively avant garde European art trends on the South African art scene. Bettie Cilliers-Barnard has for 38 years been intimately involved in fostering the fine arts by, among other things, her involvement with the South African Association of Arts, in which she is making an important contribution both as a member and as the national honorary vice-president.

She serves on numerous other committees and commissions which promote the creative arts.

She has received several important prizes and awards for her creative work and has executed a number of official commissions for public buildings in South Africa.

The influence of lithography in her oeuvre, which consists mainly of paintings, should not be underestimated. This graphic medium with its particular demands has often provided the artist with new insight and expression of form. Since changes in styles were always first embodied in her lithographs, this small but important facet of her oeuvre has been chosen for this dissertation.